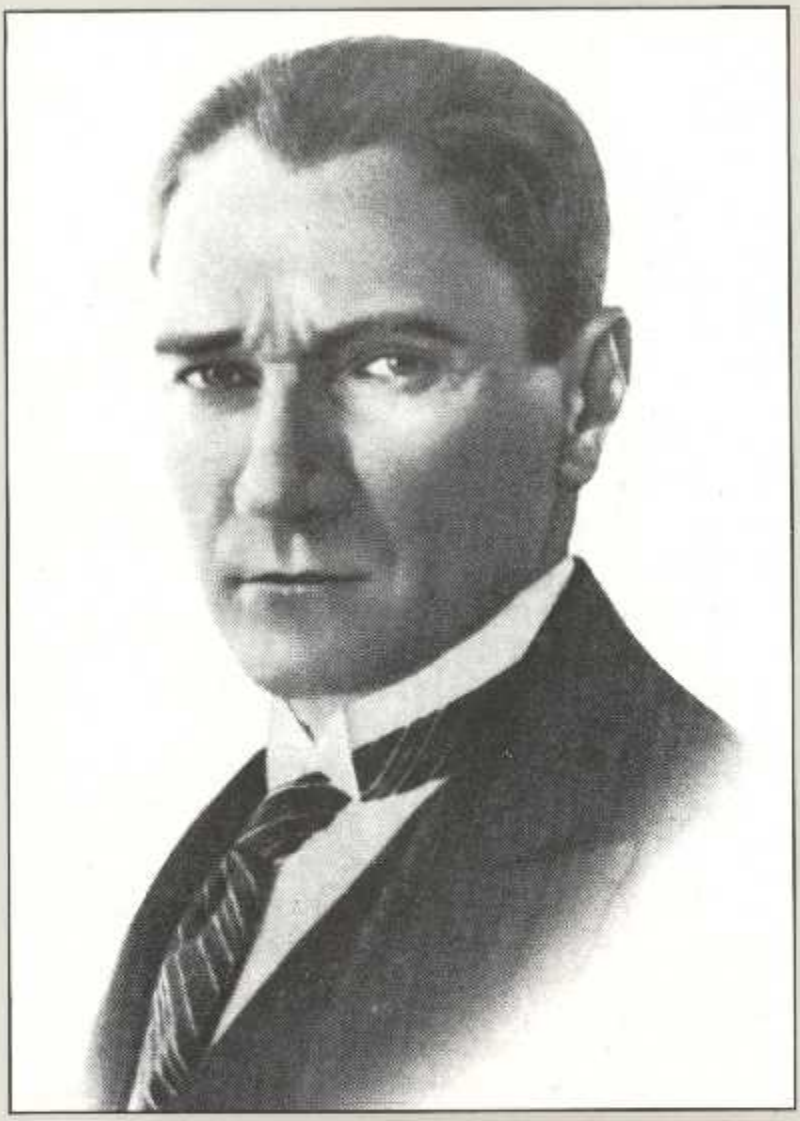
ATATÜRK KÜLTÜR,DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Cilt: VII Kasım 1990 Sayı: 19

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR,DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Cilt: VII Kasım 1990 Sayı: 19

İÇİNDEKİLER

ÖLÜMÜNÜN 52. YILINDA

ATATÜRK'Ü ANMA TOPLANTISI	: Başbakan Yıldırım Akbulut'un Konuşması	1
SUAT İLHAN	: Türk Çağdaşlaşması	7
ORD. PROF. DR. SULHİ DÖNMEZER	: Toplumsal Değişme ve Atatürk İnkılâpları	21
PROF. DR. ABDURRAHMAN ÇAYCI	: Çanakkale ve Gelibolu Yarımadasının Atatürk'ün Askerî Kariyerindeki Yeri	29
PROF. DR. ERGÜN AYBARS	: Millî Mücadele'de İngiliz Basını II 1920-1923 Sevr'den Lozan'a ...	45
E. KORG. CEMAL ENGİNSOY	: İngiliz Kaynaklarına Göre Atatürk	75
İSMET GÖRGÜLÜ	: Atatürk'ün "Arıburnu Muharebeleri Raporu" ve "Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe" Adlı Eserlerinde Yer Almayan Emir ve Raporlarından Bir Demet	93
NUSRET BAYCAN	: Ankara'nın Başkent Oluşu	119
ZAHİT GÖNENCAN	: Atatürk ve Sosyal Güvenlik (23.4.1920 - 10.XI.1938)	131
PROF. DR. DANKWART A. RUSTOW	:Atatürk, Populism and Democracy	141
PROF. DR. MUSTAFA KARAHASAN	: Mustafa Kemal Atatürk'ün Ölümü Dolayısıyla Yugoslavya Basınının, Eseri ve Kişiliği Üzerine Değerlendirmeleri (1938-1988)	147
DR. AHMET ENDER GÖKDEMİR	: Millî Mücadele'de Elviye-i Selâse	151
Kayıplar	: Ord. Prof. Dr. Sadi Irmak (1904 - 11.XI.1990)	161

Levent Şahverdi Arşivi

20'nci yüzyılın sonlarını yaşadığımız bu yıllarda millî devlete yeni yeni geçen ülkeler görüyoruz. Biz ise son günleri de olsa, henüz imparatorlukların var olduğu, bazı ideolojilerin yeni ve değişik yapıda imparatorluklar kurmaya başladığı bir dönemde, bundan 70 yıl önce, millî devletimizi kuruyorduk.

Türk kurtuluş hareketi sonunda, yıkılmakta olan bir imparatorluğun yerine, çağın gereklerine uygun millî bir devlete kavuştuk.

Bu konuda bir soruya cevap aramalıyız: I'nci Dünya Harbi Osmanlı İmparatorluğunu dağılma durumuna getirmeseydi, acaba yine de bu imparatorluğu tasfiye edip, yerine bağımsız millî bir devlet kurmak gerekmeyecek miydi?

Şüphesiz I'nci Dünya Harbi yenilgisi olmasaydı yine de İmparatorluğu devam ettirmek çok zordu. Osmanlı İmparatorluğunu I'nci Dünya Harbi öncesi durumu ile devam ettirmek mümkün olamayacağı gibi, imparatorluk özelliklerini koruyarak yapılacak yeni bir tanzimat veya yeni bir meşrutiyet hareketi de imparatorluğun devamına kâfi gelmeyecekti. Millî devlete geçiş aynı zamanda çağın şartlarının ve gelişmelerin gereğiydi.

İstiklâl Harbi, imparatorluktan millî devlete geçişte, siyasî yapılanmanın gerekleri olan coğrafyayı belirlemiş ve sağlamış, bu coğrafya üzerinde bağımsız millî devletin kurulması ve çağdaşlaşma için zorunlu olan şartları hazırlamıştır.

İstiklâl Harbi ile Misak-ı Millî sınırları içerisinde kurulan bağımsız millî devlet, diğer atılımların ilk aşamasını oluşturuyordu. Millî devletin kurulmasını izleyen atılımlar ise, diğer ülkeler düzeyine çıkabilmek için zorunlu olan tedbirleri içeriyor yenilenmeyi, kalkınmayı amaçlıyordu. İnkılâplar, millî devletin çağın şartlarına uygunluğunun sağlanması ve geleceğin ihtiyaçlarına cevap verebilmesi için yapıldı.

Gerçekte, bağımsız millî devletin kuruluşunun şartlarını hazırlamak, ilk büyük atılımlardan birisidir. Bağımsız millî devletin kurulması, aynı zamanda inkılâplarımızın ilkidir.

Millî devlet kurulurken iktidar kaynağının tespiti en önemli sorundu. Kurulacak devlet millî olacaksa bunun doğal sonucu olarak, iktidarın kaynağı da bütün millet olacaktı.

Levent Şahverdi Arşivi

İktidar kaynağının millete devri kolay bir olay değildi. Altı asır devam etmiş, gelenekleşmiş bir saltanat düzeni tümü ile değiştirilecekti. İktidar kaynağını belirlemek ulaşılması zor bir düşünce ve bu kaynağı gerçekten iktidar yapmak çok zor bir uygulamaydı.

Atatürk Samsun'a çıktıktan üç gün sonra Sadaret'e gönderdiği bir telgrafta, bütün milletin iktidar kaynağını oluşturması ile ilgili ilk işaretleri vermiş, düşüncesini Amasya ve Erzurum'da büyük açıklıkla ortaya koymuştur. Fakat bu değişik görüş o kadar büyük bir yenilikti ki, herhalde ihtimal verilmediği için başkaları tarafından yeterince değerlendirilememiştir.

İktidar kaynağının millete devri o günün şartlarına göre, çok ileri bir hareketti. Bugün, yeni yeni millet egemenliğine yönelen Avrupalı ülkeler, hâlâ tek kişinin egemenliğinde yaşayan Orta Doğu, Güney Amerika, Asya ve Afrika ülkeleri bulunduğu dikkate alınırsa, 70 yıl önceki iktidar kaynağının millete devri düşünce ve uygulaması, daha büyük bir anlam ve değer kazanmaktadır. Bu görüş ve uygulama, özellikle bir doğu toplumu için devrim niteliğindedir.

Atatürk millî bir devlette iktidarın kaynağının milletin kendisinden başkası olamayacağını görmüştür. İktidarın millette olması, kendi milletine değer vermenin, milletine saygının ve sevginin de bir işaretidir. Atatürk milletinin kendi kendisini yönetebilecek yeteneği olduğunu, bu sistemin getireceği özgürlüğe lâyık olduğunu ve bağımsızlıkla birlikte özgürlüğü de hak ettiğini görmüş ve millet egemenliğinin gereklerinin ilk büyük adımını attıktan sonra, gelişmesini adım adım gerçekleştirmeye başlamış, düşünce ortamını açmış, demokratik kültür birikimini hazırlamaya başlamıştır.

Milletimiz bu yönetim biçimine, milletin egemenliği ilkesine lâyık olduğunu onu benimseyerek ve devamlı olarak ona sahip çıkarak ispatlamıştır.

70 yıl boyunca millet egemenliğinin tam olarak gerçekleştirilmesi için devamlı bir gelişme içerisinde olunmuştur. Zaman zaman karşılaşılan tıkanıklıklar en az ihtilatla giderilmiş, millet egemenliği yönünde devamlı olarak duyarlı olunmuştur. Tıkanıklıklar karşısında milletçe gösterdiğimiz çabalar ve tekrar millet egemenliğinin yolunun açılması Atatürkçülüğün, millet egemenliği ilkesinin, milletimizin bütün kesimlerinin düşüncelerinde ve zihniyetinde sağlam şekilde yer ettiğini ve millet egemenliğinin millî kültürümüzün bir unsuru haline geldiğini göstermektedir. Geçirdiğimiz

Levent Şahverdi Arşivi

olaylar millet egemenliğinin tam olarak gerçekleşmesi için yaşanması gereken sürecin doğal aşamaları olarak görülebilir. Batılı ülkelerin yüzyıllar içerisinde ve çok acı olaylarla ulaşabildiği bu sonuca bizim çok daha kısa bir dönemde kavuşma zorunluluğumuz bulunuyordu. Millet egemenliği düşünce ve uygulamasının geliştirerek yaşatılması, geleceğimizin de en büyük güvencelerinden birisi olacaktır.

Atatürk'ün millet egemenliği düşünce ve uygulaması, 70 yıl sonra, yüzyılımızın en büyük değişikliklerinden birisini yaşadığımız bu yıllarda şahit olduğumuz olaylarla tekrar doğrulanmaktadır. 70 yıl önce dünyanın büyük kesimlerini ve ilginçtir ki birçok aydını büyüleyen ideolojiler bir bir yıkılmakta ve bu ülkelerin bir bölümü ancak şimdi millet egemenliğine yönelebilmektedir.

Atatürk'ün 70 sene öncesinden bugünün ve şüphesiz görülebilen geleceğin en geçerli yönetim sistemine bizi yöneltmesi, istikrarlı bir ortam yaratılmasını sağlamış, milletimizi ve ülkemizi güçlendirmiştir.

Diğer evrensel etkinlikteki ülkelerin ve bölgemizdeki ülkelerin karşısında en büyük gücümüz, bütün millete dayanan bir yönetim sistemine sahip olmamızdır. Millet egemenliğine dayanan gücümüz, yalnız diğer ülkeler karşısındaki durumumuzla değil, etrafımızda cereyan eden olaylar karşısında gösterdiğimiz varlık ile de doğrulanmaktadır.

Yeni şartlar ve yeni olaylar karşısında bizi güçlü kılan, Atatürk'ün devletimize kazandırdığı çağdaş yapı ve milletimize verdiği çağdaş düşüncedir. Bu devlet yapısına ve ileri düşüncelere, benimsenen birbiri ile uyumlu ilkeler ve inkılâplarla ulaşılmıştır.

Şüphesiz Atatürkçülüğün vazgeçilmez, ihmal edilemez ilkeleri vardır. Fakat bütünü ile Atatürkçülüğün donmuş, kalıplaşmış, tek türlü tarif edilen bir ilkeler yumağı olarak görülmesi doğru değildir. Atatürkçülüğü, millet egemenliği ilkesinden, hukukun üstünlüğü ilkesinden, akılcılıktan, bilimin değeri ve önceliğinden, millet olarak bağımsızlık, vatandaşlar olarak özgürlüğümüzden ayrı düşünemeyiz.

Atatürkçülük bize, millet olarak bağımsızlık, kişi olarak özgürlüğümüzle birlikte ve bundan da daha önemli olarak aklın özgürlüğünü kazandırmıştır. Bunlar artık bizim millet olarak ve Türk vatandaşları olarak sahip olduğumuz vazgeçemeyeceğimiz büyük değerlerdir. Bu değerler eğitim konuları içerisinde yerini almış kamuoyumuzun düşüncesinde canlı olarak yaşamakta, bilinçli olarak yaşatılmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Değerli konuklar,

Gelişen şartlar, özellikle bölgemizde karşı karşıya bulunduğumuz durum ve olaylar, Atatürk'ün gerek İstiklâl Harbi sırasındaki gerek harpten sonraki dış politikasını ve usta diplomasisini hayranlık uyandırarak düşündürüyor.

Harp sırasında, harp sonrası şartlarını düşünerek hareket etmiş ve harp sonrasının Türkiye için uygun olacak şartlarını harp içerisinde, harbi yönetirken hazırlamıştır. Ne Orta Doğu'yu, ne Rusya'yı ne herhangi bir batı ülkesini sert bir hasım olarak karşısına almamış, Yunanlılarla dahi harpten sonra hemen dostça ilişkiler kurabilmiştir. İmparatorluğun terk ettiği diğer topraklar üzerinde kurulan devletlerin ve bunlarda yaşayan milletlerin Cumhuriyetimize ve milletimize karşı düşmanca duygular içerisinde olmamalarının gerekli ortamını oluşturmuştu.

Bu ortamın bugün de kurulması ve yaşatılması bir zorunluluktur. Bu zorunluluğun gerçekleştirilmesi yurt içinde istikrarlı bir gelişme ve çevremizdeki ülkelerle yakın ve uzak çıkarlarımızı dikkate alan uyumlu bir işbirliği ve buna dayanan aktif bir politika uygulamamızla mümkündür.

Atatürk gerçekçidir. En iyi politikanın uygun bir güce dayanarak gerçekleştirilebileceğini söylemiş ve uygulamıştır. Daima politikasını destekleyecek gücü oluşturmaya çalışmış, fiilî durumlar yaratmış ve bu fiilî durumları sağladığı güçle korumuştur. Atatürk ülke çıkarlarını korumak ve barışı devam ettirebilmek için bölgede ittifaklar kurulmasına, ittifak güçleri oluşturulmasına da öncülük etmiştir. Böylece ülkemiz ve milletimiz için güçlü ve güvenli bir ortam sağlamıştır.

Atatürk'ün kendi milletine karşı duyduğu sevgi ile insanlığa bağlılığı, gerçekleştirdiği iç barışın ve çevremizde oluşturduğu barış ortamının iki önemli dayanağıdır.

Atatürk döneminde ve ondan sonra gün gün geliştirerek bugüne ulaştırdığımız politik yapımız ve kültür değerlerimiz bizi uluslararası düzeyde saygın bir yere getirmiş, bölgemizde üstün bir konuma kavuşturmuştur. Bu durumu korumamız ve geliştirmemiz, onun ilke ve eserlerine sahip çıkarak, millî hedef olarak gösterdiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmamızla mümkündür.

Atatürk'ü ve Atatürkçü düşünceyi araştıran ve bu düşünceyi yayan akademik bir kuruluşun, Atatürk Yüksek Kurumu'nun kurulmuş olması,

Levent Şahverdi Arşivi

onun düşünce ve eserlerinin daha iyi incelenmesini, yeni değerlendirmeler yapılmasını, düşünce sisteminin yayılmasını mümkün kılmakta, eserlerini güçlendirmektedir. Gerçekleştirilen özgür ortamda çok yönlü düşünceler açıklanabilmekte, çeşitli görüşler yaygın şekilde tartışılabilmektedir. Bütün bu özgür tartışma ve araştırmalardan sonra, Atatürk ve Atatürkçülüğün yeri daha iyi beliriyor, daha fazla değer kazanıyor.

Ölümünün 52'nci yılında devletimizin kurucusunu ve çağdaş hayatımızın öncüsünü minnet ve saygı duygularıyla anıyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK ÇAĞDAŞLAŞMASI

SUAT İLHAN

Türk kurtuluş hareketi 1919 yılında başlatılmış, 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışı, 1922 yılında İstiklâl Harbi'nin sonuçlanması, 1924 yılında Lozan Anlaşması'nın imzalanması ve inkılâplar gibi çeşitli aşamalardan geçmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışı ile birlikte başlatılan Türk kurtuluş hareketinin birinci amacının bağımsız ulusal Türk devletinin kurulması, bundan sonra gelen en önemli amacının ise çağdaşlaşma olduğu değerlendirilebilir. Bu hareketin ikinci amacı olan çağdaşlaşma, devamlı gelişmeyi her çağda çağdaş olmayı gerektirmektedir.

Türk kurtuluş hareketinin ilk büyük olayı olan İstiklâl Harbi ve İstiklâl Harbi ile aynı zamanda başlatılarak harpten sonra da devam edilen Türk çağdaşlaşması, Türk devrimini ve bu devrimin zamanla bir süreç kazanması sonucu ulaşılan Türk evrimini oluştururlar. Bu büyük yenilenme, genel Türk tarihi içerisinde çok önemli bir köşe taşı ve yeni bir atılımın ilk ve büyük hareketidir. Çok yönlü olan kurtuluş hareketimizin aynı zamanda evrensel özellikleri ve evrensel etkileri de vardır.

Türkler zamanın bilinebilen bütün coğrafyalarında (Asya-Avrupa-Afrika) hareket halinde olmuş, her devirde bu geniş coğrafya üzerinde en az bir büyük imparatorluk veya devletle varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kurulan devletlerin sayısının yüzün üzerinde olduğu değerlendiriliyor Türk insanı, tarihi boyunca geniş bir coğrafya üzerinde oluşan uygarlıklara, ya Bozkır uygarlığında olduğu gibi ismini vermiş veya İslâm uygarlığında olduğu gibi yüzyıllar boyu katkılarda bulunarak temsil etmiş ya da Anadolu uygarlıklarında olduğu gibi mirasına sahip çıkmış, ilişki kurmuştur. Temasta bulunulan diğer bütün uygarlıklarla da çeşitli düzeylerde alışveriş içerisinde olunmuştur. Selçuklu İmparatorluğu ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde parlak uygarlık ve sağlam, süzülmüş kültür odakları, kültür çevreleri meydana getirilmiştir. Ayrıca, 9-11'nci yüzyıllarda İbni Sina, Farabî, İbni Türk, Harezmî, Beyrunî gibi düşünür ve bilim adamları ile genel uygarlık tarihinin akışı içerisinde önemli bir halka oluşturulmuştur.

17'nci yüzyıldan itibaren görülen duraklamalar, gerilemeler ve kendi kendisini tekrar eden kurumlar, buna karşılık batıdaki gelişmeler 20'nci yüzyılın başında Türk toplumunu yeni bir yol ayırımına getirmişti.

Levent Sahverdi Arşivi

Sözü edilen 9-11'nci yüzyıl Türk düşünce hayatının ve Haçlı Seferlerinin katkıları ve etkisine rağmen bugünkü batı uygarlığı ve batı kültür çevresi, genel hatlarını sunduğum Türk uygarlık tarihinin dışında gelişme göstermiştir.

Türk çağdaşlaşması, farklı ortamlarda gelişen Türk kültür çevresi ile batı kültür çevresinin uyumunu sağlamayı, Türk kültür çevresinin evrensel kültürün temsilcisi durumunu alan batı kültür çevresi içerisinde yerini almasını amaçlar.

Yeni bir uygarlık, yeni bir kültür çevresi içerisinde yer alınması, toplumların ve kişilerin zihnî yapılarını, düşünce şekillerini, davranışlarını ve kurumlarını kapsayan çok zor ve örneği çok az olan bir gelişme, bir geçiş türüdür. Farklı bir kültür çevresi ile uyum sağlanması karmaşık sorunları içerir. Çünkü kültür uyumunda, kültür unsurlarında büyük değişiklik olmadan uyumun gerçekleşmesi düşünülür. Kültür çevresi uyumunun farklı inanç sistemine rağmen gerçekleştirilmesi gerekir. Kültür çevresi uyumunda dil, tarih, din, sanat, folklor, gelenek, görenek gibi diğer kültür unsurlarındaki farka, ayrılığa rağmen ve bu ayrılıkları bir ölçüde koruyarak sonuç almak söz konusudur.

Atatürk'ün başlattığı Türk devrimi, batı kültür çevresi ile Türk kültür çevresinin uyumunu kendi özelliklerini koruyarak gerçekleştirme amacına yöneliktir. Bu özelliği ile farklı kültür çevrelerinin uyumunu sağlayan bir atılımın ilk örneğini vermiştir.

Atatürkçülüğün açıklamalı bir tanımı konuya yaklaşımı kolaylaştırabilir: "Atatürkçülük: Gerçeklere dayanan, evrensel ağırlıklı, geleceğe yönelik, birbiri ile uyumlu amaçlar, uygulamalar ve ilkeler bütünüdür. Bu içeriği ile yeniliğe açık, dinamik özelliği ve bütünlüğü olan, birbirini tamamlayan bir düşünce sistemidir. Bağımsız millî devleti, millî egemenliği, kişi özgürlüğünü, her çağda çağdaş olmayı amaçlar, akla ve bilime dayanır" [1].

Atatürk'ün Türk toplumuna kazandırdığı en büyük değer, coğrafyasını da gerçekleştirerek kurduğu ulusal devlet ile bu devletin çağdaşlaşması için ortaya koyduğu düşünce sistemi ve bu yöndeki uygulamalardır.

[1] Bu tanım, 10 Kasım 1987 günü yapılan Atatürk'ü anma toplantısında "Atatürk'ün kazandırdığı değerler ve Atatürkçülükten beklentilerimiz" başlığı altında yapılan konuşmada, daha sonra Mart 1989 tarihli Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi'nde aynı başlığı taşıyan makalede kullanılmış ve dergiden Türk Dil Kurumu'nun Yeni Baskı Türkçe Sözlüğünün"Atatürkçülük" maddesine alınmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürkçülük, çağdaşlaşmanın ve çağdaş kalmanın esaslarını belirler. Yukardaki tanımda da çağdaşlaşmak için gerekli olan ve Atatürkçülüğün taşıdığı unsurlar bulunmaktadır.

Türk kurtuluş hareketinin ulusal devletin kurulmasından sonraki çağdaşlaşma aşaması, ulusal egemenliğin gerçekleşmesini de sağlayan birçok atılımı kapsar. Bu hareket, bütünü ile bir Türk uyanışı ve yenilenmesidir. Yeni bir düşünce ve uygulama bütünüdür. Atatürkçülük, bu atılımları ulusal devlet ile bağdaştıran, kaynaştıran bir çağdaşlaşma yöntemidir. Türk devrimi kısır bir batılılaşma hareketi değil, toplu bir kültür atılımı olarak değerlendirilmelidir.

Türk devrimini oluşturan bağımsız ulusal devletin kurulması ve çağdaşlaşma diğer birçok ulusa örnek olmuş ve evrensel nitelik kazanmıştır.

İstiklâl Harbi'nin öncü etkisi ile sömürge olmaktan ve işgalden kurtulma savaşı veren birçok ülke, bağımsızlıklarını elde ettikten sonra çağdaşlaşma girişiminde bulunmuşlardır. Ne yazık ki görünen durum karışıktır. Batıya karşı mücadele veren bu ülkeler Atatürkçülükteki çağdaşlaşma örneği yerine, başka örnekler seçerek bağımsızlıklarına gölge düşürmüşler, kişisel ve toplumsal özgürlüğe ulaşamamışlardır. Bu sonuçta, Atatürkçü düşünce sisteminin evrensel niteliği ve büyüklüğü ile işlenip yaygınlaştırılamamış olmasının payı vardır.

Farklı kültür birikimlerine, farklı coğrafya ve farklı jeopolitik ortamda olmalarına rağmen, Türk devrimindeki çağdaşlaşma modelini benimseyerek uygulayacak ülkeler için Atatürkçülüğün çağdaşlaşma yol ve yöntemi, geçerliliğini korumaktadır. Çünkü Atatürkçülük, yaşayan, kendisini koruyan, günün, bölgenin ve toplumların özel şartlarına uyumu mümkün olan, akla ve gerçeklere dayalı, bağımsız bir çağdaşlaşma modelidir.

Türk Çağdaşlaşmasının Özellikleri

Türk çağdaşlaşması rönesans, reform, sanayi devrimi ve Fransız devrimi gibi birçok büyük hareketin sonuçlarını kavrayacak, işlevlerini üstlenecek nitelikte atılımları gerektiriyordu. Türk çağdaşlaşmasında düşünce ortamının ve ilkelerinin genel olarak uygulama ile beraber belirlendiği ve geliştirildiği görülür. Atatürk tarafından başlatılan hareketin düşünce ortamının oluşmasına ve uygulamaların geliştirilmesine Atatürk'ten sonra da devam edilmiştir. Türk çağdaşlaşma hareketinin her çağda çağdaş olmayı gerektiren özelliği, Atatürk dönemini de aşan geniş zamana yaygın yapısı ve gerçekleştirdiği büyük, hızlı değişimlerle devrim niteliğinde ve bu devrimin bir süreç kazanarak evrimleştiği bir atılımdır.

Levent Sahverdi Arşivi

Bu yapısı ile Türk devrimi, alt birimlerinde devrimleri ve evrimleri içeren bir çağdaşlaşma modeli verir. Eğitimle kazanılmış bilimsel birikim sağlanmasını ve akılcı yöntemlerle işlenmiş bir kültür temeli oluşturmayı amaçlar.

Türk devrimi, kültür ayrılıklarının sebep olduğu gelişmişlik farklarının ortadan kaldırılmasını gerçekleştirebilecek yönde bir harekettir. Kültür unsurlarının temel yapısını koruyarak gelişmeyi sağlayabilen yöntemi belirler. Değişik yapı ve düzeydeki kültürlerin her birisinin güzelliğini ve çeşitliliğin gelişmeyi hızlandırıcı yöndeki etkisini koruyarak, kullanarak diğer kültürlerle ve evrensel kültür çevresi ile uyum sağlaması gereken kültür çevrelerini uyum oluşturmalarının örneğini vermektedir.

Türk devrimi, Türk toplumunun tarihi, coğrafi konumu ve önderi sebebiyle özgün ve güçlü özellikleri olan ulusal bir hareket olarak gelişmiş, zaman içinde evrensel değerler kazanmıştır. Almanya'nın, Fransa'nın veya herhangi bir batı ülkesinin rönesans veya reform kervanına katılmasından farkları ve onlara göre zorlukları olan bir hareket olarak değerlendirilmelidir. Şüphesiz ki, daha önceki uygarlık aşamaları, kültür gelişmeleri Türk devrimi için etkili örnekler vermiş, Türk devrimi batı kültürünün uzun oluşma sürecinin deney ve düşünce birikiminden yararlanarak yetkinleşmiştir.

Tarihimizdeki bu çok büyük olay, devamlı gelişme içerisinde bulunan insanlığın farklı kültür odaklarının buluşma noktalarından biri görünümündedir. Batı kültür çevresi ile Türk kültür çevresinin çağdaş olguda uyumunu gerçekleştirmektedir.

Türk devriminin düşünce ve uygulamaları yeni düşünceleri ve yeni uygulama seçeneklerini gündeme getirmektedir. Ayrıca, Atatürkçü görüşün belirlediği akıl, bilgi ve düşünce üçgeninden insan sevgisine ve sanatsal güzelliklere ulaşan değerleri ve bu değerlere dayanarak yeni arayışları, yeni yönleri, yeni yolları belirlemektedir.

Atatürk döneminde ilk önce, Türk devriminin en önemli unsurlarından birisini oluşturan ve özgürlüğün gereği olan ulus egemenliği ile ilgili çalışma başlatılmıştır. 19 Mayıs 1919'da Samsun'a gelerek İstiklâl Harbi'ni ve Türk kurtuluş hareketini başlatan Atatürk, 22 Mayıs 1919'da Sadaret'e çektiği telgrafta ulusal egemenliğin ilk işaretlerini vermiş ve Türk kurtuluş hareketi süresince ve daha sonra adım adım ulus egemenliğinin sağlanması yönünde faaliyette bulunmuştur. Atatürk dönemi, demokratik düzene,

Levent Şahverdi Arşivi

sivil topluma geçiş için düşünce ortamının oluşturulmaya başlandığı, çok partili sistem için iki deneyin yapıldığı bir eğitim, kısmî uygulama ve geçiş dönemidir. Atatürk 1933 yılındaki Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açış konuşmasında bu durumu şöyle açıklamaktadır: "Geçen on sene gelecek devirler için bir başlangıçtan başka birşey değildir. Bununla beraber, eski devirlerin tarihi karşısında, Cumhuriyet'in bir on senesi, eşi görülmeyen bir diriliş ve göz kamaştıran bir ileri atılış abidesidir."

20'nci yüzyıl başındaki Türk düşünce ve zihniyet ortamı ile çağdaş, sosyal, politik, ekonomik uygulamalar arasındaki bağlantı, Atatürkçü düşünce bütünü ve Atatürkçü zihniyet ile kurulmaya çalışılmış ve büyük mesafeler alınmıştır. Atatürkçülük, düşüncede ve uygulamada, çağ düzeyinde uyumlu atılımları devamlı hayat tarzı olarak benimseyenlerin bağlı olduğu düşünce odağıdır.

Atatürk döneminde ve Atatürk'ten sonra Atatürkçülüğe bağlı bir gelişme içerisinde olan Türk devrimi kendisine özgüdür. Bir kültür çevresinin başka bir kültür çevresi ile çeşitliliğini koruyarak uyumunu ve birliğini sağlamayı içerir. Bu uyumda aklı, bilimi ve insan sevgisini esas alan, uyum sağlamaya çalıştığı yeni kültür çevresinin özünü koruyan buna karşılık yeni kültür çevresinin saplantılarını, sapmalarını reddeden bir tutum içerisindedir.

Kültür Unsurları, Kültür Çevreleri ve Farklı Kültürler Arası Uyum

Kültür unsurlarının neler olduğunun belirlenmesi konusunda ayrıntılı çalışmalar bulunmuyor. Atatürk Yüksek Kurumu tarafından yayına hazırlanan bir araştırmada, benimsenen ideoloji, dil, din, tarih, sanat, folklor, ekonomi, devlet anlayışı ve düzeni, gelenek ve görenekler gibi konuların kültür unsuru veya başka bir deyimle, kültürü oluşturan alt birimler olduğu noktasında fikir birliği sağlanmıştır. Bütün toplumlar için dil, bir kültür unsurudur. Türkçe ise Türk ulusunun kültür unsurudur. Diğer kültür alt birimlerinin de (tarih, din...) toplumdan topluma farklı yapıları ve farklı özellikleri vardır.

Ulusal kültür çevrelerinden ayrı olarak ortak unsurları bulunan ve birçok ulusun kültürünü içeren bölge kültür çevreleri de oluşabilmektedir. Örnek olarak, batı kültür çevresi birçok ulusal kültürü içermekle beraber müşterek unsurları sebebiyle ayrı bir kültür çevresi olarak da değerlendirilebilir. Batı kültür çevresinin dışında da, ulusal kültür çevreleri ile ortak özellikleri olan ve birçok ulusal kültür çevresini içeren, ulusal çevreden daha geniş bölge kültür çevreleri teşekkül edebilmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Dünyanın her noktasının ulaştırma ve iletişimle bağlanması evrensel bir kültür oluşması yönünde zorlayıcı etkiler yapmaktadır. Ulusal ve bölgesel kültür çevreleri arasındaki ilişkilerin artması sonucu, gelişmiş ve ortak noktaları hızla çoğalan evrensel bir kültürün varlığı ciddi şekilde hissedilmektedir. Evrensel kültür oluşması, ulusal ve bölgesel kültür çevreleri arasında ve bunlarla evrensel kültür arasındaki ilişki ile ilgili birçok sorun yaratmakta yeni çalışma, yeni düşünce alanları açmaktadır.

Bölgesel ve ulusal kültür çevrelerinin evrensel kültür ile uyumunun kültür unsurlarında en az değişiklikle gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ayrı dillerin korunmasıyla birlikte ortak bir veya birkaç dilin yaygınlaşması, ayrı geleneklere rağmen insan hakları değerlerinde birleşmek gibi vazgeçilmez ortak noktalar belirmektedir. Evrensel kültür için ortak noktaların en önemlilerinden birisinin belki birincisinin lâiklik olduğu dikkate alınmalıdır. Lâikliğin, din ve mezhep farklarına rağmen müşterek bir kültür çevresi oluşturulmasını sağlayabilecek vazgeçilmez bir unsur olduğu her geçen gün daha iyi anlaşılıyor.

Ulusal ve bölgesel kültür çevrelerinin evrensel kültür yönünde gelişme göstererek uyuma kavuşturulması toplumsal karışıklıklara sebep olabilen büyük ve zor bir konudur. Benimsenen ideoloji, din, dil, tarih, sanat, folklor gibi bir kültürün bütün unsurları ile bezenmiş kişi ve toplumların başka bir kültürle uyumu, devrim niteliğinde düşünce değişikliklerini ve zor uygulamaları gerektirmektedir.

Atatürk'ün önderliğinde başlatılan Türk devrimi, özel kültür çevrelerinin bölgesel ve evrensel kültür çevreleri ile uyumunu sağlayacak ve aynı zamanda evrensel kültür ortamına katkılarda bulunabilecek özellikleri öneren yolları açmaktadır. Bu yolları işaret eden ve yöntemi belirleyen Türk devriminin, bugünkü egemen batı kültürünün yüzyıllar içerisinde oluşmuş deney birikimlerinden ve ulaştığı sonuçlardan yararlanması gerekmiştir. Bu değişimin, yeni bir kültür çevresi ile uyum sağlamanın hiçbir toplum için kolay olmayacağı açıktır.

Atatürk gibi bir önder ve tarih boyunca ilişki kurduğu bütün uygarlıklarla kolay uyum sağlayabilen bir ulus yüzyılların bu yolculuğunu on yıllara sığdırabilirdi. Türk ulusu bu yolda inanılması güç, örneği de henüz olmayan sonuçlar almaktadır. Sağlanabilen başarılar sadece bir lider, sadece tarihsel birikim, sadece süzülmüş bir sağduyu sonucu elde edilmemiş, bu amaçla bütün bir ulusun acılı günler yaşaması, çileli uğraşlar vermesi gerekmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Kültürlerin vazgeçilmez ortak noktalarda buluşması sonucu oluşabilecek evrensel kültüre batı kültürünün öncülük edeceği belli olmuştur. Batı kültürü oluşumunu kendi değerleri yönünde sistemleştirecek zamanı bulmuş, düşünürlerini yetiştirerek aşama aşama gelişmesini gerçekleştirebilmiştir. Diğer kültür çevreleri de bir oluşum süreci yaşamışlardır. Fakat bunlar yirminci yüzyıla girerken gelişme grafiklerinin üst noktasında değil alt noktalarında veya bütün güzelliklerine rağmen günün gelişme şartlarına uygun olmayan içerikte bulunuyor ve gelişme grafiğinin üst noktasında bulunan, günün ihtiyaçlarına göre gelişme göstermiş olan batı kültürünün önceliğini kabul etmek zorunda kalıyorlardı.

Ekonomik, politik, askerî ve sosyal açıdan görülen farklı gelişmişlik ortamının giderilmesi, geri kalmış toplumların kalkınmalarını gerçekleştirebilmeleri, uygun kültür ortamının sağlanması ile mümkün olabilecektir. Ayrıca, değişik kültür çevrelerinin evrensel kültür çevresi içerisinde varlıklarını sürdürebilmeleri, kendi özelliklerini de koruyarak uyumlarının sağlanmasını gerektirmektedir. Evrensel kültürle uyumun zorluğu bu şartların yerine getirilmesi zorunluluğundan kaynaklanıyor.

Atatürkçülük ve Türk Devrimi

Türk toplumu, uzun tarihi süresinde daima kendine özgü, zaman zaman çevresine egemen ve etkili olan bir kültürün mirasçısıdır. Siyasî yapısı ve etkinliği ile dört yüzyıl önceki yüzyıla ismini vermiştir. Yüzyıllar boyu insan sevgisine dayanan, insanı yüce gören bir anlayış ve inanç sisteminin temsilcisi olmuştur. Ulusal kültürümüz bünyesinde, insan sevgisi ve özgür yapı gibi batı kültür çevresinin de önemli unsurlarını bulundurmaktadır.

Atatürk, "Bağımsızlık ve özgürlük benim karakterimdir" diyebilen bir düşünceye ve birikime sahiptir. Tarihî gelişmemiz ve Türk devriminin öncüsü ve önderinin belirlediği ilkeler sebebiyle özgürlüğü kültürünün temel varlığı sayan batı ile uyum sağlanması Türkler için daha kolay ve mümkün olabildi.

Türk kültür çevresi, batı kültür çevresinin doğu kültür çevresi ile birleşme yolu üzerinde, batı kültür çevresini doğuya uzatan bir konumda bulunuyor.

Türk devrimi, tarihî bir gelişmenin uç noktasındaki atılımdır. Bu hareketin bir evrim süreci içerisinde gelişmesinin kaynağını, ulusal kültürümüzün insancıllığında görmek mümkündür. Şüphesiz Yunus Em-

Levent Sahverdi Arşivi

reler tek başına yetişen çiçekler değildi. Bu çiçeği yetiştiren tohumun, toprağın, iklimin bu çiçeği yetiştirmeden önce de benzer özelliklere sahip olduğu, bu çiçekten sonra ise daha güçlü olarak yaşadığı düşünülmelidir. Gerçekten de Türk toplumu Yunus Emrelerin gönül zenginliğine sahiptir. Yunus Emre yalnız değildi. Hacı Bektaş-ı Veli "Bizim kıblemiz insandır"der.

Batı kültürünün oluşumu sürecinde, kültür ile kişi ve toplum değerlerinin karşılıklı etkileşimi geniş zaman içerisinde gerçekleşebildi. Bu sürede üzüntülü günler, zor yüzyıllar, patlamalar ve çatışmalar vardır.

Türk toplumunun 20'nci yüzyılın başındaki kültür yapısı ve kültür birikimi bu süreci aynen yaşamasını gerektirmiyordu, ayrıca buna zamanı da yoktu. Kültür ortamlarının özellikleri korunarak, vazgeçilmez ortak noktalarda birleşerek gerçekleştirilecek uyum, farklı bir yol izlenmesini ve farklı bir yöntemi gerektiriyordu. Türk devrimi kültürler arasında uyum sağlayacak bu farklı yol ve yöntemin örneğini vermiştir.

Düşüncede ve entellektüel kültür[2] alanında sağladıkları özgürleşme, batılı toplumlarının ortaçağ durgunluğundan yaşama dönmesine yardımcı olmuştu.

Türk toplumu da, Atatürkçülükle özgür bir düşünce ortamına, kendi kültür özelliklerini koruyarak evrensel kültür ile uyum sağlayabilme gücüne kavuşmuştur. Böylece Atatürkçü gerçekçilikle batı gerçekçiliği uyuma kavuşuyor, ürün vererek bir kültür ortamı hazırlanmış oluyordu. Moral değerlerle araç ve gereçler arasında uyum sağlanıyor ve gelişme yeteneği kazanılıyordu.

Atatürkçü düşüncede ve Atatürk dönemi uygulamalarında bütün bu konularda bilinçli ve sağlam adımların atıldığını görüyoruz.

Türk çağdaşlaşması insanlığın gelişmesi içerisinde, kültürler arası ilişkiler ve uyumlar bakımından bir aşama ve bir deneyler bütünüdür. Özgür düşünce ve bilgi ortamı Türk çağdaşlaşma hareketi ile doğuya doğru genişletilmekte, batı kültür çevresinin Hristiyanlık öğesi dışında, Hristiyanlığın egemen olduğu bir alanın dışında gösterdiği gelişmenin örneği verilmiş olmaktadır. Bu örnek aynı zamanda, inançlara bağlı ayrılıkların lâik zihniyet temelinde bağdaştırılmasıdır.

[2] Entellektüel: Zihinsel, düşünsel etkinlik-Aydın Entellektüel kültür: Atatürk'ün deyimi ile haraset-i fikriye.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk devrimi, doğu düşüncesinin gelişmeyi zorlaştıran yapısını, lâik zihniyetle aşmanın öncülüğünü yapmakta, örneğini vermektedir.

Bu devrim, çok farklı kültür ortamlarında yetişmiş olan ve kökten değişmeleri artık irademiz dışında bulunan insanların, düşünce ve davranış yapılarını kendi doğal gelişme süreçleri içerisinde tutularak, yeni uyumlara yeni atılımlara yönlendirilmesini gerçekleştirebilecektir.

Düşünce yapısı, deney birikimi ve davranışları ile, kısaca oluşturduğu kültür çevresi ile batı bir bütündür. Batı kültür çevresi dışında kalan kültür çevreleri ise birbirlerinden farklı görünümdedirler. Bu kültürlerin batı kültür çevresi ile bütünleşmeden, bu kültür çevresi içinde erimeden (entegre olmadan) evrensel kültür yönünde batı kültürü ile uyum sağlamaları ve onun gelişmesi süreci içerisinde yer alabilmeleri için gerekli yol ve yöntemi Türk çağdaşlaşması vermektedir. Türk çağdaşlaşması bu yol ve yöntemi gösteren ilkeleri ve düşünce ortamını belirlemiş ve diğer kültür çevreleri için deney birikimi oluşturmuştur. Türk kurtuluş hareketi, zaman ve yer olarak yüzyılımızın egemen kültürü ile diğer kültürler arasında ilişkiler kuran bir konuma sahiptir. Ayrıca Türk devrimi, batı kültürünün totaliter sapmalarından, insanı sömüren acımasız istismarcılığından uzak, insan sevgisine dayanan görüşleri koruyarak batı için de, doğu için de evrensel değer göstermiştir.

Türk devrimi, teokratik bir ortamdan lâik zihniyete, otoriter bir yöntemden demokratik düzene geçişin ilke, yöntem ve örneğini veren eşsiz ve evrensel bir olaydır. Bu olayın temelinde özgürlük, lâik zihniyet ve akılcı atılım ruhu vardır. Atatürkçü düşünce ve Türk devrimi önce düşünce yapısı ile anlaşılmaya çalışılmalıdır.

Lâik Zihniyet

Atatürk'ün Türk toplumu için öngördüğü lâiklik, sadece dinin politika dışı tutulmasından, din işleri ile devlet işlerinin birbirinden ayrılmasından ibaret değildir. Atatürkçü düşünceye göre, düşünce, bilim, sanat ve davranışlar lâik bir anlayışla özgürleşmelidir. Atatürk'ün öngördüğü lâiklik bu özgür yapıyı, kısaca aklın özgürlüğünü amaçlar.

Atatürk her alanda özgürlüğü sevdirmiş, ulusumuzu geri dönüşleri önleyecek olan düşünce özgürlüğünün gelişmeye açık gerçeğine ulaştırmıştır. Atatürk'ün özgürlüğe, bağımsızlığa bağlılığı, insana duyduğu sevginin, insan onuruna verdiği değerin bir sonucudur. İnsan sevgisi ile doludur, kendi ulusu ise onun için insanlık sevgisinin odaklaştığı bir değerdir.

Levent Sahverdi Arşivi

Şüphesiz din, insanî değerleri güçlendiren en önemli kültür unsurlarından birisidir. Bu kültür değeri, diğer kültür unsurlarını yönlendirmek yerine diğer kültür unsurlarını destekleyerek güçlendirecek yapıya lâik bakış ile kavuşmuştur. Lâik zihniyet özgür düşünceye kaynaklık yapar, özgür düşünceyi yaratır. Özgür düşünce ise gelişmenin vazgeçilmez şartı değerindedir ve her tür sanata ve yeni düşüncelere kendi alanlarında yaratma gücü verir.

Batı kültürü özünden yoksun olan, ayrıca Hristiyanlık temelinden gelmeyen toplumların batı uygarlığına ulaşamayacakları hakkındaki görüş Türk çağdaşlaşması ile değişmektedir. Atatürkçülük, batılı olmayan toplumların çağdaş uygarlığa yönelişinin ve başarının yöntemini vermekte, örneğini oluşturmaktadır. Bu başarının temelinde lâik zihniyet vardır. Bu başarı aynı zamanda, İslâmın geri kalmışlığın yazgısı gibi gösterilmesinin yanlışlığını kanıtlamıştır. Türk devrimi inançlarımızın çağdaş uygarlığın yolunu tıkamayan özelliğini açığa çıkarmıştır.

Lâik zihniyet, inanç farklarının müşterek değerler edinilmesini önlediği görünüm ve görüşünü ortadan kaldırmaktadır. Dünyanın bir kısım bölgelerinde yaşanan az gelişmişliği, Türk devriminin özünü oluşturan lâik zihniyet kurtarabilecektir.

Kavuştuğumuz özgür düşünce ortamı Türk toplumunu batı kültürü ile eşit düzeyde yüz yüze getirmektedir. Bu özellikleri ile ele alındığında, Türk devrimi, birçok diğer büyük devrimi içeren ve onları aşan bir görünüm kazanmaktadır.

Türk devrimi, kültür hayatına evrensel yaygınlık kazandırma yönünde çok önemli bir halka oluşturabilecek görünümdedir.

Batı Kültürü ve Türk Devrimi

Türk devrimi, batı dünyasının geçirdiği ve batı kültürünün oluşumunu hazırlayan bütün evrelerin, bütün aşamaların her birisini ayrı ayrı yaşamadan çözmek, sonuçlarına sahip olmak durumunda kalmıştır. Bu evre ve aşamalar, batı kültürünün bilgi ve deney birikimine katkıları olan olay ve atılımlardır.

Batılı toplumlar 20'nci yüzyıla doğru olan gelişmelerinde sadece olumlu aşamalardan geçmemiş, yaklaşık her olumlu gelişmeye karşılık karşı olaylar da yaşamışlardır. Ayrıca, batılı toplumların gelişmesine olumlu katkıları olan hareketlerin birçoğunun bizzat kendisi insanlığa ızdırap

Levent Şahverdi Arşivi

veren olaylar olmuştur. Bu olaylar arasında yıllarca hatta on yıllarca süren harpler, insan sevgisinden uzak bir dizi uygulama, baskılar, öldürmeler, sömürgeler, işgaller, ayaklanmalar, işkenceler, sınıf mücadeleleri, din ve mezhep kavgaları... sayılabilir. En son 20'nci yüzyılda görülen faşizm, nazizm ve komünizm de batı düşünce ve kültürü içerisinde oluşan birer hareket olarak büyük ızdıraplarını beraberlerinde getirdiler.

Batıda görülen olumlu olaylar ve olumsuz olaylar incelenirken, olumsuz olayları da batı kültürünün olumlu yanları ile aşmanın mümkün olduğu dikkate alınmalıdır.

Batı kültürü içerisinde olumlu olaylar kadar olumsuz olayların da bir birikimi olması gerekir.

Batılı olmayan toplumlarda, batı toplumlarının yaşadığı bu olumlu ve olumsuz evre ve aşamaların etkileri farklı ve sınırlı olmuştur.

Türk devriminin başlangıcı, nazizm, faşizm, komünizm gibi, batı kültür çevresinin kendi temel ilkeleri olan özgür düşünce ve insana verilmesi gereken değer ile ters düşen uygulamaların güçlü olduğu zamana rastlamaktadır. Batı kültürünün oluşumu içerisinde bir karşı evre ve aşama niteliğinde olan ve insan onuru ile bağdaşmayan bu düşüncelerin ve uygulamaların en canlı olduğu dönemde, Türk devrimi batı kültürünün özgürlüğe, akla ve bilime, kısaca batının temel ilkelerine yönelik olarak ve bunları benimseyerek, savunarak ortaya konmuştur.

Batı kültürü nazizmi, faşizmi, komünizmi gündeme getirirken Türk devrimi özgür düşüncenin savunuculuğunu yapmaya başlamıştı. Batı düşüncesindeki bu hareketlerle Türk devrimi bağdaşamamıştır. Mussolini Ocak 1925'de İtalya'da, Hitler Ocak 1933'de Almanya'da, Lenin Ekim 1917'de Rusya'da iktidara gelmişler, Atatürk ise özgür düşünce ve lâik zihniyete dayanan devrimini 1919'da başlatmıştır. Türk devriminin başlangıç döneminde görülen bu düşünce sistemleri ile arasında büyük bir nitelik, nicelik ve öz farkı vardır. Nazizim, faşizm ve komünizmin insana ve topluma bakışı ile Atatürkçülüğün bakışı farklıdır. Toplumumuzun düşünce ve davranışlarını büyük ölçüde şekillendiren Atatürkçülükte, insan amaçtır. Ulusal kültürümüzün bir parçası olan Atatürkçülük bu sebeplerle de evrensel niteliklidir.

Nazizm, faşizm ve komünizmin insanlığa vaat ettikleri hayaller yıkılmış, kolaya kaçan aydınların inanç sistemleri, dinleri haline gelen bu düşünce ve uygulamalar insanlığın, daha uygun deyimi ile batı düşüncesinin, batı kültürünün birer hatası olarak tarihe mal olmuşlardır.

Levent Şahverdi Arşivi

20'nci yüzyılın bu hataları yanında Atatürkçülük ve Türk devrimi, barış içerisinde ve teröre başvurmadan teokratik düzeni lâik yapıya; totaliter sistemi demokratik düzene geçirmeye çalışan, akla, bilime, insan sevgisine, kısaca özgürlüğe dayalı bir düşünce ve uygulama olarak geri kalmış toplumlar için bir müjde gibi insanlığın serüvenine katılıyordu.

Batı sistemi zaman zaman politik, ekonomik veya entellektüel yapıdan birisine öncelik veren uygulama göstermiştir. Bu unsurlar arasında birisine veya ikisine öncelik verme uygulamasını nazizim, faşizm ve komünizmde de görüyoruz. Atatürkçülükte politik, ekonomik veya entellektüel yapıdan herhangi birisine ağırlık vermeden, özellikle entellektüel yapıyı ihmal etmeyen dengeli bir uygulama vardır. Entellektüel yapı kültürün bütün alt birimlerinde özgür bir olgu gerçekleştirmeyi amaçlıyordu. Dil, tarih, din, sanat, folklor, devlet anlayışı ve devlet yapısı gibi alanlar, Atatürk'ün uğraş konularını oluşturuyordu. Bu yol, entellektüel yapılanma yolu, sivil topluma geçişin de önemli ve vazgeçilmez atılımlarından birisidir. Ülkemizde benimsenen ve uygulanan batılılaşma veya batı kültür çevresi ile uyum sağlama işlemi bir bakıma sivil topluma ulaşma sürecini de başlatmıştır. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu entellektüel kültürün bilimsel tabanını oluşturmak üzere kurulan bir akademidir. Atatürk'ün 1936 Meclis açış konuşmasındaki direktifinin gereği olan bir kuruluş ve uygulamadır. Bugün de devam eden Türk devriminin vazgeçilmez kurumlarından birisi olma yolundadır ve Türk devriminin gelecekteki atılımlarının entellektüel ve bilime dayalı kültür tabanını oluşturmaya çalışmaktadır.

Türk çağdaşlaşması, kurtuluş hareketimizin amaçlarından birisi ve bir bakıma Türk evriminin her aşamada, her çağda yenilenen hedefidir.

20'nci yüzyıldan 21'nci yüzyıla politik açıdan neler miras kalacaktır? Bu mirasın nazizm, faşizm ve komünizm olmayacağı kesinleşmiştir. Bunlar, batı kültürünün gelişmesi yolunda karşı hareketler, belki de daha uygun deyimi ile batı kültürünün güzel ürünleri içerisinde hastalıklı olan meyvaları idi.

İnsan haklarına, özgürlüğe ve bilime öncelik veren yönleri ile batı politik kültürü, 20'nci yüzyılın 21'nci yüzyıla şüphesiz en iyi politik mirası olma değerindedir.

Batı kültür çevresinin temel ilkeleri ile diğer kültür çevrelerinin uyumunu arayan ve böylece evrensel kültür çevresi oluşması yolunda yol ve

Levent Şahverdi Arşivi

yöntem belirleyen Türk devrimi ise, 20'nci yüzyılın 21'nci yüzyıla en güzel miraslarından bir diğeri olacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu, doğunun mazlum toplumlarını batı emperyalizmine karşı perdeliyordu. Türkler geriledikçe bu bölgeler, doğunun mazlumları, batının işgal ve sömürge politikasına açılmıştır.

Türk kurtuluş hareketi sonucunda Türk gerilemesinin durdurulması sağlanmış, Kuzey Afrika'nın ve doğunun üçüncü dünya ülkeleri bundan yararlanarak ve örneklenerek bağımsızlıklarını kazanmaya başlamışlardır.

Atatürk'ün deyimi ile bir devrimden de büyük olan Türk inkılâbı veya bugünkü anlamı ile Türk evrimi, Türk kurtuluş hareketinin bir sonucu olarak bağımsızlıklarını kazanan bu toplumlara çağdaşlaşmanın yol ve yöntemi konusunda da örnek vermiştir.

Bağımsız ulusal devlet olma ve çağdaşlaşma aşamaları olan hareketimiz, mazlum milletlere, Orta Doğu'ya ve diğer Türk dünyasına insanlığın mutlu ve uygar geleceği için gerekli olan yolu çizmiş, böylece ulusumuz mazlum ülkelere karşı, önceki işlevlerinin devamı görünümünde bir işlev üstlenmiştir.

Türk çağdaşlaşması batı kültür çevresi ile diğer kültür çevrelerinin uyumunu gerçekleştirecek yol ve yöntemi vermektedir. Bu uyum, kalkınmayı ve çağdaşlaşmayı yaygınlaştıracak ve insanlığı mutluluğa yöneltecek bir değer olarak düşünülmeli ve araştırılmalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

TOPLUMSAL DEĞİŞME VE ATATÜRK İNKILÂPLARI*

Ord. Prof. Dr. SULHİ DÖNMEZER

1 — Büyük Atatürk'ün ebediyete intikalinden bu yana elli iki yıl geçmiş bulunuyor. Bizler, o zamanın üniversite asistanları olarak cenaze töreninde Atatürk'ün tabutu arkasından yürümüş bir kuşağın mensuplarındanız. Atatürk'ün ebediyete intikal ettiği yıl doğmuş olanlar şimdi elli iki yaşındadırlar. Bizim neslimiz, günümüzün çocuk ve gençleri, yaşlıları, devletimizi idare edenler, ölüm yıldönümlerinde biraraya gelerek onu anmakta devam ediyoruz.

Dünyada başka hiçbir devlet kurucusu, büyüğü, kurtarıcısı ölümünden elli küsur yıl geçtikten sonra devlet katında milleti tarafından böyle her yıl anılmamıştır. Bu yüce duyguya sadece peygamberler konu olmuşlardır.

Bu törenlerin anlamını iyice idrak etmek ve genç nesillere de doğru olarak anlatmak gereklidir:

Birkaç yıl öncesine kadar ölüm yıldönümlerindeki törenlerde duygu unsuru egemendi. Oysa duygular zamanla hararetlerini kaybederler; dönemlerin ve olayların içinde yaşamamış çocuklara ve gençlere söz konusu duyguları başlangıçta olduğu gibi aynı sıcaklıkta nakletmek mümkün olamaz.

Devrim gençliği, bizzat devrimlerin gerçekleşmesinde rol almış veya devrimin sıcaklığı, problemleri, sıkıntılarının henüz devam etmekte bulunduğu dönemlerde yaşamış gençlerden oluşur. Adı geçenler devrimin heyecanını bir süre korurlar; sonra duygular normalleşir. Bu sosyopsikolojik gerçek karşısında yapılacak şey, bugünün gençlerine yeni ve canlı sloganlar marifetiyle yenileştirilmiş hedefler göstermek olmalıdır. Heyecan ve duyguların sürekliliği ancak bu yolla sağlanabilir. İşte bu sebeple biz diyoruz ki, bugün yaptığımız anma törenlerinin temel amacı, Atatürk'ün milletimize gösterdiği, işaret ettiği, gerçekleştirilmesini bütün zamanların ve dönemlerin Türk gençliğine vasiyet ettiği temel hedeflere ulaşmak hu-

* 10 Kasım 1990 günü Atatürk'ü anma töreninde yapılan konuşma metnidir.

Levent Sahverdi Arşivi

susundaki azmimizi, devletçe ve milletçe yeniden belirtmek, âdeta iman tazelemek ve toplumumuzu çağdaş uygar ülkeler düzeyine getirmek hususundaki çabalarımızı en ufak bir sapma olmadan sürdürdüğümüzü, sürdürmek mecburiyetinde olduğumuzu açıklamak, Türk milletinin Atatürk'ün liderliğinde kurduğu ve büyük kurtarıcının geliştirme ülküsünü gelecek nesillere vasiyet ettiği lâik ve demokratik Cumhuriyeti, hergün biraz daha güçlendirmek suretiyle sürdürmek ve bunun için de toplumun refahını arttırıcı çabaları elele, gönül gönüle devam ettirmek hususundaki azmimizi haykırmak olmalıdır. Atatürk'ün hatırasına sadık kalmak, onu hatırlamak, zaman zaman toplantılar yaparak duygusal beyanlarda bulunmaktan çok, onun mutlu, refahlı, batı ölçülerinde uygarlık düzeyine ulaşmış, lâik ve demokratik Cumhuriyet düzenini barış içinde sürdürebilen Türk milleti ülküsüne olumlu hizmetlerde bulunmakla mümkündür. Her yıl bunun yeni delillerini onun huzuruna götürdüğümüzde ruhu şâd olacaktır.

2 — İşte sözünü ettiğimiz ülkü doğrultusundaki çabaların başarılı olmasının temelinde, Atatürk inkılâplarına, Atatürkçülük ilkelerine sadakatın yer aldığını hep biliyoruz.

Gerçekten Atatürk inkılâpları, Türk toplum sisteminde köklü bir takım sosyal değişmeleri gerçekleştirmek suretiyle yukarıda açıkladığımız hedefe ulaşmanın asıl araçlarıdır. Mutlu, müreffeh, batı ölçülerinde uygarlık düzeyine ulaşmış, lâik-demokratik Cumhuriyet düzeninde yaşamını barış içinde sürdürebilen Türk milleti ülküsüne, sosyal sistemde hedefler doğrultusunda derin, radikal sosyal değişmeleri gerçekleştirmeden ulaşılabilmesi mümkün değildir.

O halde her şeyden önce analitik bir metot kullanmak suretiyle Atatürk inkılâplarının temel amacını belirlemek uygun olacaktır.

3 — Balkan, I. Dünya ve İstiklâl savaşlarından çıkan Türk toplumu üç milyon küsur nüfusu olan, ekonomisi hemen tümüyle ilkel tarıma dayalı bir halk durumunda ve ülke baştan başa harap ve cihazsız idi; halk on yılı aşan savaşlardan yorgun düşmüştü. Sosyal haraketlilik çok kısıtlı idi ve hareketliliği sağlayacak hemen hiçbir şey yok gibiydi.

Nüfusun yapısal karakteri gelenekçi ve cemaatçi idi. Halkın büyük bir kısmı okuma ve yazma dahi bilmiyordu ve çok sınırlı eğitim imkânlarından da yararlanabilmiş olmadığı için belirli tabular, saplantı niteliğindeki kavram ve değerlere göre fertlerin ve alt grupların hayatının sürdürülmesine çalışılıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Yukarıda açıklandığı üzere Atatürk ve arkadaşları bu toplumu belirleyen toplumsal sistemin başka bir yapıya kavuşmasını, sosyal sistemin yapısal unsurları itibariyle değişmesini sağlamak üzere Türk milletine sosyal değişme önerilerini yani inkılâpları sunmuşlardır.

Sosyal sistemin yapısal unsurları itibariyle değiştirilmesi bakımından model şöylece özetlenip ifade olunabilir: Yukarıda 1924'lerde ne durumda bulunduğuna işaret ettiğimiz cemaatçi toplum, medenî hayatın bütün verilerinden yararlanan, refahlı, vicdanı, irfanı, efkârı hür, batı uygarlığı düzeyine ulaşmış, batı bilim zihniyetini benimsemiş, en hakikî mürşidin ilim olduğuna inanmış, dolayısıyla toplumsal yapısı batının uygar toplumları yapısı tipine dönüşmüş, lâik ve demokratik Cumhuriyet düzeni ve barış içinde yaşayan insanlardan oluşmuş bir sosyal sisteme, böyle bir toplumsal yapıya dönüşecektir. Bu dönüşümde toplum, aynı zamanda kültürel kimliğini de koruyacaktır. Kültür, değişen şartlara uyum sağlayacak ve fakat asıl kimliğini koruyacaktır.

4 — Böyle bir toplum düzeyine ulaşmak ve yapısını gerçekleştirmek, Atatürk'ün yalnız kendi döneminde yaşayanlara değil ve fakat bütün gelecek cumhuriyet nesillerine vasiyetidir. Çünkü böyle bir tümü ile toplumsal değişimin gerçekleşmesi bir veya birkaç neslin hayat süresi içinde, elbette ki mümkün olamaz. Söz konusu değişimin gerçekleşmesi, toplumun yapısal unsurları ve işleyişi üzerinde veya bu yapı unsurlarının nisbî öneminde radikal değişikliklerin meydana gelmesine bağlıdır.

Sosyal bilim anlamında *"sosyal değişme"* gerçekleşmediği sürece, gösterilen çabaların sonuçları geçici birer heves olmak niteliğini aşamaz.

5 — İşte yukarıda açıkladığımız hedefe ulaşılması için gerçekleştirilen çabalara, radikal değiştirme araçlarına, önerilerine biz Atatürk inkılâpları diyoruz.

O halde Atatürk inkılâpları iki temel toplumsal değişmeyi gerçekleştirmeye yöneliktir; başka bir deyişle inkılâpları, yapısal unsurları itibariyle ve bütünü ile sosyal yapıyı değiştirmeye yönelik olarak Türk toplumuna sunulmuş öneriler biçiminde tanımlamakta hata yoktur. İşte bu öneriler bütünü ile toplumsal değişmeyi gerçekleştirdiğinde Türk milleti bakımından iki temel olgu meydana gelmiş olacaktır, bu olgulardan birincisi geniş ölçüde hukukî, diğeri ise sosyolojik niteliktedir.

6 — Önce birinci olgu üzerinde duralım:

Asırlardan beri otokratik bir düzen içerisinde yaşamış ve 19.yüzyılın ikinci yarısında kısa süren bir meşrutiyet tecrübesinden sonra II. Sultan

Levent Sahverdi Arşivi

Abdülhamid'in halline kadar tek şahıs egemenliği içinde yaşamış ve 1908 den sonra gene geçirdiği diğer bir meşrutiyet deneyimini sürdürememiş bir toplumun siyasî yapısı lâik ve demokratik Cumhuriyet rejimine dönüştürülecektir.

Siyasî rejimin ve iktidar düzeninin böylece değiştirilmesinin hukukî ve sosyo-kültürel araçları vardır. Hukukî araçlar yeni bir anayasa metni ve onun gereği olan kanunları ve bunların emrettiği teşkilâtı kurmak biçiminde özetlenebilir. Atatürk dönemi, işin bu kısmını fazla bir dirençle karşılaşmadan gerçekleştirebilmiştir. Saltanatın ilgası ve hatta hilâfetin kaldırılması karşısında ciddî bir mukavemete rastlanmamıştır. Bu bakımdan Atatürk'ün hemen Cumhurbaşkanı seçilmesi çok etkili olmuştur; Türk halkı esasen onu devletin başında görmek istiyordu. Böylece cumhuriyet rejimi hukukî araçların getirilmesi ile gerçekleşmiştir. Ancak rejimin gerçekten demokratik olması aynı derecede kolaylıkla sağlanamaz. Demokrasinin oluşması, içinde demokratik rejimin süreksiz olarak işleyebileceği bir sosyal yatağın oluşmasına bağlıdır. Bu yatağın temel unsuru da yerleşmiş ve vatandaşlarca benimsenmiş, içe geçirilmiş bir *"demokrasi kültürünün"* oluşmasıdır. Bu kültür ise kısa bir zaman içerisinde oluşmaz. Bugünkü ve gelecek Cumhuriyet nesillerinin başta gelen görevi söz konusu demokrasi kültürünü oluşturmak ve bunun yerleşmesi için çalışmaktır. İnsanlarımızın zihniyetlerinde zorunlu değişikliğin meydana gelmesi ve sosyal düzen içerisinde özgürlüğün, temel hak ve hürriyetlere sahip olarak yaşamanın vazgeçilmez bir sosyal değer olduğunun ruhlarda yerleşmesidir; insanların demokratik düzen dışı çareleri, gerçek çözüm yolu olarak telâkki etmemek gereğine inanmalarıdır.

7 — Sosyolojik nitelikteki olgu ise, toplum sosyal sisteminin değişmesidir; toplumun kültürel kimliğini korumak suretiyle uygar, çağdaş batı toplumu sosyal sistemine dönüşmesidir. Atatürk inkılâplarının başta gelen temel hedefi budur. Sosyal sistemin yapı unsurları ve işleyişi üzerinde veya bu unsurların nisbî öneminde radikal değişiklikler meydana gelecek ve böyle bir sistemin fonksiyonunu yerine getirmesi yönünden sonuçlar doğuracak değişmeler gerçekleştirilecektir.

İşte Atatürk inkılâplarının hepsi bu anlamdaki ve ortak hedefe yönelik sosyal değişmeleri mümkün kılmaya yöneliktir. Söz konusu inkılâpların hepsi hukuk çerçevesinde ve kanunlar marifetiyle Türk toplumuna sunulmuştur. Batı siyasî sisteminde devletin temel niteliklerinin başında lâiklik gelir.

Levent Şahverdi Arşivi

8 — Bizde lâikliğin, batı toplumlarına nazaran anlamı ve fonksiyonu kısmen farklı ve daha önemlidir; lâiklik sadece devletin temel niteliği olarak kalmamakta ve fakat aynı zamanda batı sosyal sistemine geçişin de temel faktörünü teşkil etmektedir. Uygar toplum sistemini, yapısını oluşturmak için tabuları, engelleri başta hukuk alanında ve hukuk marifetiyle bertaraf etmek gerekir. Lâiklik ilkesi kabul olunmadığında, hukuku serbestçe düzenlemek ve uygar toplum yapısını oluşturmak bakımından hukuku, araç sıfatıyla kullanmak mümkün olamaz. Bugün de lâiklik zaafa uğrasa, hukuk sisteminin dökülüp çözülmesi kaçınılmaz bir olay olarak önümüze çıkacaktır. Bu sebepledir ki, Atatürk dönemi çok akıllı ve plânlı bir biçimde lâikliğin devlet hayatında egemen olmasına götüren yolu açmış ve bu bakımdan, gerektiğinde ikna yanında güce ve kuvvete de başvurulmuştur.

Lâiklik, otokratik bir devlet yapısını asırlarca sürdürmüş bir toplumda şiddetli direnişlerle karşılaşabilirdi. Toplumumuz bakımından da bazı dirençlerin ortaya çıkması, elbette ki mukadderdi. Lâikliğe karşı direnç gösterenler Atatürk döneminde de vardı. Dirençleri kırmak ve sapıcı eylemlerden caydırmak amacını güden ceza hükümlerine rağmen, bugün de vardır.

Atatürk döneminin inkılâpları gerçekleştiren akıncı nesilleri, lâik devlet ilkesini topluma sadece sunmakla kalmayarak ayrıca bu ilkeyi kabul ettirmek, halka benimsetmek misyonunu da yerine getirmek görevini üstlenmişlerdi. 1920-1935 nesillerine bu hususu anlatmak bakımından en önemli cihet lâikliğin dinsizlik demek olmadığını yeterince açıklamak idi. Halife-Padişah'ın her cuma namazına törenle gidip, cemaatle birlikte namaz kılmasını devletin başkanının en önemli görevlerinden birisi saymış bir halka lâik devlet ilkesini benimsetmek idi. Bu sebepledir ki, inkılâplar döneminin yöneticileri, lâiklikten herhangi bir tavizde bulunulduğu izlenimini vermemek hususunda olağanüstü titizlik göstermişlerdir. İnkılâpların ilk yıllarında gösterilmesi zorunlu olan bu dikkat ve titizliğin pozitif etkisi, elbette ki galiptir. Ancak bu titizlik, lâikliğe aykırı düzenin sürdürülmesinde menfaat yatırımı olan bir kısım gericilerin, lâikliğin dinsizlik demek olduğu yolunda el altından propaganda yapmalarına ve inkılâpların yapıcılarına gene el altından dinsizlik isnadında bulunmalarına da sebebiyet vermiştir. Bugün de yöneticilerin, inkılâbın ilk dönem yöneticileri gibi tutum göstermemeleri dolayısıyla tam tersi yönde, bu kere adı geçenlerin lâiklik ilkesine aykırı davranışta bulundukları ithamı bazılarınca yapılmaktadır. Lâikliği dinsizlik olarak belirtici yönde propaganda yapmak ne kadar

Levent Şahverdi Arşivi

hatalı ise, bugün de dinin gereklerine uygun hareket edenleri lâiklikten sapmış gibi göstermek aynı derecede hatalı sayılmalıdır.

Toplumu, lâiklik ilkesini mihver alarak kutuplaştıranlar, lâiklikten yana olanlar veya lâikliğe karşı olanlar ayırımlarını yapanlar ve böylece bölücü nitelikte girişimlerde bulunanlar bilmelidirler ki, lâikliğin toplumda sosyolojik düzeyde yerleşmesine katkıda bulunmamaktadırlar. Aydın ve seçkinler lâikliği vurgulamak üzere kuvvet gösterisi yapmak yerine lâiklik kavramının yerleşmesi için eğitime katkıda bulunmalıdırlar.

Yukarıda da açıkladığımız gibi lâiklik, toplumumuzun Atatürk'ün bize vasiyet ettiği ülküyü gerçekleştirebilmesi bakımından temel mihverdir ve aslî faktördür. Lâiklikten verilecek her taviz Atatürk inkılâplarının açtığı yoldan sapılması sonucunu verecektir. Ancak dün olduğu gibi bugün de lâikliğe aykırı emeller güden direnççiler vardır; ileride de olacaktır. Demokratik düzen içinde söz konusu dirençleri kırmak üzere, bugün inkılâpları gerçekleştiren tek parti döneminin araçlarını kullanmak mümkün değildir. Atatürk'ün bize gösterdiği demokratik Cumhuriyet düzeninin bugün ulaştığımız düzeyinde baskıcı metodları kullanmak artık kolay değildir.

9 — Atatürk dönemi inkılâplara karşı çıkan direnççilere karşı güç ve ikna metotlarını aynı zamanda kullanıyordu. Bir yandan istiklâl mahkemeleri işletilirken diğer yandan da eğitime en üst düzeyde önem veriliyordu. 163. madde 1.7.1936 yılında 765 Sayılı Kanun ile Türk Ceza Kanunu'na sokulmuştur; dikkat edilsin ki, Atatürk inkılâplarının gerçekleştirilmesinden itibaren beş, altı yıl geçtikten sonra lâikliği koruyan bir ceza hükmü kanunda yeralmıştır. Demek oluyor ki, 1936'larda lâikliği Ceza Kanunu hükümleri ile korumak ihtiyacı hissedilmiştir. Bugün ise bir yandan lâikliği koruma gereğinden söz edilir ve eleştiriler yapılırken diğer yandan düşünce ve vicdan hürriyetini tam olarak sağlamak için 163. maddenin kaldırılması gerektiği bazılarınca öne sürülmektedir. Demek istediğimiz şudur ki, günümüzde lâikliği savunurken başvurulabilecek tek araç eğitim yoluyla iknadır, inandırmadır. Direnççilerin şimdi yürüttükleri saklı ve 163. madde kaldırılırsa açıkça cereyan edecek propagandaya karşı bütün eğitim araçlarını seferber ederek, iletişim vasıtalarını kullanarak lâikliğin anlamını açıklamak ve esasta din ve vicdan hürriyetinin asıl teminatı olduğunu bıkmadan anlatmak gereklidir. Bunu yaparken de toplumu kutuplaştıracak "bizler", "onlar" biçiminde bölecek tezahürlerden, tutumlardan, özenle kaçınmalıdır. "Lâiklikten yana olanlar, bizler", "Lâikliğe

Levent Şahverdi Arşivi

karşı olanlar, onlar" tarzında bölücülüğü tahrik edici çabaların lâiklik ilkesinin yerleşmesine yarardan çok zarar vereceği bilinmelidir.

Böyle bir eğitimin başarısı için en başta gelen şart ise, din konusunu siyaset mücadelesinin dışında tutmaktır. Siyasal partilerden birisi dini, dinî inançları ve hissiyatı, siyasî mücadelede araç olarak kullanıp istismar edecek olursa diğer siyasî parti mensuplarının da, liderler kadrosu ne kadar titiz olursa olsun, aynı araca, aynı tip propagandaya başvurmaları kaçınılmazdır ve böylece zamanla, ekonominin ünlü *Gresham* kanunu siyaset alanında da işlemeye başlar ve kötü politikacı, iyi politikacıyı siyaset arenasından kovar. Bu sebeple belirli kanun hükümleriyle dinin siyasette bir araç olarak kullanılmasını daha bir süre engellemelidir; din konusunu siyaset mücadelesi dışına çıkarmanın daha bir süre için başka çaresi yoktur.

10 — Atatürk inkılâplarının temel hedefi olan yeni toplumsal, yapısal sistemin oluşturulması için, yukarıda açıkladığımız gibi, lâiklik temel şartı. Ancak hedefe ulaşmak bakımından temel olgu, sistemin yapısal unsurlarının değişmesi, yani tam, yerleşmiş, sürekli bir sosyal değişmenin gerçekleştirilmesi idi. Bunun anlamı, sistemi oluşturan temel unsurların, insanlardaki zihniyetin, bir kısım sosyal değerlerin ve her şeyden önce toplumda egemen insan tipinin değişmesidir. Böylece sürekli bir sosyal değişmeye ulaşılacaktır.

Yukarıda da açıkladığımız gibi Atatürk inkılâplarının temel hedefi toplumsal değişmedir. Bu değişme liderin idaresindeki bir inkılâpçı grubun çabalarıyla ve devletin gücünün kullanılmasıyla gerçekleşecektir. Değişme, toplumsal değişmeyi sağlayan süreçlerin kendi iç dinamiğinden değil ve fakat tarihin verdiği tecrübelerle yetişmiş liderlerin çabalarından, telkinlerinden kaynaklanacaktır.

Bir toplumun sosyal sistemini, kültürel kimliği de koruyarak kısa zaman süreleri içerisinde ve sosyolojik anlamda bütünüyle, radikal biçimde değiştirmek esasta mümkün olamaz. Değişme önce, belirli gruplar içinde başlar ve sonra diğer toplumsal gruplara yayılır; gerçek şudur ki, değişme az veya çok bir zaman alacaktır.

Bir kere değişme süreçi harekete geçince bunun zincirleme etkileri kendisini göstermekte gecikmeyecek, etkiler birbiri üzerine yığılarak ortaya yeni sentezlerin çıkmasını sağlayacaklardır. Toplumun, zamanla toplumsal sistemi değiştirici, sistemin kendi içinden süzülen dinamiklerini harekete geçirmesi de bundan sonra gecikmeyecektir. Nitekim Türk toplumunda

Levent Sahverdi Arşivi

1950'lerden itibaren ortaya çıkmış bulunan dinamikler, söz gelimi nüfus artışı, sosyal hareketliliğin hızlanması, hızlı şehirleşme, sanayileşme, eğitimin yaygınlaşması gibi olgular, toplumsal sistemin yapı unsurlarını etkilemekte ve toplumumuzu batı uygarlığı düzeyine çıkarıcı doğrultuda sonuçlar meydana getirmekte ve güçlendirmektedir. Televizyonun meydana gelmesine sebep olduğu değişmeler ise artık elle tutulacak derecede ve düzeydedir.

Bunlar, toplumumuzu Atatürk'ün vasiyet ettiği doğrultuda ileriye götüren ve inkılâplarla ulaşılması hedeflenen sosyal değişmeleri kolaylaştıran, amaçlara yaklaştıran olgulardır.

Atatürk'ü andığımız her ölüm yıldönümünde yapmamız gerekli olan şey, onun Türk milletine gösterdiği ülkü doğultusunda geçen yıl içerisinde neler yaptığımızı anlatmak ve her şeyden önce aynı ülküye daha çok yaklaşmak için gençlerimizi motive etmek olmalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

ÇANAKKALE VE GELİBOLU YARIMADASININ ATATÜRK'ÜN ASKERİ KARİYERİNDEKİ YERİ*

Prof. Dr. ABDURRAHMAN ÇAYCI

GİRİŞ

Atatürk'ün Türk Tarihi içinde çok özel bir yeri vardır. Bu özellik çok yönlüdür. Bunlardan hemen akla gelenler; son bağımsız Türk Devleti'ni yok olmaktan kurtarması, dağılmaya yüz tutmuş köhne bir imparatorluktan, genç homojen millî bir devlet yaratması; ortaçağ kurumlarına sahip sosyal ve kültürel yapıyı değiştirmesi, çağdaş değerlerle yönlenen modern bir toplum oluşturmasıdır. Her biri bir insanı ebedileşmeye yetecek olan bu hizmetlere giden yolda, Çanakkale'nin yeri nedir? İşte bu tebliğde Atatürk'ün askerî kariyerindeki, Çanakkale ve Gelibolu Yarımadası'nın yeri konusu üzerinde zamanın müsaadesi nispetinde durulacaktır.

Her şeyden önce şu hususu belirtmek gerekir. Nasıl Atatürk'ün Türk Tarihinde çok özel bir yeri varsa Çanakkale'nin stratejik mekânının da Ulu önderin kariyerinde dönüm noktası teşkil edecek kadar önemli etkileri vardır.

Bu konuyu 1912-1913 Balkan Savaşları, 1915 Çanakkale savaşları ve 1922 Çanakkale krizi olmak üzere, birbirinden ayrı üç safhada incelemek gerekir.

Ancak bahis konusu ilk safhayı açıklayabilmek için M. Kemal Atatürk'ün İttihat ve Terakki içindeki konumundan ve ittihatçı liderlerle olan ilişkilerinden kısaca söz etmek faydalı olacaktır.

I. MUSTAFA KEMAL VE İTTİHAT VE TERAKKİ

M. Kemal Atatürk'ün daha Harp Okulu ve Harp Akademisi yıllarında hürriyetçi akımlarla meşgul olduğunu, bu yüzden takibata uğradığını, hatta tayin bekleme safhasında bir ihbar sonucu, Ali Fuat Cebesoy ve bazı arkadaşları ile gözaltına alındığını ve bu olay dolayısı ile seçkin subayla-

* 14-17 Mart 1990 tarihli, Çanakkale savaşları sebep ve sonuçları uluslararası sempozyumu'nda bildiri olarak sunulmuştur.

Levent Sahverdi Arşivi

rın gönderildiği 2. ve 3. ordular yerine 5. ordunun Şam'a atandığını biliyoruz.

M. Kemal'in Şam'da iken istibdat idaresine karşı mücadele amacıyla "Vatan ve Hürriyet" isimli bir teşkilat kurduğu, ancak bölgenin etnik yapısı dolayısıyla cemiyetin burada sağlam bir tabanda gelişme imkânı sınırlı olduğundan daha elverişli ortamın bulunduğu Selânik'e kaçak olarak giderek orada cemiyetin bir şubesini oluşturduğu bilinmektedir. Nevar ki bu şube, 1907 Eylül'de İttihat ve Terakki ile birleşerek onun adını almış M. Kemal'de Makedonya'ya tayinini müteakip 29 Ekim 1907'de İttihat ve Terakki'ye katılmıştır.

Ancak İttihat ve Terakki'nin yeniden oluştuğu bir zamanda, O'nun üç yıla yakın bir süre Suriye'de kalması, yeni katılmış olduğu gizli cemiyette yeterince etkin olmasını engelleyen sebeplerden biri olmuştur.

Suriye'deki görevi dolayısıyla Cemiyet'e daha sonra giren Mustafa Kemal'in, etrafını etkileyen, atak, girgin, gerçekçi, eleştirilerini esirgemeyen, fikirlerini açıkça ortaya koyan bir karakter yapısında olması, Enver Bey ve bazı cemiyet üyelerinde O'na karşı antipati oluşmasına yol açmıştır.

Enver Bey ile Mustafa Kemal arasındaki anlaşmazlığın sebeplerinden biri de tarafların yönetim anlayışlarının, dünyaya bakış tarzlarının farklı olmasıdır. Netice itibarıyle, değişik nedenlerden dolayı, Mustafa Kemal Cemiyet içinde etkili çevrelerden uzak tutulmuştur.

Bu durum, II Meşrutiyet'in yürürlüğe konulması ve Cemiyet'in ülkenin kaderinde etkin hale gelmesi ile daha da artmıştır.

Nitekim, Meşrutiyet'in ilânınından sonra, M. Kemal İttihat ve Terakki'nin gizli komite olmaktan çıkarılıp parti olarak örgütlenmesini ordunun da siyasetten mutlaka arındırılmasını ve ülkede Türk çoğunluğuna dayalı köklü idarî tedbirler alınmasını öngören bir yönetimin uygulanmasını istediğinden cemiyet ileri gelenleri ile anlaşmazlık içine girmiştir. Öyleki Cemiyet'in ileri gelenleri seçimlerin yapılıp Cemiyet-Hükûmet ilişkilerinin şekilleneceği bir dönemde, Mustafa Kemal'i İstanbul'dan uzaklaştırmayı faydalı bulurlar. O'na Trablusgarp'daki karışıklıkları düzene koyma görevi verilir. Mustafa Kemal döndüğünde, seçimler yapılmış, işler kanalize olmuştur.

Ancak kısa bir zaman sonra, ittihatçıların başkası ve gayrı memnunların tahriki ile İstanbul'da 31 Mart irtica olayı patlak verir. Durum Selanik'te duyulunca, Mustafa Kemal hemen askerî kuvvetler gönderilmesini,

Levent Şahverdi Arşivi

gidecek kuvvetin başına kendi komutanı Hüseyin Hüsnü Paşa'nın getirilmesini teklif eder. Kendisi de gidecek birliğin kurmay başkanı olur. Keza O'nun teklifi ile birliğe "Hareket Ordusu" adı verilir. Ordu İstanbul önlerine gelinceye kadar Mustafa Kemal ön plândadır. Ordunun tertibi, kararı, sevk ve idaresi onun plânlarına göre yürütülür. Ancak İstanbul'da ciddî bir direnmenin olmayacağı anlaşılınca, ordunun başına Mahmut Şevket Paşa geçer. Berlin Ataşemiliteri Enver Bey de kurmay başkanı olur.

Harekâtın başarıya ulaşmasından sonra, hürriyet kahramanları olarak olaya İstanbul surları önünde katılanların isimleri öne sürülür, ikbal yolları onlar için açılır. Mustafa Kemal başarının şerefinden mahrum bırakılır. Böylece İttihat ve Terakki'nin etkili bazı çevreleri ile Mustafa Kemal arasındaki anlaşmazlık biraz daha keskinleşir.

Olayın diğer bir sonucu da, ordunun siyasetin dışında tutulması gerektiği kanısının, Atatürk'te daha da perçinlenmesidir.

Nitekim 22 Eylül 1909'da Selanik'te yapılan İttihat ve Terakki Kongresi'ne Trablusgarp delegesi olarak katıldığında, ordu cemiyet ilişkilerini tekrar ele alır. Şunları savunur: *"Ordu mensupları Cemiyet içinde kaldıkça, millete dayalı bir parti kuramayız. Orduyu da zaafa uğratırız. Ordu ile cemiyeti ayıralım. Cemiyet tam manasıyla siyasî bir parti halinde, milletin sinesinde kök salsın. Ordu da, asıl işi olan yurt savunması ile uğraşsın. Dolayısıyla siyasete atılmak isteyen subaylar ordudan ayrılıp cemiyete mal olsunlar. Bundan sonra, subayların siyasî örgütlere girmelerini engelleyecek kanunî önlemler alınsın."* Bu görüş kongrede tartışmalı olarak kabul edilmekle beraber uygulamada bazı subaylar istifa ettirilirse de, Enver, Hafız Hakkı.. vs. gibi cemiyetin gözdeleri orduda kalmaya ve cemiyette etkin olmaya devam ederler.

Buraya kadar çok özet olarak sunduğumuz kısa bilgilerden anlaşılacağı gibi, bu olay Mustafa Kemal ile Cemiyet'in idarecileri arasındaki anlaşmazlığın çoğalmasına ve ona karşı bazı önlemler alınmasına yol açar.

Kongreden sonra Mustafa Kemal politika ile ilgisini keser, kendisini meslekî çalışmalara verir.

Daha sonra Trablusgarp İtalyan saldırısına uğrayınca M. Kemal oraya koşar ve başarılı hizmetler verir.

Özetleyecek olursak, Mustafa Kemal'in İttihat ve Terakki'ye girmesinden itibaren, O'nunla cemiyetin üst düzey yöneticiliri ve özellikle asker kanadın yıldızı Enver ile arasında imtizaçsızlık vardır. Dolayısıyla M. Kemal, Cemiyet'in icra ve aksiyon mevkilerinden uzak tutulmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

II. 1912-1913 BALKAN SAVAŞI VE MUSTAFA KEMAL İLE ENVER ARASINDA CİDDİ SÜRTÜŞMELER VE SONUÇLARI

Mustafa Kemal'in Enver Bey ile olan ilişkileri, 1912-1913 Balkan Savaşı'nda Gelibolu harekâtı dolayısı ile daha da keskinleşir ve onun Türkiye'den uzaklaştırılmasına yol açar. Olayın gelişmesini hatırlayalım:

Bilindiği gibi, 1912-13 Balkan Savaşı'nda politize olmuş olan fena sevk ve idare edilen Osmanlı ordusu, müttefik dört Balkan devleti karşısında tam bir hezimete uğrar. Yunanistan, Selanik ve Ege adalarını işgal eder. Sırbistan Makedonya'ya iner. Bulgaristan ise, Doğu ordusunu yenerek bir taraftan Çatalca hattını, diğer taraftan da Bolayır Berzahı'na dayanır. Edirne muhasara altında kalır. Bu olayla zinciri içinde İttihat ve Terakki'nin katılmadığı Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi düşmüş, Kamil Paşa 29 Ekim 1912'de Sadrazam, Halâskâr Zabitanların Başkanı Nazım Paşa da Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili olmuştur.

Trablusgarp ve Bingazi'de İtalyanlara karşı direnmeyi örgütleyen subaylar, bozgun haberi üzerine anayurdun savunmasına koşarlar. Bunlardan Ali Fethi Bey Akdeniz Boğazı Mürettep Kolordu Kurmay Başkanlığına, Mustafa Kemal de aynı kolordunun Harekât Şube Müdürlüğüne atanırlar. Enver Bey X. Kolordu Kurmay Başkanı olarak görev alır.

Bu sırada İstanbul'da İttihatçılar Babıaliyi basmış ve hükûmete el koymuşlardır. Mahmut Şevket Paşa Sadrazam, Ahmet İzzet Paşa Başkomutan Vekili olmuştur. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa barışa taraftardır. Ancak bazı bakanlar buna muhalefet etmektedir. Tartışma esas itibariyle Edirne'den kaynaklanmaktadır. Barış ihtimali zayıflayınca, Bulgarlar süresi 3 aralıkta biten mütarekeyi uzatmamışlardır. Amaç Edirne'yi düşürmektir.

Edirne'yi kurtarmak konusunda M. Kemal de devreye girer. Muhtemelen bu uyarılar sonucunda Edirne'yi kurtaracak bir operasyon plânlanır. Buna göre Bolayır'dan mürettep kolordu tarafından tertip edilecek bir saldırıya paralel olarak aynı zamanda Şarköy'e bir çıkarma hareketi yapılması, cüretkâr ve ani bir saldırı ile Edirne'nin kurtarılması plânlanır. Harekâta 5 tümen katılması öngörülmüştür. Şarköy'e çıkarma yapacak kolordunun komutanı Hurşit Paşa, kurmaybBaşkanı ise Enver Bey'dir.

M. Kemal'in mensup olduğu mürettep kolordu, kararlaştırılan tarihte saldırıya geçer. Haraketin başarısı, aynı zamanda Şarköy çıkarmasının yapılmasına bağlıdır. Ancak Şarköy çıkarması kararlaştırılan zamanda yapıl-

Levent Şahverdi Arşivi

madığı için M. Kemal ve Ali Fethi'nin görev aldığı kolordu yenilgiye uğrar.

Bu olay, bir tarafta M. Kemal ve Fethi Bey'in mensup olduğu kolordu ile Şarköy çıkarma birliği kurmay başkanı Enver Bey ve her iki tarafın komutanlarını karşı karşıya getirir. Fethi ve Mustafa Kemal durumu şiddetle eleştirerek istifalarını sunarlar. Orduda ciddî bir huzursuzluk baş gösterir.

Neticede olay Fethi Bey'in Trakya'ya, Enver Bey'in Yeşilköy'e alınması, M. Kemal'in de kolordu kurmay başkanı olarak tayini ile geçici olarak çözümlenir.

Bu arada Balkanlı müttefikler arasında ganimetin taksiminden çıkan anlaşmazlık dolayısıyla patlak veren II. Balkan Savaşı'ndan yararlanılarak Edirne'yi kurtarma operasyonu tekrar ele alındı. Enver Bey 21 Temmuz 1913'de Edirne'ye girdi. Görüldüğü gibi Edirne'yi kurtarma operasyonunun öncüsü M. Kemal olduğu halde, O gene geri plâna atılmış işin şerefi Enver Bey'e bırakılmıştır.

Gelibolu yarımadasında bu dönemde görev almanın M. Kemal'in kariyeri bakımından özellikle iki önemli etkisi olmuştur.

1 — Mustafa Kemal Gelibolu yarımadasını tanımak ve askerî açıdan incelemek ve değerlendirmek imkânını bulmuştur. Bu birikim 25 Nisan 1915 çıkarma harekâtında O'nun isabetli kararlar almasını kolaylaştırmıştır.

2 — Bu olay tahmin edilebileceği gibi, yıldızı gittikçe parlamakta olan Enver Bey ve onu destekleyenlerle, M. Kemal'in ilişkilerini keskinleştirmiştir.

Nitekim çatışmaya taraf olanlardan Fethi Bey önce Cemiyet'te ihtiyaç var gerekçesi ile ordudan istifa ettirilerek İttihat ve Terakki'nin Genel Sekreterliği'ne getirilmiş, sonra da Sofya'ya Büyükelçi olarak gönderilmiş, M. Kemal de Ataşemiliter olarak oraya atanmıştır (27 Ekim 1913).

Böylece iktidarın İttihat ve Terakki'nin doğrudan kontrolüne girdiği, ordunun ve ülkenin önemli olayların arifesinde bulunduğu bir sırada, Gelibolu'daki çatışma ve sürtüşmenin bir sonucu olarak Atatürk Sofya'ya âdeta sürgüne gönderilmiş, bir kere daha geri plâna itilmiş bulunmakta, onun için ikbal yolları kapanmış gibi görünmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

III. 1915 ÇANAKKALE SAVAŞLARI VE MUSTAFA KEMAL'İN ASKERİ KARİYERİNDEKİ ETKİLERİ

Bu olayları takiben Enver Bey iki rütbe birden terfi ederek Tuğgeneral, Harbiye Nazırı ve Genel Kurmay Başkanı olmuştur. O artık imparatorluğun kaderini belirleyecek sayılı şahsiyetlerden biri haline gelmiştir.

M. Kemal Sofya'da Ataşemiliter olarak bulunduğu sırada, I. Dünya Savaşı patlak verir. Osmanlı Devleti de bu savaşa gelişigüzel, tedbirsiz bir halde, Üçlü İttifak Devletlerinin yanında yer alarak katılır.

Savaşın başlaması üzerine, Yarbay M. Kemal ısrarla cephede bir görev almak ister. Bu isteğine gelen cevap klasiktir: "Sizin için orduda her zaman bir görev vardır. Ancak Sofya Ataşemiliterliği'nin önemi dolayısıyla sizi orada bırakıyoruz" şeklindedir. M. Kemal'in sert çıkışları üzerine, 29 Kasım 1914'de 1. Tümen Komutanlığı'na atanır. Ama 1 Aralık 1914'de bu atama nedense iptal edilir. Acaba Enver Paşa ona ikbal yolunu açmak istememekte midir?

M. Kemal tepkisini, *"vatanın müdafaasına ait fiilî vazifelerden daha mühim ve mübeccel bir vazife olamaz. Arkadaşlarım muharebe cephesinde ateş hatlarında bulunurken ben Sofya Ataşeliği yapamam. Eğer 1. sınıf zabit olmak liyakatından mahrumsam, kanatınız bu ise lütfen açık söyleyiniz,"* sözleri ile dile getirir.

O'na ancak Sarıkamış hezimetinden sonra, Talat Paşa'nın imzası ile 20 Ocak 1915'de 19. Tümen Komutanı olarak aktif görev verilir. M. Kemal bir hayli uğraşmadan sonra 19. Tümeni bulur ve 2 Şubat 1915'te komutayı ele alır. Tümen 57. Alay ile iki depo olayından oluşmaktadır. 19. Tümen 25 Şubat 1915'te Eceabad'a intikal eder. Orada 72 ve 77. Alaylarla yeniden örgütlenir. Ayrıca 9. Tümenin 26. ve 27. Alayları da M. Kemal'in emrine verilerek Eceabad-Seddülbahir savunmasına memur edilir.

Bu arada üçlü İtilâf Devletleri, Almanya karşısında bunalmış olan Çarlık Rusyası'na, silah, araç ve malzeme yardımını ulaştırmak, böylelikle Rusya'nın savaş gücünü takviye etmek, Osmanlı Devletini savaş dışı kılmak, Balkan Devletlerini ve İtalya'yı itilâf safına çekmek gibi nedenlerle Çanakkale'yi zorlamaya karar vermişlerdir. Ancak aralarında anlaşmazlık vardır. Boğaz nasıl geçilecektir? Sadece donanma gücü ile bu mümkün müdür? Esas itibariyle deniz harekâtının kara kuvveti ile koordineli olarak yürütülmesi ilkesi benimsenmiştir. Fakat başka Fransız askerî otoriteleri olmak üzere bir kısım askerî şefler, kesin sonucun Batı cephesinde alına-

Levent Şahverdi Arşivi

cağı bütün gücün oraya teksif edilmesi gerektiği görüşünü benimsemişlerdir. Onların karşı koymaları ile Çanakkale 18 Mart 1915'te donanma ile zorlanır. Ancak 3 muharebe gemisi, iki zırhlı ve bir kravazör kaybeden müttefik donanma, 18 Mart akşamı çekilmek zorunda kalmıştır.

Bu yenilgi özellikle Fransız ve İngiliz sömürgelerinde olumsuz yankılar uyandıracak niteliktedir. Psikolojik etkisi büyüktür. Olay bir prestij meselesi haline gelmiştir. Kesin sonucu Batı cephesinde arıyanların muhalefetine rağmen, Gelibolu yarımadasına çıkarma yapılması, Boğaz istihkâmlarının susturularak donanmaya yol açılması kararlaştırılır.

18 Mart'tan sonra Türk tarafı da, Boğazı donanma ile geçemeyen İtilâfçıların, kara harekâtına girişeceğini tahmin ile Gelibolu'da 5. Orduyu oluşturmuş, başına da Alman Generali Liman Von Sanders Mareşal rütbesi ile getirmiştir. Mareşal, ilk iş olarak savunma plânını değiştirmiş, savunmayı kıyı hattından, düşman topçu menzili hattı dışına alan, esnek bir savunma sistemini benimsemiştir. Buna göre, çıkarma beklenecek, geride bekletilen kuvvetlerle düşman kıyılarda vurulacaktır. 5. Ordu komutanının emrinde, 6 piyade tümeni, 1 su tugayı, 4 seyyar jandarma taburu vardır. Liman Von Sanders'in açıklanan plânı uyarınca, 5. ve 7. Tümenler Gelibolu'da, 9 ve 19. Tümenler Yarımada güneyinde, 3 ve 11. Tümenler Anadolu yakasında konumlanacaklardır. Bu konuma göre, 4 Türk tümeninin Gelibolu yarımadasının güneyine yapılacak bir çıkarmaya kısa bir zaman içinde müdahale etmeleri mümkün değildir. Üstelik harekât sahasına müdahale edebilecek konumda olan 19. Tümen de doğrudan doğruya ordu komutanlığına bağlı bulunmaktaydı. L. Von Sanders'in plânı, düşmanın asıl kuvvetleriyle Saros körfezine çıkacağı varsayımına dayanmaktaydı.

Buna karşılık İngiltere ve Fransa tarafı, güçlü bir donanmanın etkin desteğine sahip 5 piyade tümeni ile 1 piyade tugayını çıkarmaya tahsis etmişlerdir. Müttefik kuvvetlere, General Hamilton kumanda etmektedir. Plânları şudur: Esas çıkarma Seddülbahir ve Kabatepe'ye yapılacaktır. Saros körfezinde gösteri hareketleri düzenlenecektir. Kumkale'ye çıkacak Fransız birliği, o yöredeki 2 Türk tümeninin gerçek çıkarma yerine müdahalesini önleyecektir. Seddülbahir'e çıkanlar 1. gün Alçıtepe'yi Kabatepe'ye çıkanlar da 1. gün Conkbayırı-Kocaçimen hattını ile geçireceklerdir. Amaç Kilidülbahir Platosunu düşürmek ve Boğaz tabyalarının gerilerine inerek onları susturmak ve boğazı açmaktır. İngilizler Boğazların kolay açılacağını ve Osmanlı Devleti'nin kısa bir sürede (1 hafta içinde) savaş dışı edileceğini hesaplamakta idiler.

Levent Şahverdi Arşivi

Çıkarma harekâtı bu plâna göre, 25 Nisan 1915 günü erken saatlerde başlamıştır. Çıkarma yapılan bölgede sadece 9. Tümenin birlikleri vardır. Bu tümenin 26. Alayı Seddülbahir'de ateş gücü çok üstün olan çıkarma birliklerine karşı kahramanca direnir. Ancak İngiliz ve Fransızlar güç halde kıyıda tutunmayı başarırlar.

Esas sürpriz kuzeyde hazırlanmıştır. Anzak Kolordusu, Kabatepe'nin biraz ilerisinde Arıburnu'na çıkar. hedef Conkbayırı-Kocaçimen hattını tutmak ve Kilidülbahir platosunun kuzeyle irtibatını kesmek ve boğaz tabyalarının arkasına inmektir. Kıyı zayıf gözetleme birliklerince tutulmuştur. Çıkarma sabahı 9. Tümen komutanı Halil Sami, 19. Tümenden 1 tabur yardım ister. 19. Tümen Komutanı M. Kemal, bu rapor ve kendi yaptırdığı gözetlemeler sonucunda, önceden düşündüğü gibi, düşmanın önemli kuvvetlerle karaya çıktığını ve hedeflerinin Conkbayırı ve Kocaçimen tepesi olacağını isabetle tahmin eder ve durumu bizzat görmek ve müdahale etmek üzere, Bigalı'da bulunan 57. Alay ve bir cebel bataryasını hazırlatır. Kolorduya durumu izah ile alayın başında bizzat Kocaçimen tepesine yönelir. Oraya vardığında, denizdeki gemiler zırhlılar görülür. Ancak Arıburnu sahili, görüş açısının dışındadır. M. Kemal alaya istirahat verip Aptalgeçidinden Conkbayırı'na gider. Yanında yaveri, emir zabiti, baştabib ve cebel topçu komutanı vardır. Önce atlı sonra yaya olarak Conkbayırı'na varılır.

Görülen manzara şudur: Bir Türk müfrezesi Conkbayırı'na doğru koşarak çekilmektedir. M. Kemal hemen müdahale eder.

— *Niçin kaçıyorsunuz?*

— *Efendim düşman.*

— *Nerede?*

— *İşte! diye 261 rakımlı tepeyi gösterdiler.*

— *Düşmandan kaçılmaz.*

— *Cephanemiz kalmadı.*

— *Cephaneniz yoksa süngünüz var. Süngü tak yere yat!* komutunu verir. Gerideki birliklerine marş marşla oraya gelmelerini emreder. 57. Alayın birlikleri gelince, 261 rakımlı tepe üzerinden saldırıya geçer. Diğer alayları da harekât sahasına yakınlaştırır.

Levent Şahverdi Arşivi

Ayrıca 27. Alayın da Kemalyeri üzerinden taarruz etmesini ister. Düşman birlikleri geri atılır. Hatta bir kısmı paniğe kapılarak sandallara saldırırlar. Anzak Kolordu Komutanı geri alınmalarını teklif eder. İngiliz Amirali'nin bunun için en azından üç gün gerekir görüşü üzerine, Hamilton birliklerinden direnmelerini ister.

Geçenin gelmesiyle Anzaklar yeni takviyeler alırlar. Ertesi günü saldırıyı tekrarlarlar. M. Kemal'de 27 Nisan'da iki piyade alayı takviye alır, taarruza karar verir. Bu saldırılar 19 Mayıs 1915'e kadar sürer gider.

Gerçi Anzaklar denize dökülemezler, ama kıyıda daracık bir bölgeye saplanıp kalmışlardır. M. Kemal 1 Haziran 1915'de savaş alanında albaylığa terfi eder. Devam eden karşılıklı saldırılar durumu değiştirmez.

Müttefikler bu çıkmazdan sıyrılmak için 6-7 Ağustos 1915'de bir yandan 19. Tümen bölgesine saldırırken, diğer taraftan Suvla mıntıkasına yeni kuvvetler çıkarırlar. Kritik bir durum ortaya çıkar. 7 ve 12. tümenler kriz bölgesine yetiştirilirler. Bölgede oluşturulan kuvvetlere Anafartalar grubu adı verilerek derhal saldırıya geçmeleri emredilir. Ancak komutan askerlerin yorgunluğunu ileri sürerek saldırının ertesi güne ertelenmesini ister.

Liman Von Sanders, hemen M. Kemal'i Kolordu Komutanı yetkisi ile Anafartalar Grubu Komutanı olarak atar. M. Kemal 9 Ağustos saldırısı ile Anafartalardaki durumu düzelttiği gibi, 10 Ağustos saldırısı ile Anafartalardaki durumu düzelttiği gibi, 10 Ağustos saldırısı ile Conkbayırı'ndaki tehlikeli duruma da son verir.

Takip eden günlerdeki savaşlar mevcut durumu değiştirmez. Bu arada İngiliz Komutanı General Hamilton 16 Ekim 1915'de görevden alınmıştır. Yerine gelen General Charles Monroe, en iyi çare Çanakkale'yi tahliye etmektir, görüşündedir. İngiliz Milli Savunma Bakanı Kitchener, durumu mahalinde gördükten sonra, boşaltma kararı alır. 19-20 Aralık'ta Arıburnu ve Anafartalar, 8-9 Ocak 1916'da da Seddülbahir tahliye edilir.

Olay birçok açıdan önemli sonuçlar doğurur. Bunlar arasında savaşın iki yıl uzaması, Çarlık Rusyası'nın çökmesi, Balkan Devletlerinin ve İtalya'nın politikalarının yönlenmesi bakımından etkileri, Türk ordusuna kazandırdığı moral güç... vs. ilk akla gelen hususlardır.

Ancak Çanakkale savaşlarının en önemli sonucu, M. Kemal'in askerî dehasını gözler önüne sermesidir. M. Kemal durumu çabucak kavramak, süratle ve soğukkanlılıkla doğru karar vermek, verdiği kararı büyük bir

Levent Sahverdi Arşivi

enerji ve cesaretle bizzat tatbik etmek, insiyatifini cüretle fakat isabetli kullanmak, sorumluluğu çekinmeden açıkça üzerine almak gibi, üstün komutanlık vasıfları göstermiş ve savaşın gidişi üzerinde birinci derecede etkili olmuştur.

Nitekim İngiliz resmî tarihi bunu şöyle özetler: *"Tarihte bir tümen komutanının üç muhtelif yerde vaziyete nüfuz ederek yalnız bir muharebenin gidişine değil, aynı zamanda bir zaferin akıbetini celbi bir milletin mukadderatına tesir yapacak vaziyet ikdasen nadiren raslanır."*

Zamanın Bahriye Nazırı II. Dünya Savaşı'nın yılmaz İngiliz Başbakanı Churchill, Atatürk'ün rolünü şöyle ifade eder: *"M. Kemal 9 Ağustos'ta Anafartalardaki başarılı harekâtından sonra geceyi, bu paha biçilmez sırtı alma hazırlığı içinde büyük çaba harcıyarak geçirdi. Bizzat yönettiği şiddetli baskın hücumu ile bu dar bölgede yerleşmiş olan bin kişilik İngiliz kuvvetini yok etti. Türkler Conkbayırını aştılar ve zaferin sonuna kadar da orada kaldılar. Bu başarı perdeyi kapatan olaydır."*

General Sir Jhon Smyth'de M. Kemal'in yürekli ve etkin önderliğinin Conkbayırı'nda Anzak saldırılarını atmakla kalmayıp Gelibolu seferinin kaderini tayin ettiğini yazar. İngiliz kuvvetleri komutanı Hamilton 9-10 Ağustos günleri için *"... Conkbayırı'nda Türkler en etkili savaşlarını veriyorlar. Kayıpları bizden fazla, ama maneviyatlarının yüksekliği açıkça görülüyor. Çok mükemmel komuta edilen ve cesaretle dövüşen Türk ordusuna karşı savaşıyoruz,"* kaydını düşmüştür.

Çanakkale savaşları sırasında, Başkumandan Vekili Enver Paşa'nın Harekât Şube Müdürlüğü'nü yapan İnönü'nün bu konudaki değerlendirmesi çok dikkat çekicidir.: *"... Çanakkale'ye müttefiklerin ilk asker çıkarmasının hemen ilk gününden itibaren Atatürk bir yıldız olarak parlamaya başlamış ve hergün biraz daha dikkati çeker hale gelmiştir. Burada Atatürk Kumandanlık imtihanını tasavvur olunabilecek en büyük güçlükler içinde her gün yeni bir muvaffakiyetle yürütür bir yola girmiştir. Çanakkale'de ilk günden itibaren üzerinde toplanmış olan seferler ve ümitler Atatürk'ü dokunulmaz hale getirmiştir."*

Öyleki, Enver Paşa cepheyi ziyaret ettiğinde, Anafartalar grubuna uğramaması üzerine, M. Kemal istifasını Liman Paşa'ya verdiğinde, Paşa bunu kabul etmediği gibi, Enver Paşa'dan da kabul etmemesini ve bir yazı ile M. Kemal'in gönlünü almasını istemiş ve bu istek yerine getirilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Özetle, Çanakkale'nin en önemli neticesi, Milli Mücadele liderini ve Türkiye Cumhuriyeti'nin banisini, bütün üstün nitelikleriyle ortaya çıkarması ve ona bir çeşit dokunulmazlık kazandırmasıdır. Artık bundan sonra hiçbir güç, M. Kemal'in zirveye tırmanmasını engelleyemiyecektir.

Bu itibarla Çanakkale ve Gelibolu Yarımadası, Atatürk'ün askerî kariyerinde, bir kez daha fakat bu sefer kesin neticeli olarak müstesna bir yer tutar.

IV. ÇANAKKALE KRİZİ VE DEVLET ADAMI ATATÜRK

Çanakkale, Atatürk'ün ve Türk devletinin kaderinde bir kere daha önemli yer tutar.

Bu olay, Anadolu'yu istila etmek isteyen Yunan ordusunun Büyük Taarruz'la denize dökülmesini takip eden günlerde meydana gelen ve üzerinde pek durulmayan Çanakkale krizidir.

Kriz, son derece kritik şartlar altında, Atatürk'ün hem askerî ve hem de devlet adamlığı meziyetlerinin, âdeta teste tâbi tutulduğu bir olaylar dizisinden oluşmaktadır.

26 Ağustos'ta başlayan Büyük Taarruz üstün bir başarı ile sonuçlanmış, 9 Eylül'de İzmir kurtarılmış, 18 Eylül'de son Yunan askeri Anadolu'yu terketmişti. Ancak batıda Misak-ı Milli hudutlarına ulaşmak için Doğu Trakya'nın kurtarılması gerekiyordu. Oraya giden yol, Boğazlardan geçiyordu. Halbuki bölge İngiliz, Fransız ve İtalyan kuvvetlerini işgali altındaydı.

Boğazlara yönelen Türk ileri harekâtı karşısında telaşlanan İngilizler 12 Eylül 1922'de müttefiklerine Boğazlarda müşterek hareket edilmesini teklif ve Çanakkale'de bulunan birliklere savunma tertibatı almaları emri verdiler. Bazı İngiliz bakanları "Mustafa Kemal'in önünden kaçmamak" gerektiğini düşünüyorlardı.

14 Eylül'de toplanan Fransa Bakanlar kurulu, Türkiye ile ilgili politikasını tespit etti: Bu politika esas itibariyle, Boğazların serbestliği ve Doğu Trakya'nın TBMM'ne iadesini öngörüyordu.

15 Eylül'de toplanan B. Britanya Bakanlar Kurulu ise, tarafsız bölge adını verdiği boğazlar mıntıkasına Türkler tarafından tecavüz edilmemesi için, üç müttefik devlet tarafından Mustafa Kemal'e tebligat yapılmasına; adı geçen mıntıkada müttefik kuvvetlerin çoğaltılmasına; Türk kuvvetleri-

Levent Şahverdi Arşivi

nin Rumeli'ye geçmesine mani olunmasına; Doğu barışını sağlamak için İngiliz, Fransız, İtalya, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'nın katılması ile bir barış konferansı düzenlenmesine ve İngiltere Bakanlar Kurulu'nun o günden itibaren her gün toplanmasına karar verdi. Milli Mücadele'nin başından beri *"sermayesini yanlış ata oynayan"* ve siyasî kariyeri sallantıya giren B. Britanya Başbakanı Lloyd George, sert bir davranışla durumunu kurtarmak istiyordu. 16 Eylül'de Winston Churchill tarafından hazırlanan, tarafsız mıntıkanın savunması için müttefikler Balkanlılar ve İngiliz sömürgelerinden askerî yardım isteyen "kışkırtıcı ve heyecan uyandırıcı" bir demeç yayınladı.

Bu beyanname hem İngiltere'de ve hem de Avrupa'da heyecan yarattı ve bir savaş çağrısı olarak değerlendirildi. Türk ordusunun tarafsız mıntıkaya girmesi yeni bir savaşa yol açacaktı? İngiltere basını, olayı *"müthiş bir hata"* olarak değerlendirdi. Hindistan, Kanada ve Güney Afrika asker göndermeyi reddettiler.

İtalya, Ankara aleyhine herhangi bir harekete katılmayacağını ilân etti ve Çanakkale'deki askerini geri çekti.

Fransa Başbakanı Poincaré "acele Paris'e dönüp" Fransa kuvvetlerinin 24 saat içinde Anadolu'dan Rumeli'ye alınması için emir verdi. Yugoslavya ve Romanya İngiltere'nin teklifini olumlu karşılamadılar. Dünyada L. George'un dışında kimse savaşı istemiyordu.

Fransa, İstanbul'daki Yüksek Komiseri General Pellé'yi İzmir'e koşturdu. General Pellé Meriç'e kadar Doğu Trakya'nın Türkiye'ye bırakılacağı, Boğazlar içinde özel bir idare şekli kabul edileceği teminatını vererek tarafsız mıntıkaya girilmemesini istedi (18 Eylül 1922). Daha sonra onu Türk dostu olarak tanınan Ankara Anlaşması'nı imzalayan Franklin Bouillon takip ile aynı şeyleri tekrarladı. Ancak Türk birlikleri kararlı, fakat tahrik edici olmayan bir davranış içinde (tüfek namluları aşağıya doğru) tarafsız denilen bölgeye girmişlerdi. Her an bir çatışma çıkması mümkündü.

Bu olayların akışı içinde, Paris'e koşan Lord Curzon güçlükle müttefikleri arasında görüş birliğini sağladı. Buna göre, tarafsız mıntıkaya girilmemesi ve ekaliyetlerin himaye edilmesi şartıyla, barış konferansında, Meriç'e kadar Doğu Trakya'nın Türkiye'ye bırakılması, Mudanya veya İzmit'te mütareke görüşmeleri yapılması ilkeleri benimsendi. Bu teklif Ankara hükûmetine 23 Eylül 1922'de ulaştırıldı.

Levent Şahverdi Arşivi

Diplomatların çözüm arayışı sürerken tarafsız bölgede gerginlik artmaktaydı. B. Britanya Bakanlar Kurulu, 27 Eylül'de, *"Çanakkale'nin boşaltılmasının, Britanya İmparatorluğu'nu, utanç verici duruma düşüreceği"* gerekçesiyle, General Harrington'a kendisinin tespit edeceği bir süre içinde, tarafsız mıntıka boşaltılmazsa, ateş açılacağı yolunda ültimaton vermesi, talimatını verdi. Ancak General Harrington, Londra'daki politikacılardan daha serinkanlı hareket etti. Emre itaatsizlik pahasına ültimatomu cebine koydu ve M. Kemal ile bir uzlaşma zemini aramaya koyuldu.

Lloyd George'un kışkırtıcı hareketlerine, Yunanistan'ın Anadolu macerasındaki rolünü iyi bilmesine, kendine olan hudutsuz güvenine, gerektiğinde son derece cüretkâr kararlar almaya ve sorumluluk yüklenmeyi seven karakterine rağmen, Gazi Mustafa Kemal her zamanki gerçekçiliği ile hareket etti. Büyük zaferin baş döndürücü sarhoşluğuna, etrafının dayanılması zor tahriklerine kapılmadı. İngilizleri şereflerinden etmek ve yeniden dökülecek kanlar pahasına yapılacak ölçüsüz bir hareketin lüzumsuzluğuna kanaat getirdi ve durulacak zamanın geldiğine ve meselenin siyaset yoluyla çözümlenmesine karar verdi. Her türlü askerî tedbirleri aldıktan sonra, Doğu Trakya'nın Meriç'e kadar Türkiye'ye bırakılması şartıyla, Mudanya'da mütareke görüşmelerine başlanmasını kabul etti (29 Eylül 1922).

3 Ekim'de başlayan mütareke görüşmeleri 11 Ekim'de noktalandı. Buna göre Türkiye ile Yunanistan arasındaki savaşa son veriliyor, Yunanistan Doğu Trakya'yı 15 gün içinde müttefiklere teslim etmeği, onlar'da en geç 30 gün içinde idareyi TBMM hükûmetine devretmeyi kabul ediyorlardı. Buna karşılık Çanakkale ve İstanbul boğazlarında dar bir kıyı şeridi *"tarafsız mıntıka"* olarak kabul ediliyor ve Ankara hükûmeti barışa kadar bu mıntıkaya girmemeyi vaat ediyordu.

Böylece, Doğu Trakya kan dökülmeden ve yeni bir savaş macerasına atılmadan millî hudutlar içine alınıyordu. M. Kemal'in soğukkanlı ve riski iyi hesap eden tutumu karşısında, Lloyd George'un çatışma çıkarmaya ve genel seçimi kazanmaya yönelik politikası iflas ediyordu. İngiliz Başbakanı Türklere karşı güttüğü bu önyargılı hatasını, istifa etmek ve bir daha iktidara gelememekle ödüyordu (19 Ekim 1922).

Bu olaylar dizisi içinde, TBMM Başkanı ve Başkumandan Gazi M. Kemal, kriz boyunca gösterdiği soğukkanlılık, riski iyi hesaplama, duygularına gem vurabilme gibi üstün vasıflarıyla temayüz etmiş, zamanının en seçkin devlet adamlarını başarısızlığa uğratmıştır.

Levent Sahverdi Arşivi

Kısaca açıklamaya çalıştığımız 1922 Çanakkale Krizi, Atatürk'ün asker ve devlet adamlığı meziyetlerinin dünyanın gözleri önüne serildiği bir dönüm noktası olmuştur.

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerden anlaşılacağı gibi, Çanakkale ve Gelibolu yarımadasının Atatürk'ün kariyerinde dönüm noktaları teşkil edecek derecede önemli yerleri vardır.

Levent Şahverdi Arşivi

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

AKER, ŞEFİK (EM. ALB.), *Çanakkale, Arıburnu Savaşları ve 27. Alay*, İstanbul. 1935.

AKTEPE, M. MUNİR, *"Atatürk'ün Sofya Elçiliğine Kadar İttihat ve Terakki Cemiyeti ile olan Münasebetleri ve Bu Hususla İlgili Bir Belge"*, *Belleten*, sayı: 150, Ankara 1974, s. 263-294.

ATATÜRK, Kemal, *Nutuk*, III. Cilt, İstanbul (tarihsiz).

ATAY, FALİH RIFKI, *Çankaya, Atatürk Devri Hatıralar*, İstanbul 1961.

ATAY, FALİH RIFKI, *Atatürk'ün Hatıraları*, Ankara 1965.

AYDEMİR, ŞEVKET SÜREYYA, *Tek Adam*, III. Cilt, İstanbul 1966.

BAYUR, HİKMET, *Atatürk Hayatı ve Eseri*, Ankara 1963.

_____, *Türk İnkılâbı Tarihi, Çanakkale Vuruşmaları ve Onların Tepki ve Sonuçları*, III. Cilt, Ks. 2, Ankara 1965.

BÜLKAT, ESAT (GENERAL), *'Esat Paşa'nın Çanakkale Anıları*, İstanbul 1975.

CEBESOY, GENERAL ALİ FUAT, *Siyasi Hatıralar*, II. Cilt, İstanbul 1957-1960.

CONK, CEMİL, *Çanakkale Conkbayırı Savaşları...* Ankara 1959.

ÇELİKER, FAHRİ, *"Atatürk ve Çanakkale"*, AAMD, Sayı: 9, s. 635-655.

ÇAYCI, ABDURRAHMAN, *"The Anatolian Adventure of Greece" Foreign Policy*, C.V No: 1-2, Ankara 1977, s. 58-102.

_____, *"Türk Ordusunun Çanakkale Zaferi ve Siyasi Neticeleri"*, *Türk Kültürü*, Sayı. 58, s. 719-728.

HAMİLTON, JON, *Gelibolu Günlüğü*, Çeviren: Osman Ömür, İstanbul 1972.

ERSÜ, HÜSNÜ (KUR, YB.), *1912-13 Balkan Harbinde Şarköy Çıkarması ve Bolayır Muharebeleri*, İstanbul 1938.

İĞDEMİR, ULUĞ, *"Atatürk'ün Anafartalar Grubu Komutanlığından İstifasına Dair Bazı Belgeler" Belleten*, sayı: 128. s. 473-478.

İNÖNÜ, İSMET, *Hatıralar*, II. Cilt, Ankara 1985-87.

MOOREHERO, ALAN, *Çanakkale Geçilmez*, Çeviren: Günay Salman, İstanbul 1972.

OGLANDER, C.F. ASPİNALL, *Çanakkale Muharebeleri İngilizlerin Gelibolu Seferinin Resmi Tarihi*, İstanbul 1932, Çeviri: Muharrem Feyzi.

ŞİMŞİR, BİLÂL N., *İngiliz Belgeleriyle Sakarya'dan İzmir'e (1921-1922)*, İstanbul 1972.

SANDERS, LİMAN VON, *Türkiye'de Beş Yıl*, Çeviren: M. Şevki Yazman, İstanbul 1968.

Levent Sahverdi Arşivi

SONYEL, DR. SALAHİ R., *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika* II. Cilt, Ankara 1974-1986.

ÜNAYDIN, RUŞEN EŞREF, *Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat,* İstanbul 1930.

TEKŞÜT, İRFAN-ÖKSE, NECATİ, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi,* V Cilt 3. kısım *Çanakkale Harekatı,* Ankara 1980.

WALDER, DAVİD, *Çanakkale Olayı,* Çev: M. Ali Karabal, İstanbul 1970.

YAZMAN, M. ŞEVKİ, *Türk Çanakkale,* Ankara 1938.

YÜCEL, PROF. DR YAŞAR, *"Birinci Dünya Harbi Tarihi Bibliyografyası" Askeri Tarih Bülteni,* Sayı: 20, Şubat 1956, s. 157-194.

YİĞİTGÜDEN, REMZİ-SARAL, MUHTEREM- HALLA, REŞAT, *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi,* V. Cilt *Çanakkale Cephesi,* Ankara 1978.

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLÎ MÜCADELE'DE İNGİLİZ BASINI II - 1920-1923*
Sevr'den Lozan'a

Prof. Dr. ERGÜN AYBARS

GİRİŞ :

Aynı konunun birinci bölümünü (1919-1920) 1987 yılında düzenlenen "Uluslararası Atatürk Sempozyumu"nda sunmuştum. The Times, The Observes ve Manchester Guardian Gazeteleri'nde yaptığım incelemeler dayanarak 1919-1920 yılları arasında bu üç önemli İngiliz gazetesinin Millî Mücadele'yi ve Mustafa Kemal'i değerlendirişini ortaya koymaya çalıştım. Bu gazetelerin kamuoyu üzerindeki etkisi oldukça önem taşımaktadır. Bu tebliğimde* ise Orta Doğu ve Manda Sistemlerine verdiği önem ve bu konuda etkili yorumları dolayısıyla özellikle önemli bir haftalık politik dergi olan New Statesman'ı seçtim. Dergi'nin 1920-1923 sayılarını inceledim. Daha önce incelediğim diğer gazetelerle birlikte kıyaslamasını ayrıca ileride yapmaya çalışacağım. Diğer İngiliz günlük gazetelerinde Millî Mücadele'ye çok önem verilmediğini görmekteyiz. Örneğin *Daily Mail*'in bu üç yıl içinde Millî Mücadele'ye ayırdığı yer bir kaç haberi geçmemektedir[1]. Araştırmamda The New Statesman dergisini seçmemin bir sebebi de, derginin yalnızca politik ağırlıklı olması, Türkiye sorununu Orta Doğu sorunu içinde ve petrolün taşıdığı önemle ilgili olarak ve ilişkilerini ele olarak yorumlamasıdır.

İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda, basının Türkiye'deki Kemalist hareketi nasıl değerlendirdiğini daha önceki tebliğimde belirtmiştim. İngiltere daha Mondros sonrası Türkiye'yi parçalamayı kararlaştırmıştı. Sevr'in imzalanmasından önce yayınlanmış bulunan "The Waverley New Era Atlas And Gazettcer"in[2] South Western Asia bölümünde Trakya ile İzmir-

* Bu bildiri, 5-9 Eylül 1990 tarihleri arasında Ankara'da toplanan "XI. Türk Tarih Kongresi"nde sunulmuştur.

[1] Daily Mail'in 1920-1921 yılları arasındaki sayılarında Türkiye'ye ayrılan haberler yok denecek kadar azdır. Nepal'de çıkan ayaklanma veya bir İngiliz'in Everest'e tırmanışı çok büyük ilgi görmektedir. Bunun yanında İrlanda sorunuyla ilgili haberler de az yer tutmaktadır.

[2] The Waverley, New Era Atlas end Gazettcer, Second Edition 1920 p.97, 101, 103. Ek.1.

Levent Şahverdi Arşivi

Aydın-Manisa Yunanistan'a veriliyor; Doğu Anadolu'da Ermenistan ile Hakkâri ilinde bir Kürdistan kuruluyor, buranın güneyi ile Mezopotamya, Suriye, Ürdün, Suudi Arabistan geniş Arap toprakları olarak gösterilirken, Doğu Akdeniz şeridi ise Arabistan'dan ayrı renkte gösteriliyor. Dolayısıyla Millî Mücadele ve Mustafa Kemal hareketi, İngiltere'nin çıkarlarına dayanan bu ön yargılı kararları bozduğu için İngiltere'de özellikle Lloyd George'un politikası üzerinde şok etki yarattı.

Yunan Harekâtı:

The New Statesman[3] 3 Temmuz 1920 tarihli nüshasında[4] Yunanlılar'ın İzmir'den Anadolu'ya doğru Kuzey ve Doğu yönünde yaptıkları ileri harekâtın, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı başarıyla sürdüğünü, Türk kuvvetlerinin morallerinin çöktüğünü, malzeme ve silâh yönünden yetersiz olan Türklerin yenilgisinin kolay olduğunu açıklıyordu. Mustafa Kemal, hareketinin sona ermeyeceğine, Avrupalı devletlerin açık ve net bir politikada birleşmelerinin gereğine değinen dergi, Yüksek Konsül'ün kabiliyetsizliğinin Orta Doğu'daki diğer bütün sorunlar gibi, Mustafa Kemal'i kendiliğinden yarattığını ve onbeş gün önce olduğu gibi iki seçenekle karşı karşıya bulunulduğunu belirtiyor: "Birincisi -kötü olan- Mustafa (Kemal) ile vuruşmak ve gelecekte kör talihe güvenmektir. Diğeri ise Türk anlaşmasındaki düşmanca hataları, kesin olarak samimi şekilde tanımak ve onların haklarını kabul etmektir. Konsül kuşkusuz kötü alternatifi seçti diyerek, Paris'te hazırlanmakta olan ve Sevr'de imzalanmaya hazırlanan Türk barışı konusunda gerçekçi bir yorumda bulunan dergi, Türkiye ile uzlaşma arzu eden Fransız kamuoyu[5], maceraya daha kayıtsız, Yunanlılardan nefret eden İtalyanların ise yapacak bir şeyleri olmadığını, bu şartlar altında Türk Heyeti'nin (Osmanlı Hükümeti Temsilcileri) son arzularını belirttikten sonra anlaşmayı kabul edeceğini belirtiyor. Dergi, Türklerin Doğu Trakya ve İzmir'in kaybına razı olamayacağını, bu sebeple milliyetçilerin bu anlaşmayı protesto ettiğini, Doğu Trakya'nın Yunan olduğunu düşünerek bir hediye olarak Yunanistan'a verilmesini, Yüksek Konsül'ün sık sık karar değiştirerek yaptığı hatalarından biri olduğunu, geri dönülerek hataların düzeltilmesinin akılcı ve sıkıntıları yeneceğini ileri sürüyor.

[3] A. Weekly Reviw of Politics and Literature.

[4] New Statesman (N.S) s.1

[5] Antep, Urfa, Maraş, Adana Çatışmaları Fransız komuoyunu etkilemişti. Bk: Yahya Akyüz, Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu, Ankara 1988.

Levent Şahverdi Arşivi

İngiltere'nin Mezopotamya Mandaterliği:

"Bizim Mezopotamya Mandaterliğimiz"[6] başlıklı uzun yazısında Orta Doğu'nun bu petrol bölgesinin İngiltere için olan hayati önemini ortaya koyuyor. Mezopotamya konusunda alınan kararların yakında parlamentodaki havayı yumaşatacağını, kamuoyunun orada çok sayıda asker bulundurulmasından rahatsız olduğunu, uzun sürecek işgal için bir milyon pound istenmesinin tedirginlik yarattığını belirten dergi, özellikle Kuzey Mezopotamya'da süren çatışmalardan endişe ile sözetmekte, şu veya bu yerlerde yapılan çatışmalarda karşı taraftan (100 Arap, 35 Arap öldürüldü) gibi haberlerin bölgede İngiliz yönetiminin etkili olması açısından önem taşımadığını ve "Türklerin şiddetli tiranlığı" şeklindeki propagandaların da büyük abartma olduğunu ileri sürdükten sonra; *"Türkler o kadar kötü yönetmemişlerdir.* Sultan'ın emirleri, Arapların sürekli söylediği gibi Bağdat'ın güneyine geçmemiştir. Vergilendirme zalimce değildir ve sistem varolan bir rejimin zorunlu olarak uygulanmasıdır" diyor. Dergi savaştan önce burada bir reform başladığını, bunun Avrupalılığa Osmanlılıktan daha çok karşı olduğunu, Reformcuların "Bizim krallığımız tamamen Osmanlı yönetiminde ayyıldızlı bayrağın altında olacaktır ve yabancılara hiçbir taviz verilmeyecektir" şeklinde karar aldığını ve partinin programının, Arap haklarını tanıyan bir yerel yönetim istediğini ve Arap veya Müslüman bir yönetim değil, etkin bir yönetim tercih ettiklerini hatırlatarak; savaş sırasında Arap Ulusal Hareketi'nin bir güç haline geldiğini, bir Mezopotamya Arap İmparatorluğu'nun veya Hicaz Prensi'nin öncülüğünde, Arap Devleti'ne tepkisi olan güçlerle Şam'da Arap egemenliğine dayanan bir Arap yönetiminin kabul edilebileceğini belirtiyor, İngiliz kamuoyu ise bu işlerin İngiltere'nin çıkarına mı yoksa Mezopotamya için mi yapıldığını soruyor diyordu.

Sir Henry Mc Mahon ile Şerif arasındaki uzlaşmalarda Bosna ve Bağdat vilayetlerinin -ki bunlara Mezopotamya'nın üçte ikisinden çoğunu içeriyor. Arap bağımsızlık bölgesinden çıkarıldığını, İngiltere'nin Bağdat ve Güney Mezopotamya'yı almasının kabul edildiğini, Sykes-Picot Anlaşması'nın da bunu içerdiğini belirten dergi, son anlaşmalarla zaten şekillenmiş bulunan emperyalist tabloya uygun olarak İngiltere ve Fransa'nın kendi bölgelerine yerleştiğini, Fransa'nın Musul'da çıkar talep ettiğini petrolün önemine dikkati çekerek hatırlatıyor. Dergi'nin yorumuna göre, Milletler

[6] The New Statesman 10 Temmuz 1920, s.384-385.

Levent Sahverdi Arşivi

Cemiyeti Sözleşmesi'nin 22. maddesinde önceden Türk İmparatorluğu'na ait olup, bir gelişmeye ulaşmış topluluklar bağımsız ulus olarak tanınacaktır" şeklindeki hükmün, Mezopotamya sorunu için bir romantizm sergilemekte, Arap dünyasındaki durum Mezopotamya ulusu ise bir hayaldir. Dicle kenarında oturanlar Kut ve Nasiriyah'ı çevreleyen soyguncu kabileler, Musul çevresindeki göçmen gruplar Sadun'un emrindeki Kurna yukarısındaki Muntafik Konfederasyonu, Shat-et-Arabian'ın İran tarafından Muhammerah Şeyhi'ne destek borçlu olan Körfezin komşuları arasındaki köylüler, yani Mezopotamya toprağında yoğrulmuş olan çeşitli gruplardır. Dergi, Mezopotamya'nın etnik yapısını inceledikten ve halklar arasında uyum olmadığını ileri sürdükten sonra, burada *Mezopotamya yurtseverliğini düşünmenin hayal olduğunu belirtiyor.* Burada halkın kabile konfederasyonu düzeyinde olduğunu ve birlik kavramına sahip olmadığını, ancak bunun ileride bir Mezopotamya Devleti olmayacak demek olmadığını belirten dergi, İngiltere'nin bu geri kalmış halkın mandaterliğine almasının uygun olduğunu ileri sürüyor. Ancak, Araplar'a yapay bir birlik yüklemek bizim görevimiz değildir; eğer Mezopotamya doğal olarak kendisini birçok politik gruplara bölerse, bizim müdahale etmemiz için sebep yoktur diyen gazete, Şam Kongresi'nde Emir Abdullah'a yetki verilmesinin İngiltere'nin o bölgede etkili olmadığına da dikkati çekmektedir. Mezopotamya Mandaterliği'nin karşılığı olmaksızın alınamayacağını, yerel gelirlerin yardımı olmaksızın bir garnizonun varlığının orada kalmasının çok pahalı ve güç olduğunu belirten dergi, İngiltere'nin orada bir Anglo-Hind cenneti yaratamayacağını, görevlerinin Arapları değil, öncelikle İngiltere'nin yararını düşünmek olduğunu açıklamaktadır.

Dergi 10 Temmuz günlü sayısında Rusya-Polonya Savaşı'nın ayrıntılarına kadar yer vererek, Kızıl kuvvetlerin Rovno'yu aldıklarını, Warşova'da Polonyalı milliyetçilerin orduya katıldıklarının konuşulduğunu, müttefiklerin Polonya'yı kurtarmaya kararlı olduklarını, Fransız-ingiliz Hükümetlerinin yanlış politikalarının yeni bir maceraya yol açabileceğini, Lloyd George'un bu durumda İngiliz halkını küçük bir İngiliz-Rus Savaşı'na nasıl razı edeceğinin bir problem olarak durduğunu ve bu meselenin kabineyi oldukça meşgul ettiğini yazıyor. Churchill'in kabinedeki (Savaş Bakanı) görevinin de acınacak durumda olduğunu belirtiyor. İngiltere'nin bir yandan Avrupa-Almanya, diğer yandan Polonya-Rusya Savaşı ile ilgilenirken, diğer yandan Orta Doğu Sorunu ile ilgilenmesinin Birinci Dünya Savaşı sonrası meselelerinin ne denli büyük olduğunu ve İngiltere'nin işinin zorluğunu göstermektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

The new Statesman dergisi 24 Temmuz 1920 tarihli sayısında Orta Doğu manda yönetimlerinin zorluklarına tekrar değinerek, Fransa'nın Suriye ve Kilikya'da zorluklarına tekrar değinerek, Fransa'nın Suriye ve Kilikya'da İngilizler'den daha çok güçlüklerle karşılaştıklarını, 80.000 Fransız askerinin tank ve uçaklarla Beyrut-Halep-Şam'ın ulaşım yolları kavşağında olan Rayak'ı ele geçirdiklerini, Sykes-Picot Anlaşması ile kabul edilen ve San-Remo'da terk edilen bu yerler hakkında herhangi bir protesto hakkının tanınmadığını, Faysal'ın Fransızlara karşı birlikte işbirliği teklif eden Kemalistlerin önerilerini red ettiğini yazıyor[7].

7 Ağustos 1920 tarihli bir haberle İngiliz Kabinesi'nin Lord Curzon tarafından, Türk anlaşmasını görüşmek için toplatıldığı ve Curzon'un açıklamasına göre, İstanbul'un Türklere bırakılması şüphesizdir, ayrıca Türkiye anavatanı Küçük Asya'da İspanya kadar toprağa sahip olacaktır[8]. Bu haberden bir hafta sonraki sayısında dergi, uzun bir aradan sonra Salı günü Sevr'de Türk anlaşmasının sonunda imzalandığını, İtalya'nın Rodos hariç küçük adaları Yunanistan'a vermeyi kabul ettiğini, Kıbrıs'ın İngiltere'de kaldığını, Sırbistan'ın Balkan Savaşı'nda kazandığı yerleri koruduğunu, anlaşmayı imzalamadığı için de savaş durumunun sürdüğünü bildirdikten sonra bu anlaşmanın ayaklanan Türklere kabul ettirilmesinin mümkün olmadığını ve İslâm dünyasının da bu anlaşmadan memnun olmadığını, buna "Çirkin Emperyalizm Oyunu" olarak bakıldığını ileri sürüyordu[9]. Türkiye olaylarına hemen hiç yer vermeyen Cronicle 13 Ağustos'da verdiği haberde Venizelos'un Paris'te altı tabancadan açılan ateşle öldürülmek istendiğini, Venizelos'un hafif yaralarla kurtulduğunu bildiriyordu[10]. Yine Cironicle 21 Ağustos'ta Polonya-Rusya Savaşı'na birinci sayfada çok geniş yer verirken aynı sayfa Mezopotamya durumuna da petrol sebebiyle önemli yer veriyordu[11]. 24 Ağustos'ta ise özetle "Türkler tarafından çok uzun süre kötü yönetilmiş bulunan Mezopotamya'da nüfus azalmış, fakirlik artmıştır. Buranın kaynakları zengindir ama bunu kullanabilmek için dışarıdan yardıma ihtiyaçları var, özellikle petrol önemli bir yer tutar" dedikten sonra Britanya bunun için dışarıdan yardım edebilir diyerek asıl amacı açıklarken, Britanya'nın burayla petrolden önce ilgilendiğini hatırlatıyor. 25 yıl öncesine kadar Türkiye ile İngilte-

[7] N.S., s.437-438.

[8] N.S., s.490.

[9] N.S., 14 Ağustos 1920, s.514.

[10] Cronicle, 13 Ağustos 1920, s.1.

[11] Cronicle, 21 Ağustos 1920, s.1.

Levent Şahverdi Arşivi

re'nin dost olduklarını, fakat Türk-Alman dostluğunun ve Almanların Bağdat Demiryolu girişinin kendileri için tehlikeli bir durum yarattığını ileri sürüp, savaş ile bu durumun da sona erdiğini, bugün asıl amaçlarının (İngiltere'nin) Suriye, Filistin, Mezopotamya'da kendi yerel yönetimlerini kurabilmelerini sağlamak olduğunu, Filistin'de hür Yahudi Devleti kurulmasını umduklarını yazıyor, Arabistan'ın büyük kısmının Kral Hüseyin ile Emir Faysal'ın elinde bulunduğunu belirtiyordu [12].

Venizelos'un Düşüşü

4 Eylül sayısında İsmail Kemal Bey'in anıları hakkında tanıtma yapan New Statesman Dergisi 20 Kasım'da Venizelos'un iktidardan düşüşüne önemli yer veriyordu. Dergi, Yunan seçimlerinin sonucunun yorumcuları bile şaşırttığını, Venizelos'un yenilgisinin, ne ülkesindeki düşmanları, ne de yurt dışındaki dostları tarafından beklenmediğini, Venizelos'un 118 sandalyesine karşılık, muhaliflerin Meclis'te 250 sandalye kazandığını ve sürgündeki Kral Konstantin'in zaferi kazandığını bildirdi. Venizelos'un yenilgisiin sebeplerini yorumlayan dergi, Venizelos'un baskıcı bir rejim uyguladığnı, insanların uzun süren sıkıyönetimden hoşlanmadıklarını, ekonomik bunalım, pahalılık, vurgunculuk, askerler arasındaki ayrılığın Yunanistan'da herhangi bir liderin durumunu sarsmaya yeteceğini belirtmektedir. Dergiye göre Venizelos ülkenin dışında, ülkesinden daha çok tanınmakta ve önemsenmektedir. Fakat Venizelos'un affedilmez hataları kamuoyuna önem vermemek ve yetersiz bakanlara görev vermektir. Venizelos, bir adamın büyük bir demokrat olmadan da büyük bir adam olacağını kanıtlamıştır. Başkan Wilson ile Venizelos'un durumları büyük benzerlik göstermektedir. "Venizelos Yunanistan için bir imparatorluk kazandı. Yunanlıların imparatorluğu istediklerini şüphe yoktu, fakat onlar bu konuda kendilerine danışılmasını istiyorlardı. Venizelos'un uzun süre ülkede yokluğu müttefiklerle yakın ilişkisi, Yunan halkının çoğunluğunun Venizelos'un, Yunanistan'ı kendi arzularına göre bir atlama taşı olarak kullanmak isteyen büyük güçlerin maşası olduğunu inanıyordu".

Politika sanatının en önemli yönünün, halkın fikrini tahmin edebilmek olduğunu hatırlatan dergi, Venizelos ve Wilson'un ülkelerinde bu sebeple başarısız, İngiltere ve Fransa'nın Rus halkının düşüncesini dikkate almadıkları için başarısız olduklarını ileri sürmekte, "Fakat Venizelos'un gözden düşmesine sebep ne olursa olsun, perde inmiş ve Venizelos sah-

[12] Cronicle, 24 Ağustos 1920, s.4.

Levent Şahverdi Arşivi

neden ıslıklanarak kovulmuştur" diye yazıyor; gelecek konusunda kaygılarını ve "Biz sabık ve düzenbaz kral hakkında şefkatli düşünceye sahip değiliz. İsveç'deki inzivasında rahat ve mutlu yaşamaya devam edebilir" diyerek krala olan güvensizliğini dile getiriyordu. Hiç kuşkusuz seçimleri Venizelos'un kaybedip kralcıların kazanması İngiltere'yi hoşnutsuz etti. Bunu İngiliz basınından da anlamak çok kolay olmaktadır. Paris ve Londra gazeteleri Venizelos'un düşüşünü büyük bir yaygara ile vermiştir. Statesman dergisinin yorumunda ise Yunanistan'ın Avrupalı güçlere oyuna kalkamayacağı, çünkü Anadolu'daki durumunu koruyabilmek için büyük güçlere ve ekonomik refahı için İngiltere'ye muhtaç olduğu hatırlatılıyor, fakat Yunanistan'daki seçimle beliren hür iradeye de saygılı olunması gereği belirtiliyordu. Devamla, Konstantin'in geçmişte yaptığı hatayı yineleyemeyeceğini, artık dayanacağı akrabası Hohenzollern gücü bulamadığını hatırlatıyor, Yunan halkı mutlaka bir kral istiyor olabilir ama müttefiklerin sağladığı büyük çıkarları da göz ardı edemez diyerek göz dağı vermekten de kaçınmıyordu. Yakın Doğu'da istikrarın ancak Venizelos tarafından sağlanacağını ileri süren dergi, yerine geçmeye aday olan Gonaris'in Venizelos'un dış politikasını başaracak güçte olmadığını, dolayısıyla Venizelos'un devrilmesinin, İngiltere ve Fransa'nın yöredeki sorumluluğunu arttırdığını belirtmektedir[13]

Uzun süre Türkiye konusu unutulmuş gözüküyor. Birinci İnönü Savaşı ve Londra Konferansı dikkatleri Türkiye sorununa çekene kadar Statesman Dergisi'nde Türkiye ile ilgili yorum yapılmamaktadır. 29 Ocak 1921'de dergi, Başkan Wilson'un düşmesini memnunlukla verdikten sonra O'nu Ermenilere karşı görevini yapmamak ve Ermenilerin kaderini Bolşeviklere ve Türklere terk etmekle itham ediyor, Avrupalı devletleri Bolşeviklerle iyi geçinmeye ve anlayış göstermeye çağıran Wilson'u "Amerika'da iyi geçinmeye ve anlayış göstermeye çağıran Wilson'u "Amerika'da Bolşevizm'i ezerken, Avrupa'daki Anti-Bolşevik güçleri azarlama"sının acayip olduğunu belirtiyordu[14].

Orta Doğu'da Manda Sorunu:

Öyle görülüyor ki, İngiltere'nin Orta Doğu ile ilgili iki ana sorunundan biri olan Türkiye'den çok, petrol bölgelerinin sorunu daha önemliydi. New Statesman Dergisi 5 Şubat 1921'de yine manda sorununu ele aldı.

[13] N.S., 20 Kasım 1920, s.188 189.

[14] N.S., 29 Ocak 1921, s.490.

Levent Şahverdi Arşivi

İngiltere'nin mandasında bulunan bölgede petrol konusunda da diğer yatırımlar konusunda da bir ayırım yapmayacağını, Milletler Cemiyeti'ne düzenli rapor verileceğini belirtip, güvenilir bir mandaterliğin yolunu aramakta, bölgede bulunan askerî kuvvetlerin giderlerinin karşılanması için yol aramaktadır. Orta Doğu'dan gelen haberlerin özellikle Times'in yazılarına göre, Türk ve Bolşevik kuvvetlerinin kendi aralarında bir sorun yaratabileceği umudunu taşımakta olan dergi, Bolşevik tehdidinin Orta Doğu için önemli olduğuna dikkati çekiyor, oradaki askerî harcamaları kısmanın sakıncalarına ve Mezopotamya'daki çıkarlarının buna bağlı olduğuna, Rusya ile anlaşılmasının yararlarına değinerek, Orta Doğu'daki manda sisteminin ve yaratıcılarının da yanlışlar sonucu çökeceğini ileri sürüyor[15].

Filistin Mandaterliği:

New Statesman 12 şubatta tekrar Mezopotamya ve onun yanısıra Filistin mandası sorununu ele aldı, Almanya'dan alınan Afrika ve Uzak Doğu'daki sömürgelerden çok Mezopotamya mandaterliğinin önemi dikkati çekmektedir. Filistin mandaterliğinin kabulünü ise İngiltere için onurlu bir fedakârlık olarak gösteren dergi, Faysal'ın İngiliz mandaterliğini protesto edişini hatırlatarak, "Şansız Faysal"ın Hicaz Araplarına verilen sözlerin tutulmaması ve General Gouraund'un ellerindeki haince sonunun hazırlanışını biraz da İngiltere'nin sorumlu olduğuna dikkati çekiyordu. Buna rağmen Faysal'ın Suriye ve Filistin tahtına geçme girişiminin romantik bir hayal olduğu görüşünde olan dergi, Mezopotamya kendisini isterse O'na bir yer verilebileceğini ileri sürüyordu. Filistin mandaterliğinin altından Yahudi sorununun da görüldüğü derginin bu yazısında belirtilmektedir. Belfour deklarasyonundan beri mandaterlik konusunun sorun olduğunu, (Ulusal Yahudi Vatanı) kurulmasının gündemde olduğu ve İngiltere'nin bunu desteklediği anlaşılıyordu. Dergi, tam bir Yahudi Devleti kurulması için bölgede Yahudi nüfusu olmadığını hatırlatarak, Müslüman ve Hıristiyan Arapların buna gösterecekleri tepkinin gözönüne alınmasını, mandater olarak İngiltere'nin Yahudilerin yanında diğer halkın da çıkarlarını koruması gerektiğini belirtmektedir.

Bölgede Arap-Yahudi çatışma tohumlarının ekilmekte olduğu, Filistin mandaterliğinin gerçekte bir Yahudi Devleti kurulması için paravan olduğu üstü kapalı bütün ifadelere rağmen anlaşılmaktadır. Belfour deklorasyonunda belirtilen, Yahudi yerleşmesinin Filistin'deki Arap halkın örf ve

[15] N.S., s.518.

Levent Şahverdi Arşivi

anânelerine zarar vermeyecek şekilde yapılması ifadesi ise yalnızca bir aldatmaca idi. Siyonist organizasyonun başarısına güvenildiğini gösteren bu yazıdan, Yahudilerin bölgeye her alanda yenilik ve gelişme getireceği, fakat Yahudilerin burada yerleşebilmelerinin de İngiltere'nin Filistin'deki varlığına bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı siyasi egemenliğinin Orta Doğu'da sona ermesi ve yerini İngiltere ile Fransa'nın alması Orta Doğu'nun yeni sorunlara gebe olduğunu gösteriyordu[16].

Birinci İnönü Savaşı'na yer verilmeyen dergide, 26 Şubat 1921'de yer alan haber ve yorumlarda[17]. Türkiye konusunun yanısıra Almanya sorunu da önemini korumaktadır. St. Zames Konferansı'nın, Türk ve Yunanlıların beklendiği gibi, çelik kadar sert bir şekilde kapışmalarıyla açıldığını duyuran dergi, Türk isteklerinin çok aşırı görüldüğünü, fakat aslında bölgesel güçlüklerin Trakya ve İzmir ile sınırlı olduğunu belirterek "hak açısından olduğu kadar, sağduyu, İzmir ve arka bölgesinin büyük bölümünün Türklere iadesini gerektirmektedir. Ancak şehir ve banliyösü için hem Yunanlıları koruyacak, hem de dünya ticaretine "Açık Kapı" sağlayacak bir rejimi de gerektirmektedir" diyerek sorunun çözümünü önermektedir. Boğazlar için de tarafsız bir komisyon yönetimi öngörmektedir. Aynı sayıda Almanya sorununun Lloyd George'u nasıl uğraştırdığı, Fransa ile İngiltere'nin arasının açıldığı ve bunun Fransa'nın Orta Doğu'da Türkiye sorunundaki politikasına yansıyacağı da anlaşılmaktadır. Bu yorumun hemen altındaki paragrafta Türklerin yakaladıkları İngiliz esirlerini serbest bırakmadığı ve bir İngiliz'i de casus diye astıkları[18] haberi yer alıyordu. Türklerin (Ankara Hükümeti kastediliyor) Bolşeviklerle yakın ilişkilere girmesi ve senli benli olmaları ve bundan cesaret almaları sebebiyle Fransa'ya Kilikya ve Kuzey Suriye'de saldırdıklarını, Fransa'nın Türkiye ile anlaşma zemini aradığı, Fransa ve İtalya ile İngiltere arasındaki uyuşmazlığın açıkça görüldüğünü belirten dergi, Türklerin güçlendiğini kabul ediyordu.

Daily Mail 22 Mart 1921'de, "Bir sürü ihtilâl yapan, çocuk ve kadın bir çok Ermeni'nin katlinden sorumlu eski Büyük Vezir Talât Paşa'nın cenazesinin kaldırılışını ve 26 Mart'ta da, Kemalistlere karşı büyük başarıyla sürdürülen askerî harekât ile Türklerin Küçük Asya içlerine

[16] N.S., s.551-552.

[17] N.S., s.261-262.

[18] İngiliz casusları yargılandıktan sonra ve haklarında yeterli delil bulunup suçları sabit olduktan sonra asılıyorlardı. Bunların içinde en tanınmışı, Ankara İstiklâl Mahkemesi kararıyla 24 Mayıs 1921'de asılan Hint asıllı Mustafa Sagîr'dir.

Levent Şahverdi Arşivi

sürüldüğünü duyuruyordu. 28 marttaki haberlerde, Yunanlıların Sevr'e uygun olarak ve Türklere kabul ettirmek için ileri harekâtını sürdürdüğü, Türklerin kaçtığı, 29 martta Yunanlıların Türk şehirlerini ele geçirdiği, 30 martta Adapazarı ve Bilecik'in Yunanlıların eline geçtiği bildiriliyordu. 2 nisanda, haberlere göre, Türklerin karşı saldırıya geçtiği anlaşılıyor. 5 nisanda ise Türklerin Karl Konstantin'in kardeşini esir aldıklarını ileri sürdürdüklerini duyuran gazete, II. İnönü Savaşı'nın sonuçlarına nedense yer ayırmamıştır[19].

İngiliz-Fransız İttifakı:

11 Haziran 1921'de New Statesman "Yakın Doğu'da yeni bir fırtına patlıyor". "Türk Milliyetçileri, Bekir Sami Bey'in Londra'dan dönüşünden sonra bize karşı düşmanca tavır gösteriyorlar" haberinin altında, "İngiliz-Fransız İttifakı" başlıklı yazıda şu yorumu yapmaktadır[20]: Morning Post'un haber kaynağına göre İngiliz-Fransız İttifakı hakkında heyecanlı tartışmalar olmuşsa da, Times gazetesinin başmakalesinde bu konudaki yorumlar açık değildir. Fransız basınında yer alan haberlere göre Fransızlar İngiliz ittifakına istekli görünmemektedirler. İngiliz Politikacılarının açık olmadığını, Fransız basınının daha samimi olduğuna dikkat çeken New Statesman, İngiltere'nin Fransa'yı Silesia ve Ruhr'da desteklediğini belirterek, Fransa'nın da İngiltere'yi Yakın Doğu'da desteklemesi gerektiğini ileri sürüyor. İngiliz basınının İngiltere Fransa İttifakı konusunda üzerine düşen görevi yerine getirmediğinin görüldüğünü, İngiliz basınının Fransız meslektaşlarını kırmadan bu konuda eleştirileri yapabileceğini belirten dergi, Fransa'nın önerdiği ve Almanya'ya karşı Fransa'nın güvenliğini içeren bu anlaşmanın İngiltere'yi bağlamaması gerektiğini hatırlatırken, İngiltere'nin Fransa'nın ileride Almanya tarafından ezilmesine de asla izin vermeyeceğini belirtmektedir. İttifak önerisini desteklememenin Fransa'ya düşmanlık olarak kabul edilemeyceğini belirten New Statesman "Resmi İttifak pratik ve basit siyaset değildir. Fakat o zıt etkileyecektir... Fransa'ya güvenlik için duyulan istek ve ihtiyaç bu ülkede etkin bir şekilde hissedilmektedir... Fransa'nın güvenlik için Milletler Cemiyeti'ne ihtiyacı vardır... Bu günlerde bir askerî ittifak kamuoyu tarafından özellikle Büyük Britanya'da desteklenmezse geçerli olmaz... Halkın rızası alınmadan yapılmış hiçbir askerî pakt geçerli değildir" diyerek, İngiltere'nin Fransız ittifak

[19] Daily Mail, 1920-1921 sayıları, haberler 6-8 sayfalar arasında ve küçük puntolarla verilmiştir.

[20] N.S., s.261-262, 264-265.

Levent Şahverdi Arşivi

önerisini kabul etmeyişini onaylamaktadır. Öyle görülüyor ki Fransa olası bir Alman tehlikesine karşı yalnız bırakılıyordu. Bunun Orta Doğu politikasına Türkiye lehine yansıyacağı da anlaşılıyordu.

New Statesman Dergisi 18 Temmuz 1921'de[21] Churchill'in açıkladığı Orta Doğu politikasına geniş yer ayırarak, konuyu Mezopotamya, Filistin mandalarının güvenliği açısında değerlendirdi. İngiltere'nin daha akılcı ve ümit verici bir politika izleyeceğinin anlaşıldığına dikkati çekerek; derginin daha önce üzerinde durduğu, Türklerle tam ve sürekli bir barış yapılması konusunda da İngiltere'nin daha olumlu bir politika izleyeceğine inandıklarını açıklıyordu. Öyle anlaşılıyor ki New Statesman Mezopotamya-Filistin mandaterliği ve İngiltere'nin ekonomik çıkarlarının güvencede olması karşılığında Türkiye ile barış sağlanmasını desteklemektedir. Emir Faysal'ın Mezopotamya (Irak) Krallığı'na seçilmesini destekleyen dergi, böylece Araplara kendi seçtikleri bir kralın aracılığıyla, bazı yönetim olanaklarının sağlanabileceğini ve bunun da İngiltere açısından yararlı olacağını öneriyor, Churchill'in Kral Hüseyin'i destekleyen yorumuna katılmıyordu. Ancak, Churchill'in açıklamasının Siyonistler hiç memnun etmiyeceğini, Yahudi vatanı inşasının durdurulamıyacağını belirten dergi, İsrail Devleti'nin kuruluşuna umutla bakmaktadır.

New Statesman 2 Temmuz 1921'de Türkiye sorununa yeniden değindi. İzmit'in yakıldığını ileri sürüp, buradan kaçan bir çok göçmenin İstanbul'a geldiğini bildirdi. Türklerle yapılacak kanlı çatışmanın işleri daha da güçleştireceğine değinen dergi, Türkiye, Rusya, Afganistan arasında güçlü bir ittifakın korkunç bir şey olacağını hatırlatıyor ve "Müttefikler için açık iki seçenek vardır. Onlar ya tüm kuvvetlerini Türklere karşı saldırıya hazırlamalı, onları ezmeli, ya da Türklere karşı saldırıya hazırlamalı, onları ezmeli, ya da Türklerin başlıca isteklerini kabul etmeleri gerekir. İlk seçenek uygulanamaz, ne İngiliz halkı, ne Fransız ne de İtalyanlar Türkiye'ye karşı böyle bir savaşa tahammül edemezler. İkinci seçenek Yunanlıların başarısızlığı demektir" diyerek, Yunanlıların da bunu kendi çıkarları için kabul etmesini öneriyordu[22]. 9 temmuzdaki yorumunda dergi, Mustafa Kemal'in güçlü ve isteklerinin Türkiye ile barış yapılması olduğunu belirterek, İngiltere'nin Orta Doğu'daki çıkarlarının Türklerle yapılacak bir barışa bağlı olduğuna dikkati çekiyordu[23]. Fakat o tarihlerde Yunan taarru-

[21] N.S., s.289-290.
[22] N.S., s.345-346.
[23] N.S., s.374.

Levent Sahverdi Arşivi

zuna umut bağlamış olan Lloyd George, bu gerçekçi uyarıları dikkate almıyordu.

Türk-Fransız Anlaşmasının Sonucu

Savaşların üzerinde durmayan New Statesman Dergisi siyasi sorunlarla daha çok ilgilenmekte bu konuda bir yandan İngiltere'nin çıkarlarını savunurken, tutarlı çözümler de göstermeye çalışıyordu. Türk-Fransız Anlaşması'nın (Ankara Anlaşması) imzalanmasının yeni bir dönemin işareti olduğunu belirten New Statesman Dergisi, 5 Kasım 1921'deki yazısında[24] "dikkat edin, gerçekte Fransa, hiç kimsenin ciddiye almadığı İstanbul'daki yönetim ile değil, Yeni Türkiye ile barış yapmıştır. Eğer bu Türkler için onurlu bir barış değilse de, Fransızlar için kabul edilebilir kazançlı bir barıştır" diyor, bu anlaşma ile Türkiye-Suriye sınırının çizildiğini, esir değişiminin kabulü ve Fransa'ya geniş ekonomik ayrıcalıklar sağlandığını ileri sürüyordu. Dergi Milliyetçi Dışişleri Bakanı'nın Fransa'ya gizli bir mektup vererek ekonomik ayrıcalıklar tanındığını ileri sürmekteyse de yanılmaktadır. Londra Konferansı sırasında Bekir Sami Bey tarafından verilen, fakat B.M.M'nce kabul edilmeyen ayrıcalıkların verildiği söylentilerine dayanan dergi, İtalyanların da Türklerle anlaşacağını, Yunanlıların yanlış rehberliği dolayısıyla, İngiltere'nin zararlı çıktığını belirtiyordu.

Türk-Fransız Anlaşması'na asıl tepki İngiliz basınına günlük gazetelerinde açık bir biçimde uzun süre yer aldı. İngiliz Hükümeti bunun şokunu kolay atlatabilecek gibi görünmüyordu. New Statesman Dergisi[25] 12 Kasım 1921'de *"Bir Hilenin Sonu"* başlıklı yazısında "Daily Telegraph" can sıkıcı öğütler veriyor; "Daily Chronicle" Ankara Anlaşması'nı "güven ve nezaketin açık bir ihlâli" olarak değerlendiriyor; "Pal Mall Gazette" Fransa'yı gözü uzakta, bir güç olarak Türk palasının arkasında Kayzer'in daha önce işgal ettiği yerleri yeniden almak istediğini söylüyor. "Suyun öteki tarafından bazı arkadaşlarımız şaşkınlık gösteriyor. Paris'den öğrendiğimize göre hiçbir Fransız anlaşmada uzlaşılma hakkında tam ve doğru olarak görüşüleceği konusunda en küçük bir bilgiye sahip değildir" şeklinde bilgi verdikten sonra, Türkiye'nin Fransız kapitalistlere geniş ayrıcalıklar tanıdığına tekrar değinerek, anlaşmanın hükümlerini veriyor. Fransa ve İtalya'nın Türk tarafını tutmakla İngiltere'ye Doğu Akdeniz'de entrika çevirdiklerini, İtalya'nın da Güney Anadolu'da güçlü ayrıcalıklar elde ettiğini

[24] N.S., s.121-122.

[25] N.S., s.157-158.

Levent Şahverdi Arşivi

ileri süren dergi, Sakarya Irmağı üzerinde bir darbe ile durdurulan Yunanlıların imparatorluklarını genişletirken, İngiltere'nin desteğini aldığını, Fransa ve İtalya'nın da Türkiye'yi desteklediğini düşünenlerin çoğaldığını ileri sürüyordu. Çok ağır bir şekilde Fransa'yı eleştiren dergi, Fransa'nın güven ve nezaketi ihlâl ettiği görüşüne kapılarak, Fransızların Suriye ve Hatay'daki çıkarları için İngilizleri çelmelediklerini, "İdealist hileler" diye nitelediği Fransız politikasını eleştirirken, İngiliz Hükümeti'ne de çatarak aslında Lloyd George ile Lord Curzon'un suçlanması gerektiğini belirtiyordu. Uzun süredir Orta Doğu ve Türkiye konusunda hükümetin dikkatini çektiklerini hatırlatan dergi, İngiltere'nin bütün Orta Doğu ve hatta Hindistan'da prestij kaybettiğini ileri sürdükten sonra; İtilâf bolukunun orta Doğu'da çöktüğünü, Avrupa'da da çökebileceğini, Fransa'nın Türkiye ile yaptığı bir anlaşma gibi, İngiltere'nin de Almanya ile bir anlaşma imzalayabileceğini belirtip, Fransa'ya olan kızgınlığını dile getiriyordu.

Türk-Fransız Anlaşması'nın İngiliz basınındaki yankıları ve Fransa'ya olan kızgınlık, kolay yatışacağa benzemiyordu. 3 Aralık 1921'de New Statesman, "Dostumuz Fransızlar" başlıklı uzun bir yazıda tekrar aynı konuyu ele oldı.

"Bu gün Fransızlar artık bizim dostumuz değildir" diye başlayan yazıda, Fransa'nın 12 aydan beri izlediği ve halâ devam eden politikasının İngiltere'nin Orta Doğu'daki çıkarlarını tehlikeye düşürdüğünü, Sevr'i çiğnediğini, Fransız basınının da bunu körüklediğini ileri sürüyor; Boer Savaşı'ndan beri Fransa'nın acımasızca İngiliz aleyhtarlığı yaptığını hatırlatarak, Fransa'nın hem İngiltere'nin hem de uygarlığın düşmanı olduğuna inandıklarını belirtiyor, fakat İngiltere'nin politik taviz vermesini de onaylamıyordu. Devamla "gerçek şu ki Fransızlar hayalden yoksun, tartışmasız, dünyadaki en dar fikirli insanlardır. Paris dışındaki hiçbir şey onlar için yok sayılır. Paris evrendir. Paris'i inkâr etmek uygarlığı inkâr etmektir", Churchill'in İngiliz-Alman-Fransız dostluğunu içeren önerisine Fransa'nın gösterdiği tepkiyi de eleştirerek, "her ne pahasına olursa olsun barış şimdi İngiltere'nin politikasıdır" diyor ve gerekirse İngiliz-Alman Anlaşması'nın gerçekleşeceğini belirtiyor ve Fransa'yı yarı tehditle uyarıyordu[26].

Yakın Doğu Problemi:

Türk-Fransız Antlaşmasının tepkisi Mart 1922'ye doğru azalmaya başladı. Yakın Doğu'da izlenen hatalı politika, Yunanlılara verilen desteğin

[26] N.S., s.244-246.

Levent Şahverdi Arşivi

yanlışlığının Türklerden yenen tokat ile anlaşıldığını ileri süren New Statesman Dergisi, Lloyd George'un 1920 yılındaki, İstanbul'un Türklerde kalacağı, Akdeniz-Karadeniz arasında bir Türk İmparatorluğu'nun bulunacağı şeklindeki demecini hatırlatarak; halâ Türklere karşı izlenen yanlış politikaya dikkati çekiyor, "Türkler zorbadır ve insafsızca cezalandırılmalıdırlar. Türkler kâfirdir ve sahip oldukları yerler Hıristiyanlara verilmelidir" anlayışla yapılan Sevr'in adaletten yoksun olduğunu belirtiyordu. Yunanlıların Anadolu'ya itildiğini ve *Watorloo* yenilgisinin aynısını *(Sakarya Savaşı'nı kastediyor)* tattıklarını, İtilaf Devletlerinin birbirinin aleyhine entrikalar çevirdiklerini, Fransızların Türklerle ayrı barış yapması sonucu İngiltere'nin İslâm dünyasında kâfir olarak bilindiğini belirten dergi, vakit geçirmeden yanlışların düzeltilmesini, "İrlanda, Mısır, Yakın Doğu, Hindistan" gibi büyük problemlerin çözüm beklediğini ve bir yandan da Fransa ile olan anlaşmazlığın önemini hatırlatarak yorumunu şöyle sürdürdü: "Bütün bu koşullar altında bizim yapacağımız en iyi şey Sevr Antlaşması'nı çöp sepetine atmak, yeni bir tane hazırlamaktır. Türklerin bütün istedikleri henüz kesin değildir. Biz Mustafa Kemal'in her isteğinin kabul edilmesini istemiyoruz, ama büyük olasılıkla istekleri abartılacaktır. Fakat üzerinde uzmanlaşma sağlanacak ana noktalar yeterince açıktır. İlk önce Yunanlılar Anadolu'yu boşaltmalıdır. Onların İzmir iç bölgesinde (Hinderland) herhangi bir hakları yoktur ve aldıkları kasabaları, limanı terketmelidirler. Yunanlılar orada Türklerin düzeyine düşerek, sorulduğunda itiraz edemeyecekleri katliamlar yaptılar". Dergi Müttefiklerin İstanbul'u boşaltmasını, kentte devamlı bir garnizonun ve kenti tehdit eden bir donanmanın bulunmasının saçma olacağını, Boğazların ise Türklerin de katıldığı bir komisyonca yönetilmesi gerektiğini savunuyor; Trakya konusunda da Türklerin "Kutsal Kent" Edirne dahil, Trakya'dan vaz geçmeyeceklerini hatırlatarak, bölgede Bulgar-Yunan gerginlğine de dikkate çekiyor ve Hindistan Müslümanlarının, Sultan'ın kutsal yerler üzerindeki haklarının kabul edilmesini istediklerini ve Orta Doğu probleminin büyük sorunlara yol açabileceğini ve Orta Doğu probleminin büyük sorunlara yol açabileceğini belirtiyordu[27].

25 Mart 1922'de New Statesman, Hükümeti oluşturan koalisyonun kendi içindeki anlaşmazlığının, yeni bir güven oylamasını gerektirecek boyuta geldiğini, Lloyd George'un kendi hemşehrilerinin bile güvenini yitirdiğini, Poincare'nin Avrupa'da daha saygın bir durumda bulunduğunu,

[27] N.S., s.665-667.

Levent Şahverdi Arşivi

üç ay içinde düşüreceği ileri sürüyordu[28]. 1 nisandaki yazısında dergi, Cenova Konferansı'na katılmakta kararlı olan Lloyd George'u eliştirmeyi sert biçimde sürdürdü. O'nun Avam Kamarası'na ve Kabineye sahip olacak gücü kalmadığını yazdı. Diğer yandan Trakya ve Edirne sorununa değinerek daha öcne yazdıkları önerileri yineledi. Yunanistan'a Kıbrıs'ta avantaj verileceğini önerdi[29].

Fransız-İngiliz İttifakının sorunlarının ele alındığı Cenova Konferansı'nın ilk günü hiçbir şeyin çözülemediğine değindikten sonra, Türkiye konusun ele alan New Statesman ve bazı gazetelerin ifadesine göre İtalyanların Ankara Hükümeti ile değil, İstanbul Hükümeti ile gizli bir anlaşma yaptıklarının ileri sürüldüğünü, İngiliz Dışişlerinin İtalya'yı protesto ettiğini yazdı. Dergiye göre, "Roma gayrı meşru çocuklu genç bir kadın gibi." "bu çok küçük" diye mazeret ileri sürmekte, bu durum Üçlü İttifakın Orta Doğu'daki politikasının kokuşmuşluğunu göstermektedir. Paris, Londra ve Roma'nın sorunlarını çok iyi değerlendirmesi Orta Doğu'da ve Avrupa'da yeni sorunların çıkmasına fırsat vermemeleri germektedir[30].

Pontus ayaklanmasına karşı kurulan Merkez Ordusu'nun âsileri yakalama harekâtı, İngiliz basınında katliam biçiminde yer aldı. *Ermeni tehcirini* tekrar ele alarak yayın yapan İngiliz günlük basınının yanında New Statesman Dergisi 20 Mayıs 1922'de konuyu "Gaddarlık (vahşet) Atrocity" diye niteleyen başlıklı yazısında ele aldı. Avam Kamarası'nın ve ülkenin, Trabzon'da Rumlara karşı yapılan katliamla çalkalandığını belirterek, "Büyük gruplar halinde, kadınlar, erkekler, çocuklar, köylerinden zorla alınmış, güneye ve doğuya sürülmüş, bazıları da zorla Türk Birliklerine asker alınmış, diğerleri yollarda ve dağlarda, açlıkla, susuzlukla, tifo ve soğuğa terk edilmiştir" şeklindeki haberlerin şüphesiz Yakın Doğu'daki diğer haberler gibi abartıldığını, İngiliz Hükümeti'nin bu haberi Ankara Hükümeti'ni uyarmak için bahane olarak kullanacağını ileri süren dergi, İngiltere'nin daha önce bölgeye müttefik kuvveti gönderilmesi konusunda uyarıda bulunduğunu hatırlatıyor ve aynı kuvvetlerin Yunanlıların misilleme yaptığı Ege Bölgesi'ne de gönderilmesini öneriyordu. Öyle görülüyordu ki, Nisan-Mayıs 1919'da İzmir ve Samsun için oynanan oyunlar yineleniyordu. Türklere karşı duyulan nefret artıyor, Yunanlılar insanlığın kurtarıcısı olarak yeniden göklere çıkarılıyordu. "Ankara'nın zorbalarından

[28] N.S., s.1.
[29] N.S., s.1.
[30] N.S., s.109-110.

Levent Şahverdi Arşivi

hesap sorulması fikri" taraftar buluyordu. Ermeni sorunu yeniden gündeme getiriliyor, İngiltere ve A.B.D birbirlerini Türklere engel olmamakla suçluyorlardı. Dergi yine de Fransa ve İtalya'nın Türklere baskı yapmayacağı belirterek, Türklerle bir an önce barış yapılması gerektiğini de hatırlatıyordu[31]. Cepheler ve politik girişimlerdeki sessizlik basında da görülüyordu. 5 Ağustos'daki haberinde New Statesman Yunanlıların İstanbul'u işgal girişiminin müttefiklerce engellendiğini duyurdu.

26 Ağustos 1922'de Türk taarruzu başlamış, fakat batı dünyasının bundan haberi yoktur. Aynı gün Ali Kemal makalesinde Mustafa Kemal'i maceracılıkla halâ itham ederken, New Statesman Dergisi aynı günlü yazısında, müttefiklerin Türkiye ve Yunanistan sorununda, hiçbir şey yapmamak konusunda anlaştıklarını, biraz da alaycı bir dille veriyor; İngiltere'nin Yunanistan'ı desteklemekle Orta Doğu'da büyük prestij yitirdiğini tekrarlıyor; Lloyd George'un Atina basınının takdirini kazanmak ve mültimilyoner Sir Basil Zaharoff'un arkadaşlığını elde tutmak için "Bütün Muhammed Uyruklarını" kızdırmaya ve İngiliz pazarlarını tehlikeye atmaya değer mi? diye soruyordu[32].

Büyük Taarruz:

Yunan bozgunu Batı basınına pek de geç ulaşmadı. Haftalık dergi olan New Statesman 2 Eylül 1922'de Yunan bozgununun ve Türk ordusunun hızla Bursa-İzmir yönlerinde ilerlediğini duyuruyor, kan dökülmesine yol açan bu çılgınlığın sorumluluğunun İngiliz politikasına ait olduğunu söylüyordu. Başbakan'ın halâ mazeret aradığını, halâ Türkiye'ye karşı düşmanlık güdülmesinin, İngiltere'nin Yakın ve Orta Doğu'daki çıkarlarını büyük ölçüde tehlikeye atacağını yine hatırlatıyordu. "Türklerin Hıristiyanlığın, uygarlığın ve insanlığın düşmanı" olduğunu düşünen *Lloyd George ve Sir Basil Zaharoff,* eski liberal geleneğe sahip olanların bulunduğunu belirten dergi, Türklerin katliam yaptığını ileri sürenlerin Yunan katliamlarını görmezliğe geldiğini hatırlatıyor, barışın sağlanmaması konusunda Yunanlıların Türk bölgesini terk etmeleri gerektiğini ısrarla savunuyordu[33]. 9 eylül sayısında, Türklerin kasaba kasaba hızla ilerlediğini ve Yunanistan için verilen mücadelenin bittiğini, Yunanlıların geri çekilirken her yeri yakıp yıktığını ve katliam yaptığını bildiren New Statesman,

[31] N.S., s.172-173.

[32] N.S., 26 Ağustos 1922, s.550.

[33] N.S., 576-577.

Levent Şahverdi Arşivi

Lloyd George'un politikasının yanlışlığının üzerinde durarak, Türklerin askerî ve siyasî bir güç olarak varlığını kabul etmesinden başka çaresi kalmadığını belirtiyor[34]. 16 eylül sayısında dergi, Mustafa Kemal'in büyük zaferinin İslâm dünyasında uyandırdığı büyük çoşkuya değinip, Hindistan ve Mısır'da nasıl davranılması gerektiği konusunda uyarıda bulundu[35].

Türk Zaferinin İngiltere'de Etkisi ve Lloyd George'un Tutumu :

Türklerin bu kadar kısa sürede böylesine büyük zafer kazanmaları, İngiliz basınında ve kamuoyunda şok etki yarattı. Lloyd George'un politikasının yanlışlığı ve New Statesman Dergisi'nin barış ve Orta Doğu konusundaki yazılarının önemi ortaya çıktı. Dergi, 16 Eylül 1922'de "Avrupa ve Türkler" başlıklı yazısında, Mr. Lloyd George ve Venizelos'un "Kral Konstantin'in kestanesini ateşin dışına çıkartmak" gibi bir sorunları kalmadığını, İngiltere'de devlet işlerinin *"Doğu hakkında hiçbir şey bilmeyen bir Başbakan ile herşeyi bilip de nasıl halledeceğini bilemeyen bir Dışişleri Bakanı'nın elinde"* olduğunu ve onların Türklere ve müslümanlara uyguladıkları haksız davranışlarla ve bu sebeple müttefiklerle arasının açılmasına yol açıldığını sert bir dille yazdı. Türk isteklerini, İstanbul, Boğazlar ve Trakya olmak üzere üç noktada toplayan dergiye göre, sorun çözülebilir niteliktedir. Ancak, masaya oturmadan İtilâf bloku arasındaki krizi çözmelidir. Şartlar lehimize iken anlaşamadık diyen dergi, savaşacak durumda olmadıklarını (İngiltere) belirtti ve Gelibolu (Çanakkale) Savaşı'nı hatırlatarak halkın yeni bir politika istediğini, Türklerle gerekli şartlarla anlaşma sağlanmasını önerdi. Trakya ve Boğazlar konusunda geçmiş dönemlerdeki yanlışları gözönüne sererek, Yunanlıların Trakya'da varlıklarını sürdürebilmelerinin İtilâf Kuvvetlerine bağlı olduğunu, bunun da Türkler ile yeni sorunlar yaratacağını, artık Türklerin altı ay önce istediklerini red etmenin imkânsız olduğunu hatırlatıyor, Balkan Sorunu yaratılmamasına dikkati çekerek "Eğer Mr. Lloyd George ve Dışişleri Bakanlığı Asya'da başarısız olan politikanın Avrupa'da daha başarılı olacağına kendilerini inandırıyorlarsa, felâket kapıdadır" diyerek hükümeti uyarıyordu[36].

Genel olarak İngiliz basını ve New Statesman Dergisi'nin Lloyd George'u eleştirileri Türk Zaferi sonrası sürdü ve barış için baskılar yoğunlaştı. New Statesman 23 eylülde *"Mr. Lloyd George'un Mezar Kitabesi"* başlıklı ya-

[34] N.S., s.1.
[35] N.S., s.1.
[36] N.S., s.624-625.

Levent Şahverdi Arşivi

zısında, İngilizlerin Doğu'ya yelken açtığı günden beri, İngiliz prestijinin, İstanbul, Kalkûta, Tahran ve Kahire arasındaki bölgelerde hiç bu kadar sarsılmadığını ve bunun da baş sorumlusunun Lloyd George olduğunu, Lord Curzon ve diğer Kabine üyelerinin de sorumluluktan kurtulamıyacaklarını yazıyordu. Derginin yorumuyla Lloyd George İngiliz çıkarlarını düşünmekle beraber Asya'da hangi temel üzerine oturduğunu bilmemektedir. *O, İngiliz adalarının şimdiye kadar yetiştiremediği hilekâr bir politikacıdır, hilesi başarısız olunca da şiddet kullanmaktadır. "Fakat bunlar İngilizlerin Doğu'da asla kullanmadıkları silâhlardır,* eğer kullanılmış olsalardı asla bir İngiliz İmparatorluğu olamazdı". Asya'daki İngiliz varlığının eski ve tanınmış İngiliz sağduyusuna ve adaletine, güven ve herşeyden önemlisi İngiliz politik bütünlüğüne dayandığını, İngiliz Politikası'nın kesinliği ve sözünün senet oluşunun, silâhlı ordulardan daha değerli ve etkili olduğunu belirten dergi, dört yıl içinde bir adam yüzünden bütün bunların sarsıldığını, Lloyd George'un metodlarını değiştirmesi durumunda İngiliz İmparatorluğu'nun olmayacağını ileri sürdü. New Statesman, Lloyd George'un "Yunan himayeciliği" uğrunda İngiliz prestijini sarstığını, yenilip Asya'dan kovulduğunu, bunun sonucu olarak Mezopotamya'dan da kovulabileceklerini, Hindistan'da Türk Zaferi sonrası kıpırdanmaların başladığını, M. Poincare puan kazanırken Lloyd George'un yitirdiğini, Lloyd George'un Türklere karşı yeni bir savaş açma girişiminin ise Fransız ve İtalyanların Çanakkale'yi boşaltmalarına ve İngilizlerin yalnız kalmalarına yol açtığını, Müslümanların Lloyd George yüzünden İngiltere'ye güvenmediklerini, İngiliz halkının da Lloyd George'a güveni kalmadığını ve İngiliz tarihinde hiç böyle bir hükümetin görülmediğini ve Lloyd George'un politikasının onun "Mezar Kitabesi" olacağını sert bir şekilde yazdı[37].

Türk Zaferinin Yunanistan'daki etkilerine değinen New Statesman 30 Eylül 1922'de, Kral Konstantin'in tahttan ayrılışını ele alıp, asıl zarar görenin Yunan halkı olduğunu, Venizelos'un bile bu sonu değiştiremiyeceğini ileri sürüp, Anadolu'nun ve Doğu Trakya'nın asıl sahipleri Türklere verilmesi gerektiğini hatırlattıktan sonra; Sovyet Hükümeti'nin batılı devletlere gönderdiği ve Türkiye'ye karşı bir savaş açılırsa Sovyetler'in tarafsız kalamıyacağını ve yeni bir savaşının çıkacağını belirten sert notasına değinerek, Sovyetlerin bu notasının altında İtilâf Devletlerinin 1916'da Boğazları Rusya'ya bırakmayı kabul ettiklerinin bulunduğunu, Rusya'nın da barış görüşmelerine katılmasının yararlı olacağını belirtti[38].

[37] N.S., 23 Eylül 1922, s.652-653.
[38] N.S., s.673-674.

Levent Şahverdi Arşivi

Yine 30 eylül sayısının içinde Lloyd George'u eleştirmeyi sürdüren New Statesman *"Mr. Lloyd George'un Hatasını Yüzüne Vurmak"* başlıklı yazısında, Lloyd George'un barışı gerçekte istemidiğini, Mustafa Kemal'in uzlaşmaya hazır olduğunu, Boğazlar konusunda bir komisyon denetiminde serbestiyi kabul ettiğini, İstanbul ve Trakya konusunda da çözebilecek nitelikte olduğunu belirtiyor, Türklerin zaferi karşısında boyun eğilmesi gerektiğini, artık Doğu'ya İngiliz askeri gönderilemiyeceğini, Yunanlıların kötülüğüne rağmen Türklerin iyi davrandığını, Mustafa Kemal'in Chicago Tribune ile yaptığı röportajda İngiliz kamuoyunun savaşa karşı olduğunu çok iyi bildiğini belirtip, Yunanlılara taviz verilmemesini ve Lloyd George'un elini bu işten çekmesi halinde de İngiltere'nin yeniden prestijini kazanacağını, *"Türkler yeniden Avrupa'ya dönüyorlar, bir parya değil, Avrupalı bir devlet olmalıdırlar"* diyerek olumlu ve gerçekçi bir çözümle olaya bakıyordu. Türkiye'nin azınlıkların haklarını tanımasının İtilâf Devletleri'nin sorunu olduğunu, olumlu bir adımla da Türklerle barış sağlanabileceğini ileri sürdü[39]. Mudanya Konferansı öncesi New Statesman'ın bu yayını gerçekten gerçekçi ve olumlu olarak sorunu çözüm yolunu gösteriyordu.

Mudanya Konferansı ve Mütareke :

New Statesman dergisinin uzun süredir Lloyd George'u eleştiren ve barış konusunda ileri sürdüğü görüşlerinin haklılığı çok etkili oluyordu. Derginin gerçekçi yaklaşımı sonunda o doğrultuda alınan kararlar sebebiyle büyük ölçüde isabetli olduğunu gösteriyordu. 7 Ekim 1922'de *"Trakya Haritasının Yeniden Oluşturulması"* başlıklı yazısıyla Mudanya'daki mütareke görüşmelerine yer veren dergi, Lloyd George'un "Çanakkale'de yeni bir savaş davasından" vazgeçmesiyle, Yunanistan'ın tek başına kaldığını, bu sebeple Trakya sorununda kendi lehine destek bulmak için Venizelos, Davning Street'te yarı resmî elçi gibi temaslarını sürdürdüğünü, Sir *Basil Zaharoff'un* de ziyaretinin beklendiğini belirtikten sonra, İngiltere'nin ne Yunanistan, ne de başka bir şey için herhangi bir maceraya atılmayacağının herkes ve özellikle Yunanistan tarafından bilinmesi gerektiğini kesin bir dille açıklıyordu. Dergi yorumuna göre, o anki tehlikenin merkezi Trakya'dır. Bu problemi çözmek için Fransa, İngiltere, Türkiye, Rusya ve Balkan Devletleri prensipte anlaşmalıdır. Riske girilmeden bu sorunun çözümü çok zordur. Hem Türkiye hem Yunanistan, etnografik ve istatistiklerle bölgede üstünlüklerini savunmaktadırlar. Fakat bu belgelerin

[39] N.S., 30 Eylül 1922, s.676-677.

Levent Şahverdi Arşivi

büyük kısmı abartılmıştır. Dergi Türklerin bölgede nüfus üstünlüğüne sahip ve özellikle Edirne'nin Türklerin Avrupa'da sahip oldukları ilk toprak ve her yönüyle bir Türk şehri olduğunu belirttikten sonra, Alman-Bulgar-Osmanlı ittifakına karşı İtilâf Devletlerinin yanında savaşa katılan Yunanistan'a karşı da bir namus borcu olduğunu hatırlatıyordu. Diğer yandan Türkleri yönetemiyeceklerini ve Bulgarlar'la da uyuşamıyacaklarını göstermişlerdir. Bölge ayrıca bir geçiş kapısıdır ve bu sebeple de başka ülkeleri de ilgilendirmektedir. Başka bir sorun da *Batı Trakya*'dır. 1913 Bükreş Antlaşması'yla Bulgarlara verilmiş, daha sonra Yunanistan'a kalmış bu bölgede *Türk, Yunan, Bulgar* çıkarları ve istekleri çatışmaktadır. Bulgaristan'ın Ege'ye açılmak için Dedeağaç'a ulaşmak istediğini, Neuily Antlaşması'nın Bulgaristan'a Ege'ye bir koridor verdiğini, ama Yunanistan'ın bunu tanımadığını hatırlatan dergi, Batı Trakya üzerinde üç şikayetçi bulunduğunu, "Yunanistan oraya sahip durumda, Bulgaristan ekonomik istekler peşinde ve Türkiye'de ırdaşlarının çoğunlukta olduğunu savunmakta" olduğunu belirmektedir. Sorunun çözümü için dergi üç alternatif gösteriyor: "1 - Batı Trakya yunan yönetiminde kalabilir, 2 - Türklerin de istediği gibi plesibit yapılabilir, 3 - Bulgaristan'ın önerdiği gibi özerk olabilir". Birinci isteğin Mustafa Kemal tarafından kabul edilmeyeceğini, plebisit yapılırsa bölgenin Türk yönetimini seçeceğini, üçüncü seçeneğin en makul olduğunu ileri süren dergi, bölgenin Türkiye ile Yunanistan arasında tampon olacağını ve Bulgaristan'ın da ticaretini serbestçe yapabileceğini, Sevr'de eğer Trakya'nın uluslararası bir serbest yapabileceğini, Sevr'de eğer Trakya'nın uluslararası bir serbest bölge olması kabul edilmiş olsaydı, Osmanlı Devleti'nin bunu benimseyeceğini, ama artık bu fırsatın kaçtığını belirtti. Slav-Türk düşmanlığının şimdilik ara verdiğini, fakat ileride Rusya'nın tekrar Balkan işlerine karışmayacağını garanti edilemiyeceğini belirten dergi, Balkanlarda sorunların kolay bitmeyeceğini, Kıbrıs ve Rodos'da İngiliz ve İtalyanların buluşunun da bir bakıma Yunan haklarının çiğnenmesi anlamına geldiğine dikkati çekiyor, Hıristiyan azınlıklar konusunun Milletler Cemiyeti garantisinde bulunduğunu yazıyordu[40]. Mudanya Mütarekesi'nin imzalanışını, "Mr. Lloyd George'un son macerasının faturası ödenmiş oldu" şeklinde duyuran dergi, ayrıntıları henüz bilinmeyen anlaşmaya göre Yunanlıların Doğu Trakya'yı terk edeceğini ve Türklerin 45 gün sonra tüm yönetimi ele geçireceği, esas sınırların ise Barış Konferansı'nda kararlaştırılacağını ve bu başarılı barışın Sir Charles Harrington'un taktikleriyle sağlandığını belirtip, şu şekilde yorumunu sürdürdü:

[40] N.S., Ekim 1922, s.4-5.

Levent Şahverdi Arşivi

"Nelson Trafalgar'ı tek gözünü kullanarak kazanması gibi, Harrington da Çanakkale'de kazandı, şüphe yok ki eğer o iki hafta önce Kabine'nin aldığı kararları uygulasaydı, biz şimdi Türkler ile savaştaydık"[41] "Tabiidir ki bu durumda Mr. Lloyd George Yugoslavya'ya ve İngiliz Demiryollarına gönderilen ültimatom ve manifestoları görmeksizin barışı kendinin sağladığını düşünecektir, eğer Daily Cronicle'da belirttiklerinizi yerine getirseydiniz düşünmekten nefret ederdiniz? Fakat İngiliz halkı Mr. Lloyd George'u tanıyor, onun Çanakkale'deki barış çabalarını ve Yakın Doğu'da üç yıldır yaptığı beceriksizliğini kaydetmesini bekliyor" "Hükümetin taraftarları Anadolu'da muzaffer Türklerin sözde yaptıkları katliamları abartıyorlar ve savaşa girmelerine sebep olarak ta Trakya'nın aynı kaderi paylaşmasını önlemek olduğunu söylüyorlar. Bu temelsiz bir delil. İddiaların aksine Kemal'in orduları Anadolu'da iyi davranmışlardır". Dergi, bu yorumuyla Lloyd George'un yeni bir savaş girişimini sert bir şekilde eleştirirken katliam iddialarını da güvenilir bulmamaktadır. Lloyd George'un, İzmir'i Türkleri yaktığını ileri süren sözlerini ele alan dergi "Amerikan ve İngiliz kaynakları İzmir'i Anadolu'da ödül kazanaların değil, fakat o kıyılardan dönmemek üzere kaçan Yunanlılar tarafından yakıldığını vurguladığını" ve Yunanlıların Batı Anadolu'yu yakıp, yıktığını, sivil halkı katlettiğini belirtip, "Ne bu katliamların ne de Ermenistan'da ve Pontus'da şüphe götürmez Türk katliamlarının savunucusu değiliz. Bu durumda bir tarafı kınayıp, diğer tarafı yüceltmek yanlıştır. Katliam çığlığı, Yakın Doğu değerlendirilmesinde tartışmaların en saması olacaktır" diyerek yorumunu tamamladı ve "Boğazların serbestisinin Ölü Deniz'e (Dead Sea) kumanda etmek kadar önemli olduğunu dikkati çekerek ileriye dönük uyarıda bulundu[42]. Dergi aynı sayısının içinde konuyu "Ölü Denizin Kumandası" başlığı altında daha ayrıntılı bir şekilde ele aldı.

"Ölü Denizin Kumandası" başlıklı yazıda Lloyd George'un kötü politikasının, İngiliz, Fransız, İtalyan, İşçi Parti ve Serbest Liberaller dahil herkesi etkilediğini ve şimdi de "hatalarını örtmek için bir bulut yaratmak istediğini, ne zaman ne yapacağının belli olmadığını" belirten dergi, Lloyd George'un Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında zafer kazandığı zaman "Türklerin Avrupa'dan kovulması gereken sefil, alçak, menfur, işgal ettikleri topraklara kanser getirenler, kanlı çarıklarıyla girdikleri bereketli top-

[41] Harnington, Eylül 1922'de Lloyd George'un savaş çıkartmaya yönelik telgrafını işleme koymamakla barış kapısını açmıştı.

[42] N.S., 14 Ekim 1922, s.33.

Levent Şahverdi Arşivi

rakları kurutanlar" olduğunu iddia ettiğini "Türklerin cezalarını çekeceği günün geleceğini" söylediğini; Zaferden umudunu kesinci Türkleri Trakya ve İstanbul'dan çıkartmaya niyetleri olmadığını" açıkladığını; Milletler Cemiyeti etkisinin azalması ve İngiltere'nin duruma hakim olması üzerine de, 1920 Şubat'ında yaptığı açıklamalarında ise Yunanlıların Anadolu'yu ele geçirmek için kışkırttığını ve Yüksek Konsül'ün de onu dinlediğini, olaylar tersine dönüp Milletler Cemiyeti bir kez daha Boğazların koruyucusu durumuna gelince, Kemal'i dost oluduğumuza ve onları Trakya'dan atmak istemediğimize inandırmaya çalışıldığını, Kemal'in akıllı bir politika ile kuşu elinde tuttuğunu, Chicago Tribun'den John Clayton'a yaptığı açıklamadan alıntıyla "Mr. Lloyd George'un sözlerine inanmamalı veya güvenmemelidir" sözleriyle de Lloyd George'un tutarsız bir politikacı olduğunu belirtti. Boğazlar konusun ele alan dergi, 1915'de Anzaklar'ın Boğazların İngiltere'ye kazandırmak için savaştığını, 1915-1917 arasında Boğazlar'ın serbestisi demenin Rusya'ya verilmesi anlamına geldiğini hatırlatarak; barış zamanında Boğazların ticarete hep açık kaldığını, önemli olanın savaş zamanı burayı Milletler Cemiyeti'nin denetleyip denetlemeyeceğini yineledi. Dergiye göre, Lloyd George'un yanlış politikası yüzünden Türkler Avrupa'ya geri döndüler, barışın gecikmesi sebebiyle binlerce Yunanlı ve Türk öldü, İngiliz İmparatorluğu yeni bir savaşın eşiğine geldi ve bütün bunlar on milyon İngiliz pounda mal oldu. Geçen yıl (1921 Ağustos'unda) Lloyd George, Mareşal Foch ve Sir Henry Wilson'un uyarılarına rağmen Yunanlıların Ankara'yı almalarını istemişti. Lloyd George'a güvenilmezdi. Ama yine de İniltere'nin prestijini kurtaracak bir barış sağlanmamalıydı[43]. 21 Ekim 1922'de New Statesman "Kanada ve Yakın Doğu Krizi" başlıklı yazısında da yine Lloyd George'u eleştirerek Kanada'nın, 1919'dan beri Downing Street'in politikasını beğenmediğini, Lloyd George'un Yakın Doğu politikasına şüphe ile baktığını belirtip, her Kanadalı'nın, Birinci Dünya Savaşı'na haber verilmeden nasıl girdiğini sorduğunu hatırlattı[44].

Lozan Konferansı ve Gelişmeler

Lozan görüşmelerinin başlaması, Türkiye'nin varlığını ve Birinci Dünya Savaşı'nın galiplerinin Türkiye'yi mağlup edemediklerini, Almanya Avusturya, Osmanlı Devleti ve Bulgaristan'a dikte ettirdikleri anlaşmalar imzalatanların Anadolu'nun içinden doğan Türk Milliyetçi hareketine ye-

[43] N.S., 14 Ekim 1922, s.36-37.

[44] N.S., 21 Ekim 1922, s.67-68.

Levent Şahverdi Arşivi

nildiklerini gösteriyordu. Lloyd George aleyhindeki yazısını sürdüren New Statesman, 1 Kasım 1922'de "Zafer sarhoşu Kemal'den Aklı Başında Kemal'e" başlıklı yazısında, İngiliz seçimlerinin üzerinde Doğu tehlikesi bulunduğunu ve bunun da sorumlusunun Lloyd George olduğunu yineledi. İngiliz politikacılarının Türklere karşı birleşmediklerini belirtti. Türkiye'de Saltanat'ın kaldırılması ve bunun Hindistan veya İngiltere'nin egemenliği altındaki herhangi bir müslüman ülkeyi etkilerse İngiltere'nin birşeyler yapması gerektiğini belirterek endişelerini dile getirdi. Halifelik olayına Hıristiyanların karışmasının tehlikeli olacağını, İtilâf Devletleri Türkiye'yi terk edecekleri için bu konuda talepte bulunmayacaklarını hatırlatan dergi, Refet Paşa'nın İstanbul ve Boğazlar yönetimi konusunda ve Kapitülâsyonlar ile karma mahkemelerin aleyhinde konuşmasını, yabancı postahanelerin kapatılmasını emretmesini, gümrük vergilerini arttırmasını, vergilerin Osmanlı hazinesine verilmesini yasaklamasını anlaşma hükümlerine aykırı bularak eleştirdi. Refet Paşa'nın İtilâf Kuvvetlerinin İstanbul'da bulunmalarına karşı demeci ve T.B.M.M adına aldığı yönetimle ilgil kararlar özellikle İngiltere'yi endişelendiriyordu. Türklerin Kapitülâsyonların kaldırılması isteklerini başta Fransa olmak üzere, bütün Avrupa Devletlerini kızdıracağını ileri süren New Statesman, Türklerin kararlı ve güçlü olduklarını da kabul ediyordu. New Statesman Sevr'e karşı Türklerin haklılığını savunduğunu hatırlatarak, "Ankara politikası şimdi zafer sarhoşluğu ile dolu bir milliyetçiliğe dönüştü ve Lord Curzon'un çarşamba günü söylediği gibi, bu sarhoşluk hemen hemen yok edici karakterde"dir demekte, Avrupa ve İngiltere'nin şu anda Türkiye'ye müdahale edecek ne isteği ne de gücü bulunmadığını, "Türkiye'nin bağımsız ve güçlü bir devlet olması"na kimsenin artık karşı olmadığını belirterek, Mezopotamya, Suriye sorunlarından uzak kalmasını öneriyordu. Diğer yandan, Türkiye'nin üzerine gidilmesinin de Mezopotamya, Suriye, Filistin ve Mısır'da karışıklıklara yol açacağına dikkati çekiyordu. Çanakkale krizinde provakasyonun durdurulmasını isteyen New Statesman, Manchester Guardian gazetesinin, Fransa'nın Türkiye'deki ekonomik çıkarlarını tehlikede olduğunu ileri süren yazısına değinerek, Türkler bir kaç gün sabrederlerse bu kararlı tutumları ile çaresiz durumda bulunan Fransa ve İtalya'ya karşı Kapitülâsyonlar konusunda istediklerini kabul ettireceğini ileri sürdü. İtilâf Devletlerinin Türkiye karşısında güçsüzlüğünü gözler önüne koyuyordu[45]. Türklerin ne istediklerini acı bir şekilde öğrendiklerini belirten New Statesman 25 kasımda Rusların istediklerini bilmediklerini, Lenin'in Dünya Bolşevik Dev-

[45] N.S., 11 Kasım 1922, s.164-165.

Levent Şahverdi Arşivi

rimi isteyebileceği endişesini dile getirirken, Lozan görüşmelerinin tehlikeli boyutlara ulaşmakta olduğuna dikkati çekti[46]. Lozan görüşmelerine sürekli geniş yer ayıran dergi, görüşmelerde ele alınan konularda yorumlarını yine gerçekçi ve tarafsız bir biçimde vermeye çalışıyordu.

2 Aralık'da dergi, Yunanistan'da beş bakanın idamını adlî bir hata olarak ele alıp, bakanların hatalarını başlarıyla ödemelerinin doğurduğu endişeyi belirtirken, İngiltere'yi yönetenlerin de aynı durumla karşı karşıya kalabileceklerini biraz da alaylı bir şekilde ileri sürdü. İngiltere'nin bu olayla ilgili olarak Atina'daki diplomatik temsilcilerini geri çekmelerini aptalca bir olay olarak değerlendiren New Statesman, Fransız, Amerikan, İtalyan ve diğer devlet temsilcilerinin orada kalacağını belirterek, Lord Curzon'u açıklamaya çağırdı. Boğazların ticaret gemilerine serbest ve savaş gemilerine kapalı olmasının Türkiye ve Rusya tarafından uygun görüldüğünü, Karadeniz'in bir Rus gölü olmasını istemeyen İngiltere'ce kabul edilmediğini belirten New Statesman, A.B.D'nin Lozan'da bulundurduğu temsilcisi Mr. Hughes'un, Boğazlar konusunda ve diğer konularda ülkesinin elde ettiği haklardan vazgeçmediği yolundaki açıklamasını ele alarak, "A.B.D sorumluluk kabul etmeden burnunu sorunlara sokmaktadır" diyerek eleştiriyor ve Saltanat'ın kaldırılmasının Hint Müslümanları'na büyük bir darbe vurduğunu, üç yıldır "Türk Halifesi"ni savunmak için çalıştıklarını ve onlara göre bu kararın hatalı bulunduğunu belirtti. Hindistan'da İngiltere'ye karşı oluşan pasif direnişe dikkati çekti[47]. Aynı gün "Lozan Uyarısı" başlıklı yazıda iyimserlerin görüşlerini ele alarak, "Türkler uzlaşmaya razıdırlar, İtilâf cephesi yeniden kurulamaz, Balkan Devletleri uzlaşma eğilimindedir ve Rusya sert notasına rağmen hizaya gelecektir. Sonuçta güçlükle yenilecektir" görüşlerinin Lozan uyarısını yansıtmadığını belirtti. Tartışmalarda şu sıra en önemli konunun Batı Trakya'nın Bulgaristan ve Türkiye'nin çıkarlarının tersine Yunanistan'a verilmesi'nin yanlış bir karar olduğunu, Türkiye'nin plesibit isteyen önerisinin kabul edilmesi gerektiğini, Yunanistan'ın buraya egemen olmasının tehlikeli olacağını, çünkü 1920'den beri burayı yöneten Yunanlıların Türk ve Bulgarlara zulmettiğini, katliam yaptıklarını, Bulgar kilise ve okullarını kapattıklarını, Bulgar öğretmen ve papazlarını kovduklarını ve ulusal çıkarlar bulunduğunu ve bunların bir kaç saatlik yuvarlak masa görüşmeleriyle çözümlenemeyeceğini ileri sürüp, şu öneriyi getirdi: "Batı Trakya kurula-

[46] N.S., 25 Kasım 1922, s.225-226.

[47] N.S., 2 Aralık 1922, s.253-255.

Levent Şahverdi Arşivi

cak uluslararası bir yönetimle özerk duruma getirilebilir. Türkiye ve Yunanistan arasında tampon bir bölge olabilir. Bulgaristan için gereken liman sorunu çözümlenebilir. Azınlıklara karşı katliam böylece engellenir". Bu önerileri getiren dergi, "Neden bu yapılmadı." sorusunu sorarak Nawilly Antlaşması'nın da böylece düzelmiş olacağını, ama Yunanistan lehine alınacak kararın bölgede sorunu çözemeyeceğini "ki batı Trakya"da sedirin altına sürülmüş olur" diyerek, sorunun sonraki yıllarda tehlike yaratacağını ileri sürdü[48]. İngiltere'nin izlediği Doğu Politikasının yanlışlığına tekrar dikkati çeken dergi, "İngiltere'nin kendi prensiplerini çiğnediğini belirtti. "Beş yıl önce self-determinasyon prensiplerine saygı duyuyorduk. Gerek düşünce gerekse kelime bazı değişmelere uğradı" diyerek, bunun çiğnendiğini belirtti. Boğazların İngiltere ve Rusya arasında uzun bir geçmişi olduğunu hatırlatan dergi, kapütilasyonların sürmesini, "Türkiye Türklerindir diyen Ankara'daki fanatiklerin" ülkeyi yabancılar için yaşanmayacak hale sokmalarının barışın sağlanamamasını sebep olacağı, azınlıklara verilecek garantiler konusunda Batılıların ödün vermemesini savundu[49]. Mezopotamya mandasının İngiltere için sorun olacağını hatırlatan dergi, Avrupa'da uygulandığı gibi Asya ve Afrika'da da "self-determinasyonu"un uygulanmasını, bu konuda ulus egemenliğini dayalı bir yönetimi seçme bakımından Çekoslovakya, Polonya, İrlanda Mısır'da ve hatta Arnavutluk'da bunun başarıldığını ileri sürerek saldırgan bir milliyetçilik politikasının ise tehlikeli olacağını belirtti. Güney Doğu Avrupa ve Anadolu'da barışın Rusya ve batının aptalca kayıtsızlıklarını bırakmalarına bağlı oludğunu söyleyen dergi, "Bizim bir 'Pax Romana" uygulayacak ne hakkımız, ne de yeteneğimiz vardır, ama bizim milliyetçiliği uygun sınırlarda koruma hakkımız vardır" görüşüyle Türkiye'nin Musul üzerinde isteklerinin haklı olmadığını, "Irak Araplarının self-determinasyonu onları eski yöneticilerinin yönetimi altına koymakla sürdürelemez" sözleriyle ve İngiltere'nin oradan çekilmesi halinde kalkınmanın duracağını ve kargaşanın başlayacağını ileri sürerek, petrolün İngiltere, A.B.D için önemine değiniyor, "İngiltere mandaterliğini kaldırsa da bölgeden petrol elde edebilir" sözleriyle kötü ve kaba emperyalist biçimleri eleştirdi[50]. 16 aralıkda Lozan

[48] Batı Trakya sorunu günümüzde hala zaman zaman tehlikeli boyutlara ulaşarak sürdü. Derginin yorumlarının gerçekçiliği dikkat çekmektedir.

[49] Dergi Türkiye'nin tezini tam anlayamadığı için Kapitülasyonların kaldırılmasının, azınlıklara karşı baskı aracı olacağını zan ediyor olmalı.

[50] N.S., 2 Aralık 1922, s.256-257. Fanatik milliyetçiliğin ve işgalci sömürgeciliğin karşısında yorum yapan bu yazı İkinci Dünya Savaşı'nı da bir bakıma önceden haber veriyordu.

Levent Sahverdi Arşivi

konusunu veren dergi, azınlıklar konusunun ciddiyetine dikkati çekti ve Lord Curzon'un Türklerin hassasiyetini dikkate almadığını, İsmet Paşa ile bu sebepten sert tartışmalara yol açtığını, "Türkiye'nin haklı olarak kendi egemenliğine karışılmasına izin veremiyeceğini, istemeyenlerin ülkeyi terk edebileceği" gibi sözlerine yer veren dergi mübadele anlamını gördüğü bu görüşü beğenmediğini belirtti. Türklerin kendi topraklarında bir "Ermeni Millî Vatanı" kurulmasına izin vermeyeceklerini, ama İsmet'in bunun dışında uzlaşma sağlanacak bir görünüm verdiğini yazdı[51]. New Statesman Dergisi 6 ocak sayısında. Kapitülâsyonlar ve azınlıklar sorunları yüzünden Lozan görüşmelerinin sertleştiğini ve Lozan'ın tehlikeye girdiğini yazdı ve 27 ocak'ta da Lozan görüşmelerinin kesildiğini duyurdu[52].

New Statesman'ın görüşmelerin kesilmesi konusunu 3 Şubat 1923 günü "Yakın Doğu'daki Tehlike" başlıklı yazısında geniş bir şekilde ele aldı. "Lozan'da uzlaşmaz bir Türkiye ortaya çıkmıştır" diye sorumluluğu Türkiye'ye yıkan dergiye göre "Fransızlar kötü arkadaş, Ruslar hoşnutsuz, şüpheci, Yunanlılar bir zamanlar onları kullanan İngilizleri çıkarcılar olarak değerlendiriyor. Fransız basını İtilâf birliği'nin bozulmasını istiyor ve İngilizlere sadık olan M. Barrere'in görevden alınıp, yerine şüpheli M. Bompard'ın getirilmesi bunu göstermektedir." Konferansın kesilmesini ve Türkiye'nin bu kadar sert davranmasını İtilâf Devletleri arasındaki anlaşmazlıklara bağlayan, Türkiye'nin açgözlülük ile yağmalanmasının ve Sevr'in Türk milleyitçiliğini kamçıladığını ve "Mr. Lloyd George'un Yunanlılara çılgınca duyduğu aşkın ona bir canavar haline getirdi"ğini, Lord Curzon'un Türklere karşı hoşgörülemez davranışının yanısıra, Türklere karşı bir koz olarak kullanılabilecek Ruslar'ın kaybedilmesine sebep de olmadığını ve bunun sonucunda da Türklerin kaybedilmesine sebep de olmadığını ve bunun sonucunda da Türklerin uzlaşmaz bir tutum içine girdiğini belirtti. Dergi, özellikle Musul sorunuda Türklerin isteklerinin İngiltere ile arasındaki en önemli sorunu olduğuna ve esasta Lozan'ın bu sebebe bağlı olarak Türk İngiliz uyuşmazlığı sebebiyle kesildiği görüşünü savunarak, Türklerin Mezopotamya'daki İngiliz mandaterliğini red etmesinin, diğer yerlerdeki mandaterlikleri de kabul etmeyecekleri ve dolayısıyla Birinci Dünya Savaşı ile yitirdikleri yerleri geri isteyebilecekleri sonucunu doğuracağını ileri sürüp, bu konuda Lord Curzon'u haklı bulmaktadır. Diğer yandan İngiltere'nin yalnızca petrol gerekçesiyle Mezopotamya'da

[51] N.S., 16 Aralık 1922, s.1.

[52] N.S., 6 Ocak 1923, s.393, 27 Ocak 1923, s.470.

Levent Şahverdi Arşivi

kalmasının haklı bir yönü olmadığını, petrolün her şekilde sağlanabileceğini ileri sürüp, İngiltere'nin Musul'da bulunuşunun Kral Faysal ile yapılan anlaşma ve Milletler Cemiyeti'nin verdiği mandaterlik haklarına dayalı olduğunu savunan dergi, Türkler ile yeni bir savaşta da İngiltere'nin yalnız kalacağını belirtip Türklerin de esasta savaş istemediklerini, savaşsız bir bekleyişle Musul'un bir ödül olarak Türkiye'ye bırakılabileceğini bir öneri olarak belirtti[53].

10 Şubat 1923 tarihli sayısında "Lozan ve Sonucu"[54] başlıklı yazısında konuya tekrar geniş yer ayıran New Statesman Dergisi, İsmet Paşa'nın İngiltere ile ayrı bir barış için öneriler yaptığını belirtip,Musul ve Kapitülasyonlar sebebiyle Lozan'ın kesildiğini hatırlattı ve Paris gazetelerinin yorumlarına göre Lord Curzon'un politikası sebebiyle İngiltere'nin uyuşmaz, Fransa'nın ise barış yanlısı bir görünüm sergilediğini, Lord Curzon'un, Lloyd George'un günâhkar halefi olarak elâleme rezil olduğunu, diğer taraftaki Paris gazetelerinin ise Lord Curzon'un başarılı bulduklarını belirtti. Kapitülâsyonlar konusunda Paris basınının eleştirilerine yer veren dergi, Fransız tüccarlarının bu sebeple Türkiye'ye ticaret yapmamak endişesinde olduklarını, gümrük vergilerinin yükselmesinin ticareti tehlikeye sokacağı, bunun Türkiye'nin de fakirleşmesine yol açacağı görüşünü taşıdıklarını yazdı. Türkler, malî ve ekonomik maddelerin kabul edilmemesinin kendilerinin tutsak olmasına ve ülkelerinin sömürülmesine yol açacağını, Osmanlı Devleti'nin geçmişte yapmış olduğu tüm anlaşmaları geçersiz saydıklarını açıkladıklarını hatırlatarak bu yoldaki istekleri red ettiler. Öyle anlaşılıyordu ki Batılılar Türklerle eşit şartlarda anlaşma imzalamayı bir türlü içlerine sindirmiyorlar ve Osmanlı Devleti'nden aldıkları imtiyazları sürdürmek için direniyorlardı. Dergi Lord Curzon ve İsmet Paşa arasındaki rekabete de göz önüne alarak, her iki tarafın da gerçekte savaş istemediklerini, geçen on bir hafta içinde savaş istenmediğinin anlaşıldığını ve sonunda er veya geç barışın imalanacağını savundu. Türklerin İngiltere'ye güvenmesini, Fransa'nın da Yakın Doğu'da kendi hesabına oyun oynanmamasını belirtip, İngiltere'nin Musul için savaşa gitmeyeceğini iler süren dergi, Türklerle yapılacak dürüst bir barışı savunuyordu.

Lozan görüşmelerinin kesilmesi hem Batı kamuoyunda, hem de Türkiye'de iyi karşılanmadı. Türkiye Şubat 1923'de İzmir İktisat Kongresi ile Batı'ya bir anlamlı mesaj verirken, İngiltere'de de havanın değişmesi ve

[53] N.S., 3 Şubat 1923, s.506-507.

[54] N.S., s.533-535.

Levent Sahverdi Arşivi

"köprünün altından suların akması" yeni bir umut olarak belirdi ve 23 Nisan 1923'de Lozan'ın ikinci dönemi bu hava içinde başladı. New Statesman Dergisi 28 nisanda Lozan'ın sükûnet içinde açıldığını, Lord Curzon'un Türkleri rahatsız etmemek için Lozan'a gelmediğini, Türklerin Bolşeviklerle ilişkilerinde dikkatli, fakat bir destek olarak ta kullandıklarını ima ederek, Chister projesinin[55] nasıl sonuçlanacağının bilinmediğini belirtti. Chester projesi hem Fransızları hem de İngilizleri tedirgin etmiş görünüyordu. Dergi, son dönemde Fransa'nın hem Orta Doğu'da hem de Avrupa'da prestij kaybettiğini de ileri sürerek Türklerle iyi geçinmek zorunda olduklarını hatırlattı[56].

Lozan'ın ikinci dönemi, birinci dönem karar heyecanlı ve etkili olmadı. Basın daha az ilgi gösterdi. Artık savaş havası esmiyordu ve barışın er geç imzalanacağı anlaşılıyordu. New Statesman, 14 Temmuz 1923 günlü sayısında "Türk Barışı" başlık yazısında konuya geniş yer verdi. Barış görüşmelerinin olumlu geliştiğini ve sonucun yakın oluduğunu, en mükemmel olmamakla beraber, geri kalan önemli (Musul, Borçlar, Mübadele gibi) sorunlar kalmasına rağmen çözümün sağlandığını belirten New Statesman, Fransa ile olan Borçlar sorununu kısaca verdikten sonra İngiltere'yi asıl ilgilendiren şeyin Irak sınırı olduğunu belirtti. Dört yıl önce herşeylerini yitirmiş olan Türklerin Lozan'da büyük bir zafer kazandığını ileri süren dergi, anlaşmanın maddelerini inceleyerek, "kim ne kaybetmiştir, ne kazanmıştır?" sorusunu sorduktan sonra, "Yunanistan ağır bir yenilgiye uğramıştır" dedi ve İngiltere ve Fransa'nın da büyük prestij yitirdiğini yineledi. Dergi, Türkiye'nin savaşı kazanmasının aslında İngiltere'nin aleyhine olmadığını, iyi bir politika izlenerek Türklerle sağlanacak iyi ilişkilerin olumlu sonuç vereceğini, Batının Doğu'daki çıkarlarını aptalca politikaları yüzünden yitirdiğini, dürüst bir politika ile herşeyin düzelebileceğini ve Türk düşmanlığının bir şey sağlayamayacağını yazdı. Dergi'nin yorumlarının gerçekleştiği sonraki yıllarda daha iyi görüldü[57].

New Statesman Dergisi, 11 Ağustos'da A.B.D'nin Lozan'da Türkiye'nin aleyhine tutumuna ve A.B.D'nin Orta Doğu'da Türkiye aleyhine tutumuna A.B.D'nin Orta Doğu'da çıkar peşinde koşan politikasını anla-

[55] T.B.M.M, A.B.D'nin petrol-demiryolu projesi olan ve II. Meşrutiyet döneminde ilk kez önerilmiş olan Chester projesini Nisan 1923'de Lozan'ın ikinci toplantısından hemen önce kabul ederek batılılara ekonomik bir yeşil ışık yakması.

[56] N.S., 28 Şubat 1923, s.1.

[57] N.S., 14 Temmuz 1923, s.408-409.

Levent Şahverdi Arşivi

tıp, Türkiye ile Birleşik Devletler arasında 6 ağustosda barışın imzalandığını bildirdi. Başkan Wilson'un "1917'de Türkiye'ye savaş açmaları için hiç bir sebep olmadığı" şeklinde ki sözleriyle gelişmeleri açıkladı[58].

3 Kasım 1923'de Türkiye'de cumhuriyetin ilânını duyuran dergi, "Peygamber'in halefinin artık İstanbul'da oturmaktan ve başparmağını boşyere oynatmaktan başka yapacak hiç bir şeyi yoktur" diyerek, cumhuriyetin ilânını olumlu bir hareket olarak görmekte, bu kararların Hindistan'daki sofu Müslümanların hislerini incitmekten başka bir etkisi olmadığını ve oyunları bozduğunu belirtti. Artık bundan sonra Sultan'ın (halife kast ediliyor) Mustafa Kemal'in elinde bir oyuncak olacağını ileri sürüp, ittihatçıların İstanbul'da sürekli bir şekilde ve ortamdan yararlanarak muhalefet yaptıklarını, Cumhurbaşkanı olarak İsmet Paşa'nın ülkenin çok büyük sorunları karşısında işlerinin çok güç olduğuna dikkati çekti.

[58] N.S., 11 Ağustos 1923, s.509.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İNGİLİZ KAYNAKLARINA GÖRE ATATÜRK*

E. Korg. CEMAL ENGİNSOY

I. GİRİŞ

Atatürk, dünyada, özellikle Batı literatüründe, popüler nitelikte birçok biyografinin kahramanıdır. Bununla beraber; Atatürk ile ilgili eserler, sadece bu alanla sınırlı değildir. Denilebilir ki; modern Türkiye'yi kapsamına alan pek çok eser, dikkatini büyük ölçüde Atatürk ekseni çevresinde toplar.

Tam bir kesinlikle söyleyememekle beraber, incelemek fırsatını bulduğum uluslararası kataloglarda Atatürk ile ilgili eserlerin en büyük sayısını Anglo-Amerikan kaynaklı olanlar oluşturuyor. Ben, gençlik yıllarıma da uzanan bir ilgi çerçevesinde, olanaklarım ölçüsünde bu eserlerin önemli denebilecek bir bölümünü gözden geçirmek, ya da incelemek fırsatını buldum.

Geçen yıl (1989), Türk Tarih Kurumu'nda Atatürk ile ilgili olarak yaptığım konuşma, Amerika Birleşik Devletleri kaynaklarına dayanıyordu. Bugünkü konferansımın temelini ise, İngiliz kaynaklı eserler oluşturuyor. Böylece Atatürk hakkındaki Anglo-Amerikan kökenli eserlerdeki görüş ve değerlendirmeleri, mütevazi bir çapta da olsa, bir bütün oluşturacak şekilde sunmuş oluyorum. Bundan da mutluluk duyduğumu hemen belirtmeliyim.

Konu ile ilgili birçok kaynakta, bu arada Sayın Bilâl N. Şimşir'in dilimize kazandırdığı "İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)" adlı çevirisinde, belirtildiği gibi, İngiltere, I. Dünya Savaşı'na (1914-1918) kadar, daha çok diplomatik yoldan, bazen de (1855-1856 Kırım Savaşı'nda olduğu gibi) askerî kuvvetlerle Türkleri desteklemiştir. Bu arada, XIX.Yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması için yapılan hareketlere katılmakla beraber, onun tüm olarak ortadan kalkmaması için (1878 Berlin Antlaşması'nda olduğu gibi) gayret de sarfetmiştir. Ama, İngiltere'nin bu geleneksel siyasetinin I. Dünya Savaşı ile değiştiğini görüyoruz. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışını başlıca amaç olarak benim-

* 12 Ocak 1990 tarihinde Türk Tarih Kurumu'nda verilen konferans metni.

Levent Sahverdi Arşivi

semiş olan Çarlık Rusyası ile birlikte, Türkler de karşı artık aynı safta yer almıştır. Hele, I. Dünya Savaşı'nda, Çarlık Rusyasının çökmesi ve Osmanlı İmparatorluğunun yenilmesi üzerine, İngiltere, Türklere karşı hareketin âdeta bayraktarı olmuştur. Tanınmış İngiliz yazarı Lord Kinross'un sözleri ile, "... Türklere karşı olan bütün bu (düzen), özellikle, çağın (İngiliz) Başbakanı Lloyd George'un başının altından çıkıyordu. Çok mükemmel (!) bir önder olmasına rağmen, Lloyd George, coğrafya ve tarihsel olaylar hakkında pek az bilgisi olan bir insandı. Kendisi, Türkiye'yi geçmişi ve geleceği olan, diğer bir deyişle, yaşayan bir organizma olarak göz önüne almıyor; onu, sadece harita üzerinde bir toprak parçası olarak görüyordu. Öyle bir toprak parçası ki; başka ülkelerin vazgeçecekleri topraklar karşılığında, Türk toprakları o ülkelere verilebilirdi..."[1]. Görülüyor ki; İngiltere, müttefikleri ile birlikte, 1919 Paris Konferansı'nda, Osmanlı İmparatorluğu'nu sadece yönetimindeki ülkelerden ayırmakla yetinmiyor; Anadolu topraklarını da bölmeye kalkışarak, Türklere kendi yurtlarında bile bağımsız yaşamayı çok görüyordu. Bu nedenledir ki Türk Ulusu, Atatürk'ün liderliğinde, I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, bu defa kendi kaderi için bir savaşa, Türk Kurtuluş Savaşı (1919-1922)'na, girişmiştir. Böylece Türk Ulusu, eşsiz bir önderin, Atatürk'ün yönetiminde, aşılması imkânsız gibi görünen birçok engeli birbiri ardınca yıkarak, çoktan hakkettiği özgürlük ve bağımsızlığına kavuşacak ve çağdaş Türk Devleti (Türkiye Cumhuriyeti) olarak, insanlık dünyasındaki seçkin yerini alacaktır.

II. I. DÜNYA SAVAŞI (1914-1918) SONUNA KADARKİ DÖNEMDE İNGİLİZ KAYNAKLARINA GÖRE ATATÜRK

Bu bölümdeki kaynakların büyük çoğunluğu Çanakkale Muharebeleri (1915) ile ilgili eserlerden oluşuyor. Bu nedenle, daha çok, bu muharebeleri yansıtan alıntıları sunmak durumundayım. Bunu yaparken, Atatürk'ün kişiliğini tarihî yönleri ile dile getiren yorum ve değerlendirmeleri örneklemeye çalıştım. Bu bölümde sunmayı tercih ettiğim metinlerin sayısı sekizdir.

İlk örneği "The Dardanelles Campaign" adlı eserden aldım. Eserin yazarı Frank Knight, "Yavuz" ve "Midilli" (asıl adı ile "Goeben" ve "Breslau") isimli savaş gemilerinin Çanakkale Boğazı'na gelişine değindikten, Boğaz'ın sadece Müttefik donanması tarafından açılması çabasını anlattıktan, 25 Nisan 1915'teki çıkarma hareketinde Müttefiklerin ve Türklerin

[1] Lord Kinross, Gerçekçi Atatürk, The British Council, Ankara, 1981, s. 8.

Levent Şahverdi Arşivi

yaptıkları hatalar üzerinde durduktan sonra, şu değerlendirmeyi yapıyor: "...Böylece, her iki tarafta da hatalar yapıldı. Fakat, hata etmeyen bir adam vardı: Albay Mustafa Kemal ..."[2].

İkinci örnek, ünlü tarihçi Arnold J. Toynbee'nin "Turkey (Türkiye)" adlı eserinden dilimize de çevrilmiş bulunan bu tanınmış eserde yazar şöyle diyor: "...Mustafa Kemal parlak bir asker, azimli ve bağımsız karakterde bir insandı... Çanakkale Muharebelerinde Anafartalar'da İngiliz kuvvetlerini durdurduğu zaman, hem Türkiye'de, hem de Almanya'da bir kahraman olarak tanındı. Alman Yüksek Komuta Heyeti ve kendi komutanı olan Enver Paşa tarafından sevilmemesine rağmen, Mustafa Kemal, artık, bir asker olarak, ününü sağlamıştı..."[3].

Üçüncü örneği Avustralyalı yazar Alan Moorehead'in tanınmış bir eserinden aldım. "Gelibolu" adı ile dilimize de çevrilmiş bulunan bu eserdeki şu değerlendirme gerçekten anlamlıdır: "...Çanakkale Harekâtı'nın başlangıcı, Entente (diğer bir deyişle İtilâf) devletleri bakımından, seferin en acı olayıdır. Çünkü; ilk çıkarma anında, bölgede, deha sahibi genç bir komutan (Mustafa Kemal) hazır bulunuyordu. Bu komutan olmasaydı, Avustralyalılar ve Yeni Zelandalılar, pekâlâ, Conk Bayırı'nı (yani Boğazlar'a hâkim bölgeyi) o sabah ele geçirebilirler ve Çanakkale Harekâtı'nın sonucunu daha o zaman ve o yerde tayin edebilirlerdi..."[4].

Dördüncü örnek İngiliz askerî yazarı Harold Armstrong'dan. Kanımca, sansasyon yaratmayı ön plânda tutan bu yazarın "Gray Wolf (Boz Kurt)" adlı eseri, bildiğim kadarı ile, ülkemizde yasaklanmış kitaplardan idi. Vaşington'da kara ataşesi olarak bulunduğum sırada, karşılaştığım bazı tartışmalara daha hazırlıklı katılabilmek için, bu biyografik eseri orada incelemek gereğini duymuştum. Daha sonra da, verdiğim konferanslarda bu eserin bazı bölümlerini eleştirmek ihtiyacını duymuşumdur. Tanınmış İngiliz tarihçisi Bernard Lewis'in, kanımca abartılmış olarak, "Atatürk ile ilgili en kapsamlı biyografi" dediği "Boz Kurt", bana göre, yer yer duygusal yanı ağır basan, böylece bilgisel bir tarafsızlıktan uzaklaşan bir eser. Özellikle, Lord Kinross'un olgun kişiliğinden kaynaklanan gözlemlerden uzak bir eser. Buna karşılık; ilerde değineceğim gibi, bu esere "önsöz" ve "sonsöz" bölümleri ile katkıda bulunan Prof. Emil Lengyel'in görüşleri çok daha gerçekçi ve olumlu. Bu vesile ile, önce rahmetli Yakup Kadri

[2] Frank Knight, The Dardanelles Campaign, London, 1970, p. 34.

[3] Arnold J. Toynbee, Turkey (çeviri: Türkiye), Milliyet yayınları, 1971, s. 97-98.

[4] Alan Moorehead, Gallipoli, Hong Kong, 1975, p. 97.

Levent Şahverdi Arşivi

Karaosmanoğlu'nun bu eserle ilgili şu anısını sizlere aktarmak isterim: "...İngiliz askerî yazarlarından Armstrong'un Boz Kurt adlı kitabının Atatürk'ü ne kadar öfkelendirdiğini ve etrafındaki gazetecileri bu kitap aleyhine nasıl seferber ettiğini pek iyi hatırlarım. Boz Kurt'u okuyanlar bilirler ki; hususî hayatına dair bazı temelsiz dedikodular bir yana bırakılacak olursa, Armstrong, bu eserinde, Mustafa Kemal'i eski ve yeni tarih devirlerinin en yüksek simaları arasında saymakta ve 'eğer bu adam, büyük bir milletin içinden çıkmış veya büyük bir milletin başına geçmiş bulunsa idi, Sezar'ları, Cengizleri, Napolyonları gölgede bırakan cihangirlerden biri olurdu' demektedir. (Karaosmanoğlu devam ediyor:) o zamanlar Atatürk'ü en çok çileden çıkartan, işte asıl bu görüştü. Yumruğunu masaya vurup: Büyük millet mi? Türk'ten daha büyük millet var mıdır? Ben ne yapabildi isem, ancak onunla yapabilirdim. Hem bu İngiliz subayı, bana bir cihangir gözü ile bakıyor. Ben cihangir değilim. Biz, Türk ordusu ile, cihangirlere karşı koymuşuzdur..."[5]. Bununla beraber; Armstrong, ne de olsa, bir askerdi ve şövalye yanı ile bazı gerçekleri kabul etmek olgunluğunu göstermiştir. Örneğin, bu niteliği şu anlamlı değerledirmesinde göze çarpar: "...(Çanakkale'de) Conk Bayırı'nın doruk hattı, Çanakkale Boğazı'nın; Boğaz ise, İstanbul'un kilit noktası idi. Eğer Çanakkale Boğazı ve İstanbul düşse idi, Türkiye'nin Almanya ile olan bağlantısı kesilecek ve barış yapmaya zorlanacaktı. Yunanistan, Romanya ve Bulgaristan, belki de İngilizlere katılacaktı. Durumun moral etkisi ise, dünya çapında olacaktı. Rusya'ya bağlantı sağlayan yol açılmış olacak ve bu ülke, gerekli silâhlara ve yiyecek maddelerine kavuşacaktı. İşte, taarruz eden Avustralyalılar ile bu son derece büyük olanaklar arasında, yorgun Türkleri Conk Bayırı'nın dar doruğunda, yalnız kendi hâkim kişiliği ile tutan uçuk benizli ve kararlı (bir adam), Mustafa Kemal vardı..."[6].

Beşinci örnek, David Walder isimli bir İngiliz yazarının dilimize de çevrilmiş bulunan eserinden. Çanakkale Olayı adını taşıyan bu eserde işlenen ana tema, Türk Kurtuluş Savaşı sonunda 1922'de İngilizlerle aramızda başgösteren bunalım. Bu soruna bundan sonraki bölümde yer vereceğim. Burada ise, I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Harekâtı ile ilgili şu pasajı aktarmakla yetineceğim: "...1915 yılı Nisan ayında, Müttefikler, üç amaç güderek Çanakkale Harekâtı'nı başlattılar: (1) Türkiye'yi savaş dışı etmek, (2) Boğazlar yolu ile Rusya'ya yardım ulaştırmak, (3) Orta Avru-

[5] Belleten, sayı: 80, Türk Tarih Kurumu, 1956, s. 351-352.

[6] H.C. Armstrong, Gray Wolf, New York, 1961, p. 51.

Levent Şahverdi Arşivi

pa'ya sızan Avusturya-Alman ordularını arkadan çevirmek... (Bu harekâtta) Çanakkale'de adını duyuran bir tek kişi vardı: Alman üstlerine karşı başarı ile karşı koyan, dik başlı Türk Generali Mustafa Kemal Paşa"[7] (Atatürk, Çanakkale Muharebeleri sırasında general değildi. Başlangıçta, Kurmay Yarabay idi Kısa bir süre sonra, Albaylığa ve 1916 Nisanında da Tuğgeneralliğe yükseldi.)

Altıncı örnek, İngiliz yazarı David Hotham'dan. Ülkemizde sekiz yılı aşkın bir süre ile aramızda yaşamak suretiyle bizi yakından tanımak fırsatını bulan David Hotham, 1972 yılında yayımlanmış ve dilimize de çevrilmiş olan "Türkler" adlı kapsamlı eserinde, Atatürk'ü şöyle tanımlıyor: "...Atatürk, gerçekten, son derece olağanüstü bir adamdı... Çanakkale Muharebeleri sırasında üne kavuştu; orada, Türk tarafında, başka herkesten çok, İstanbul'un Müttefikler tarafından ele geçirilmesini önleyen adam oldu. Şu olağanüstü emri verdiği yer Çanakkale'dir: 'Ben, size, taarruz etmeyi değil; ölmeyi emrediyorum...' Verilişi de, itaat edilişi de olağanüstü bir emir"[8].

Yedinci örneği tanınmış tarihçi Geoffrey Lewis'in "Modern Türkiye" adlı eserinden aldım. Yazar şu özetlemeyi yapıyor: "...Mustafa Kemal, bütün varlığı ile kendisini askerliğe bağladı. 1911 (İtalyan) ve 1912 (Balkan) savaşlarında seçkin görevler yaptı. 1914 sonunda, sadece kâğıt üzerinde bir kuvvet olan 19. Tümen Komutanlığına atandı. Bu tümeni görev yapabilir, savaşkan bir birliğe dönüştürmek için bütün enerjisini kullandı... (Çanakkale'de) İngiliz çıkarmalarını önleyen ve Yarımada'yı boşaltmalarını sağlayan (başlıca etken), her şeyden daha çok onun liderliği oldu. İstanbul'u kurtaran bu harekât, onu bir millî kahraman yaptı... Artık Paşa olan Mustafa Kemal, daha sonra Kafkaslar'a gönderildi... Ağustos 1916'da, Bitlis ve Muş'u Ruslardan geri aldı. Ağustos 1918'de, Suriye'ye gönderildi... (Orada) yenilgiye uğramış olan Türk askeri için, O, sadece bir kahraman değil; İngilizleri Çanakkale'den fırlatıp atan ve Suriye'de avlarından mahrum bırakan adam olarak, tek kahramandı..."[9].

Bu bölümün son örneğini, sekizinci örneği, İngiliz Harp Tarihi Başkanlığı belgelerine dayalı resmî nitelikli bir eserden aldım. 1932 yılında yayımlanan ve dilimize de çevrilen bu eserin yazarı Tuğgeneral Aspinal F. Oglander'dir. General, Atatürk'ü "Mukadderat Adamı" olarak niteliyor ve

[7] David Walder, Çanakkale Olayı, Milliyet Yayınları, 1970, s. 59-60.

[8] David Hotham, The Turks, London, 1978, p. 22.

[9] Geoffrey Lewis, Modern Turkey, London, 1974, p. 68-69.

Levent Sahverdi Arşivi

şu anlamlı değerlendirmeyi yapıyor: "...Şimdi (yıl 1932'dir) Türkiye'nin Cumhurbaşkanı bulunan Gazi Mustafa Kemal'in Çanakkale Muharebeleri'ndeki büyük başarılarını gereğince övmeye ve takdire imkân yoktur; bu konuda ne söylense azdır. 25 Nisan 1915'te, Arıburnu civarındaki durumu derhal kavramış olması, Anzak Kolordusu'nun ilk günde hedefine varamayışının ve dar kıyıya sıkışarak başarasızlığa uğrayışının en önemli nedenidir. 9 Ağustosta, Suvla Körfezi kesiminde 9. İngiliz kolordusunun ileri harekitini durdurup bozguna uğrattıktan 24 saat sonra; Mustafa Kemal, kendi yaptığı bir keşfin ardından, Conk Bayırı'ndaki Anzaklara parlak bir karşı taarruz yapmıştır. Bu hücumla, Türkler, Çanakkale Boğazı'na hâkim durumdaki Sarıbayır sırtlarına kesin olarak yerleşmişlerdir. İngilizler, bu sırtları ele geçirmek için, Türklerle bir daha savaşmamışlardır. Böylece Mustafa Kemal, Çanakkale Muharebeleri'nin sonucunu tayin etmiştir. Bir tümen komutanının üç ayrı yerde, kendi insiyatifi ile giriştiği hareketlerle, sadece muharebenin değil, bir savaşın, hatta bir ulusun kaderini değiştirerek yücelikte bir zafer kazandığı tarihte pek az görülür..." [10].

III. TÜRK KURTULUŞ SAVAŞINDA (1919-1922) VE SONRASINDA ATATÜRK

İngiliz kaynaklı dokuz örnek sunacağım bu bölümde ilk olarak "İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938)" başlıklı çeviriye değinmek isterim. Sayın Bilâl N. Şimşir'in dilimize kazandırdığı bu kapsamlı eserdeki belgeler, daha ziyade diplomatik niteliktedir. Bunlar arasında, Sayın Şimşir'in sözleri ile, "...Kurtuluş Savaşı sıralarında, Mustafa Kemal'in kendisini veya politikasını yermeye kalkışmış belgelere de rastlanıyor... Kurtuluş Savaşı bayrağını açtığı günlerde, Mustafa Kemal hakkındaki kuşku, kaygı ve düşmanlık duygularının yıldan yıla saygı, takdir ve hayranlığa dönüştüğü ilgi ile izleniyor... Yirmi yıllık bir dönem içindeki belgeler, Atatürk'ün gerek kişiliği ile, gerek eserleri ile, hasım tarafa da kendisini kabul ettirebildiğine tanıklık ediyor. (Görülüyor ki) O, basit yergilerin çoktan üzerine çıkmıştır. Zaman, Atatürk'ü yıpratabilecek güçte değildir..." [11]. Bu eserdeki belgelerin gösterdiği haberleşmelerden, Atatürk ekseni çevresinde gelişen Türk Kurtuluş Savaşı'nın akışı, İngiliz siyaseti açısından kolaylık ve rahatlık ile izlenebilmektedir... Belgelerde göze çarpan en önemli husus, İstanbul'da yüksek düzeydeki İngiliz otoritelerinin, hayrete değer bir sezişle,

[10] C.F. Aspinall Oglander History of the Great War-Military Operations: Gallipoli, vol. II, London, 1932, p. 485-486.

[11] Bilâl N.Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1973.

Levent Şahverdi Arşivi

Millî Mücadele'nin esas amacını çok önceden kestirmiş olmalarıdır. Örneğin; daha 17 Eylül 1919'da İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Amiral Sir J. de Robeck, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon'a gönderdiği bir telgrafta, "...Mustafa Kemal'in yönetimindeki Milliyetçi Grup, İzmir'in işgalini izleyen olaylarla güçlenmektedir... Bütün bilgilerden anlaşıldığına göre, bu milliyetçi hareket, Anadolu'da bağımsız bir cumhuriyet yönünde sürekli olarak gelişiyor..."[12] denilmektedir. İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938), araştırmacılar ve yazarlar için gerçekten yararlı,kaynak bir eserdir.

İkinci örnek Arnold Toynbee'den. Bu ünlü tarihçi, "Türkiye" adlı eserinde, 1919 ve sonrasındaki durumu şöyle değerlendirir: "...1919 yılında, Mustafa Kemal'in Müttefik devletlere kafa tutması, kahramanca bir inanç ve cesaret eylemidir...(Avrupa'nın Hasta Adamının ölmek üzere olduğu sanıldığı bir sırada) Türklerin şansı dönmeye başlamıştır. (Çünkü) bir Türk askeri, Mustafa Kemal, o anda ülkesini ümitsizlikten ve ezilmekten kurtarmak için ileri atılmıştır. O andan itibaren, Türkiye'nin tarihi, bu askerin güçlü kişiliği ile renklenmiştir...(giderek) ele geçirdiği askerî üstünlüğü ülkede siyasal değişiklikler için kullanmış...ülkesinin itibarını ve gücünü arttırmış, düşmanlara karşı başarı ile savaşmış ve ulusunu yönetmeye başlamıştır. Mustafa Kemal Paşa, devrimi gerçekleştirmiş, seçilmiş bir millet meclisinin desteği ile ülkeyi üstün bir güçle yönetmiş, bir eşi daha görülmeyen bir biçimde idarî reformlar yapmış, tarihte kendisi için çok seçkin bir yer hazırlamış ve Doğulu bir ulustan yepyeni bir Batılı devlet çıkarmıştır..."[13]. (Türk Kurtuluş Savaşı'nın gelişimi ve sona erişi üzerinde geniş analizler yapan Toynbee, Millî Mücadele'nin önde gelen liderlerinden söz ederken şöyle diyor:) "...Bunların en başta geleni, bir asker ve askerî kahraman olarak, yenik ulusunu zafere ulaştırmış bulunan Mustafa Kemal Paşa'dır. Bir devlet adamı olarak da bu ilerici ve Batılılaşmış Türk, gerek kişiliği, gerek başarıları ile, hayranlık ve saygı uyandırmaktadır. (Orta yaşın kıyısına gelmiş olan) bu önder, bir mantık ve sarsılmaz azim, kendinden çok ülkesi için beslediği tutkular, güçlü bir kişilik ve disiplin adamıdır. Genç bir subay olarak katıldığı örgütlerde konuşma sanatını öğrenmiş, Fransız Devrimi'nin bütün yönlerini incelemiş ve bu, onun için büyük bir hayranlık ve ilham kaynağı olmuştur. İnkâr edilemez bir güçte olan ve Meclis'te hiç aksamayan çekiciliğini, çelik rengi gözlerini,

[12] Bilâl N.Şimşir, a.g.e., s. 103.

[13] Arnold J. Toynbee, a.g.e., s. 97, 99.

Levent Şahverdi Arşivi

anlamlı yüzünü geniş omuzlarını, erkek görünüşünü hâkim ve etkili konuşması tamamlamaktadır...Mustafa Kemal, Türk devriminin babası ve yeni Türkiye'nin kurucusudur..." [14].

Üçüncü örneği daha önce de sözünü ettiğim Prof. Emil Lengyel'den aldım. "Gray Wolf (Boz Kurt)" adlı esere yazdığı "Önsöz" ve "Sonsöz" bölümlerinde Atatürk hakkında belirttiği görüşler, bu profesörün bilimsel kişiliğine yaraşır niteliktedir. Önce, Önsöz'deki şu pasajları aktarmak isterim: "...Türkler için tehlikeler ile dolu yıllar geçti ve büyük savaşlar dönemi başladı. Mustafa Kemal, ünlü bir asker (ve) insanların büyük bir lideri olmuştu. Türkiye'nin 1919'da başlayan kapkaranlık yıllarında imkânsız olan şeye, can çekilen bir ülkenin canlandırılması işine girişti. Eski Osmanlı İmparatorluğu'nun diğer uluslarını değil, Türklerden oluşan bir milletten başka bir şey istemiyordu. Böylece, devrim ve hepsinin üstünde, diriltme çağı başladı...Atatürk tarafından gerçekleştirilen büyük değişim, Osmanlı İmparatorluğu ile Atatürk'ün Türkiye Cumhuriyeti'ni belirginleştirilen sloganların karşılaştırılması ile en iyi şekilde belli olur. Örneğin; Osmanlı İmparatorluğu'nda halk 'kader böyle imiş' derdi. Kemal'in Cumhuriyetinde kaderciliğin bu uyuşuk deyişleri pek az duyulur. Nasıl oldukları sorulunca, halk 'çalışıyoruz' diye cevap verir...Mustafa Kemal adı, atasözü gibi olmuştur. Bu isim sadece Türkçede değil, Arapçada da yer etmiştir. Türklerin Babası'nın ünü bu kadarla da sınırlı değildir. Kuzey Afrika'da, kendi kuruluşları vasıtasıyla Batı medeniyeti ile temasları olan Fransızlar, Rahmetli Mustafa Kemal'i kendi sözlüklerinde ölümsüzleştirmişlerdir. Ortadoğu'da Herkül'ce olan büyük işlerden söz ederken, 'bu, Atatürk'e yaraşır bir iş' derler.... Kemal'in yeri, tarih tarafından kararlaştırılmıştır. O, sadece Türklerin Babası değil; aynı zamanda, dünyanın diğer birçok bölgesinde de temel reformların ilham kaynağı idi. Başarıları, diğer başarıların değerlendirilmesi için bir ölçüdür. (Kemal Atatürk) yeni Türkiye'nin simgesi olmuştur. Fakat aynı zamanda, Doğu'nun kendi kendini yaratan Batı kafalı insanının dinamizminin de örneğidir..." [15].

Prof. Lengyel, "Boz Kurt"un "Sonsöz" bölümünde de şu görüşleri belirtiyor: "... Mustafa Kemal hakkında dünyanın görüşü ne idi? Türkiye'nin gizli olarak mevcut olanaklarını onun ortaya çıkardığını tarih biliyor. Şunu da biliyor ki; Mustafa Kemal, büyüleyici güçte, korkusuz, olağanüstü ve çok büyük bir adam olarak, tanrısal ve şeytanca bir karışımdı.

[14] Arnold J. Toynbee, a.g.e., s. 155-156.

[15] Armstrong, a.g.e., p.xv-xx.

Levent Şahverdi Arşivi

Dünya sahnesinde görüldüğü zaman, Ortadoğu'da sadece bir hanedan vardı; Kemal'in isteği ise, bir millî ülke idi: Türkiye. (Kemal) Doğu'yu inceledi, gördüğü şeyleri sevmedi: Geçmişin pisliklerine gömülü ve bunun afyonkeş hayalini taşıyan ülkeler, beden ve akıl rahatsızlıkları ile çürümüş hasta ve tembel bir âlem. Sonra, Batı'ya baktı ve onu da pek sevmedi. Bununla beraber, Doğu'ya tercih edilecek durumda idi. Çünkü; Batı'daki halk, daha çok yiyeceğe, okula ve ilâca sahipti. Böylece, daha uzun yaşıyor ve güçleniyordu. Mustafa Kemal, zayıf bireylerden hiçbir zaman kuvvetli bir millet oluşamayacağını; ayrıca, hastalık, cahillik ve fakirlik içinde kıvrandığı sürece, bir ulusun asla güçlenemeyeceğini biliyordu. (Ama) Batı'da da Mustafa Kemal'in hoşuna gitmeyen bir husus vardı: Uluslar arasındaki vahşî rekabet. Batılılar, daima başkalarının zararı pahasına kârlı çıkmaya, yapılabilir işlerin sınırını zorlamaya, bazen aşmaya çalışıyorlardı ve hiçbir dengeleri de yoktu. Mustafa Kemal ise, Türkiye'yenin yıkıcı değil, yapıcı olmasını istiyordu. Batılı ulusların en büyüklerinin bile, kendilerinin görüşüne göre, her zaman asil bir neden ile, çok kez yıkıcı olduklarını görüyordu. Çünkü bu milletler, kendilerinin diğer uluslardan üstün, her zaman çok daha üstün olduklarını düşünüyorlardı...(Kendi ülkesine gelince) Mustafa Kemal, Türklerin yaşadığı Türkiye için güven ve refahtan başka bir şey istemiyordu" [16].

Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı sırasında, 1930'lu yıllarda, Ankara'da İngiltere Büyükelçisi olarak bulunan Sir Percy Loraine, 1948 yılında yayımlanan "Kemal Atatürk: Bir Değerlendirme" adlı incelemesinde şu görüşleri belirtiyor: "...Kemal Atatürk'ün ölümünden beri yıllar geçti...Ancak, geçip giden bu yıllar, benim Atatürk ile ilgili anılarımı bulandırmadı. Atatürk: dimdik bir duruş, şüphe götürmez ağır başlılığı yansıtan yiğit bir görünüş, eksiksiz bir giyiniş, kesin hatlı bir vücut, insanın içine işleyen açık mavi gözler, kabarmış kaşlar, çok kez ciddi ve hatta sert bir yüz; her bakışında, her jestinde ve hatta hareketsiz halinde de göze çarpan keskin bir canlılık; sanırım, Atatürk olağanüstü bir insandı. Kendisinin pek müstesna bir kimse olduğuna eminim. Sanki pek doğal bir şeymiş gibi, tehlikeye karşı korku duymanın veya güçlükler karşısında tereddüde kapılmanın ne olduğunu bilmez bir görünümü vardı. Başka hiç kimsede rastlamadığım içgüdüsel bir yöntem, O'na, dikkatine çarpan herhangi bir sorun veya durum karşısında, görünüşte hiçbir zorluk duymadan en önemli hususu ayırt etme gücü verirdi... Kendisinin sorumlulukları ağırdı, çok

[16] Armstrong, a.g.e., p. 307-308.

Levent Sahverdi Arşivi

ağır. Fakat, onları olduğu gibi benimser, hiçbirinden hiçbir zaman kaçınmaz ve asla korkmazdı. Bu sorumlulukları hiçbir şekilde başkasına yüklemezdi. O'nun saygısını kazanmanız için, sizin de yüksek bir sorumluluk duygunuz bulunmalı idi. Tartışma ve görüşmeyi severdi. Bu, O'nun başkalarını inceleme yöntemlerinden biri idi. Böylece, karşısındakilerin sadece kafalarını değil, karakterlerini de tartardı. Yargılarında pek az yanılırdı ve pek az yumuşak huylu idi. Dengesi kesin, görüşü açık, etkisi harekete geçirici nitelikte idi. Herhalde, yaradılışın bir lütfü olarak, büyük bir irade gücü ile bezenmiş olmalı idi. Bununla beraber, kanımca, bu irade gücünü tam anlamıyla bilinçli bir kişisel disiplinle geliştirmişti...Hoşuna giden konuşma yöntemi, görüşmek istediklerini sadece entellektüel bakımdan değil, psikolojik yönden de sınamaktı. Bu sınavı, en yakın çevresine olduğu kadar, hükümet üyelerine ve başkalarına da uygulardı...Atatürk, diktatör olarak nitelenir. Benim kanaatime göre, O'nun hakkındaki bu görüş, yanlıştır ve yanıltıcıdır. İtiraf edelim ki; elimizde, modern çağlarda diktatörlerle ilgili yetkili bir tanımlama da yoktur. Bununla beraber, bu sıfatın Hitler veya Mussolini için kullanılmasına itiraz edecek, sanırım, kimse bulunamaz. O halde, Atatürk'ün neden aynı kategoriye ait olmadığını sorabilirsiniz. Bunun birçok nedeni var. Bu nedenlerin başlıcası, kendisinin yokluğu halinde de işleyecek bir mekanizmayı bilinçli olarak kurmaktı; bunu, kendisinden sonra da yaşayacak sistemli bir hükümet ve yönetim yaratmaya ve görüşleri ile uyumluluk sağlamaktan çok, doktrinlerini öğretmeye çalışarak gerçekleştirmek istiyordu...İhtilâller çocuk oyuncağı değildir. İlk günlerde, yeni anayasa yapılmadan ve bunun kuruluşları normal işleyişlerine kavuşmadan önce, Atatürk, birçok konuda, kuşkusuz, kendi insiyatifi ile hareketlerde bulunmak durumunda idi. Bundan başka, yasal formlarla iş görmek bakımından da, güçlükler içinde bulunuyordu...Genellikle sanıldığı gibi, herkese her şey için emirler vermekten çok, sürekli olarak, bütün bakanlıkların kendi sorumluluklarını başarmalarına çalışıyordu...Cumhuriyetin başlangıç döneminde, halkın ve çağın, halk hükümeti olarak tanımladığımız yönetim şekli için olgun bir durumda olmadığını Atatürk kavramıştı. Halk, saltanat ve imparatorluk gelenekleri içinde boğulmuştu...Bu nedenle, bakanlar gibi, halk da, yeni anayasanın kendilerine yüklediği yeni sorumluluklar bakımından eğitilmeli idi. Bu arada, işler, sürekli biçimde yürütülmeli ve modern, ilerici bir devlet olarak, Türkiye'nin ihtiyaçları da incelenmeli, elden geldiğince kendi kaynakları ile karşılanmalı idi. Her şeyden önce de, yaşayan bir ulusal ekonomi yaratılmalı idi. Daha 1923 yılı gibi çok önceden, Atatürk, bu ulusal ekonomi sistemi 10 yıl içinde kurulamadığı takdirde, Kurtuluş Savaşı'nda gerçekleştirilen

Levent Şahverdi Arşivi
Levent Şahverdi Arşivi

bütün mücadele ve fedakârlıkların hiçbir işe yaramayacağını ulusuna cesaretle söylemişti. Hemen hemen esrarlı olarak nitelenebilecek derinlikteki ileri görüşlülüğü o kadar keskin ve doğru, olayların akışını, halkın duygu ve ihtiyaçlarını, Türkiye'nin dış ilişkilerini tahmin sezgisi o kadar isabetli idi ki; çalışma arkadaşları, kendileri için çözümü çok güç (sorunlar ve) karmaşık durumlarda nasıl bir yol izleyecekleri hususunda, tam bir alışkanlıkla O'na danışırlardı...Atatürk'ün dış politikasında diktatörlük kokusunu verecek ne vardı? Hiçbir şey. Bu, bir barış, dostluk, uzlaşma ve yeni cumhuriyetin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne komşular saygı göstermeye istekli oldukları sürece, savaşa karşı bir garanti politikası idi..." [17].

Beşinci örnek Prof. Bernard Lewis'ten. "The Rebirth of Turkey (Türkiye'nin Doğuşu)" adı ile 1961'de yayınlanmış ve sonradan dilimize de çevrilmiş olan eserin yazarı Prof. Lewis, daha ziyade Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki incelemeleri ile tanınmış olmakla beraber, çağdaş Türkiye'deki gelişmelere de yakın ilgi gösteren Batılı otoritelerin önde gelenlerindendir. Bu eserinin büyük bir bölümünde Atatürk'ten ve eserlerinden söz eden Profesör, özellikle şu dikkate değer görüşleri belirtiyor: "...(Lozan Antlaşması ile) Türkiye, Birinci Dünya Savaşı'nın yenilmiş devletleri arasında tek olarak, kendi perişanlığından ayağa kalkmayı başardı ve galipler tarafından kendisine dikte edilen barışı reddederek, kendi şartlarının kabulünü sağladı. Çünkü, Lozan Antlaşması aslında Türk Millî Misak'ında ifade edilmiş isteklerin (genelde) uluslararası tanınması idi. Askerî savaş kazanılmıştı; Milliyetçilerin siyasal programı başarılmış, uluslararası bir antlaşma da dünyaca kabul edilmişti. Bundan sonra ne yapılmalı idi? İşte bu soruya cevabında Mustafa Kemal, gerçek büyüklüğünü gösterdi. Bu nokta Türk gazeteci Falih Rıfkı Atay'ın Mustafa Kemal ile Enver Paşa arasındaki bir karşılaştırmasında iyi belirtilmiştir: 'Enver'in hassası cüret, Mustafa Kemal'in hassası basiretti. Mustafa Kemal, 1914'te Harbiye Nazırı olsa idi, devleti Birinci Dünya Harbi'ne sokmazdı. 1922'de, Enver İzmir'e girmiş olsa idi; o hızla döner, Suriye ve Irak üstüne yürür, kazanılanı da kaybederdi'. Cidden o zaman, bir savaşçı kahramanı baştan çıkarabilecek birçok çekici şey vardı. Avrupa ve Asya'da kaybedilmiş Osmanlı vilâyetleri vardı ki, oralarda Osmanlı idaresinin yerine geçen rejimlerin gittikçe artan güçlükleri Türk isteklerinin teyidine elverişli olabilirdi. Türk Milliyetçilerinin kalbine daha yakın olmak üzere; devrim, müdahale ve iç savaş sancıları içinde siyasal macera için çekici bir

[17] Special News Bulletin, No. 4381, 15 Nov. 1980, p. 2-3.

Levent Sahverdi Arşivi

alan arz edebilecek çökmüş Rus Çarlığının 20 milyonu aşkın, Türkçe konuşan Müslümanları vardı. Fakat; Mustafa Kemal, bunların hiçbirini yapmadı. Savaş biter bitmez, Yunanlılarla insafsız fakat etkin bir nüfus değişimi yolu ile eski anlaşmazlıkları çözümleyerek barış yaptı. Boğazlar'ın gayriaskerî hale getirilmesini, ancak yıllarca sonra, görüşme ve anlaşma ile sona ermek üzere, kabul etti. Bütün dış tutkuları ve bütün Pan-Türkist, Pan-Ottoman veya Pan-İslâmik ideolojileri reddederek, bilinçli bir şekilde eylemlerini ve umutlarını Antlaşma'da tanımlanan topraklarla sınırladı ve hayatının geri kalan kısmını çetin, yorucu ve zahmetli yeniden kuruluş ödevine adadı...Kemal Atatürk çabuk ve kesin hareket, anî ve çok kez sert karar adamı idi. Sert ve parlak bir asker, çetin bir içici ve çapkın olan Atatürk, her şeyde çok büyük bir irade ve tükenmez bir enerji sahibi idi. Çağdaşları tarafından, çok kez, diktatör olarak anılır ve bir anlamda, şüphesiz, öyle idi. Fakat; bunu söylerken, onun idaresinin, Avrupa ve Ortadoğu'da dün ve bugün aynı terimin kullanıldığı adamlarınkinden pek farklı olduğunu hatırlamak gerekir. Şahsî ve meslekî eğilimleri ile bir otokrat, mizaç itibariyle otoriter ve emredici olan Atatürk, daha az veya daha çok azametli insanların davranışı ile şaşırtıcı bir zıtlık halinde, yine de nezaket ve kanuniliğe, insanî ve siyasî ölçülere saygı gösterirdi. Onun diktatörlüğü, rahatsız edici şekilde omuz üzerinden gözetlenme, kapı zili korkusu, toplama kampının karanlık tehdidi bulunmayan bir diktatörlüktü. Kuvvet ve baskı, devrimci değişiklikler dönemi sırasında cumhuriyeti yerleştirmek ve korumak için, şüphesiz, kullanıldı. Fakat, daha sonra kullanılmadı. 1926 ilkbaharından sonra, hayat ve kişi hürriyeti için pek az tehlike vardı...Daha sonra Ortadoğu'da diğer Müslüman ülkelerinde askerî rejimlerin ortaya çıkması, bazı gözlemcileri Atatürk'te ve onun devriminde, bu sonraki hareketlerin prototipini görmeye yöneltmiştir. Fakat, bunlar arasında pek az benzerlik vardır. Atatürk, hükümet darbesi ile iktidarı ele geçiren bir küçük subay değil; fakat, derin bir millî buhran anında, âdeta isteksiz adımlarla, azar azar kontrolü ele alan bir general, bir paşa idi. O ve arkadaşları, yeni fikirlerle dolu olmakla beraber, statü ve tabiat itibariyle, yüzyıllarca askerlik ve imparatorluk tecrübesine sahip eski Osmanlı idareci elitinin adamları idiler. İmparatorluğun yıkılmasından ve hanedanın sürülmesinden sonra bile, ne halka dalkavukluk etmeye, ne de onu boyun eğmeye zorlamaya ihtiyaç duymaksızın, yine de itaat istemek ve görmek güven ve otoritesine sahip idiler. Böylece de; Avrupa diktatörlüklerinde ve onların başka yerlerdeki taklitlerinde rastlanan müthiş demogoji cihazına başvurmaksızın, bir çeşit pederşahî rehberlikle devrimlerini tamamlamaya muktedir oldular...Atatürk, önce asker olarak, ulusu-

Levent Şahverdi Arşivi

na önderlik etmek üzere-Avrupa'nın Hasta Adamını yatağından kaldırıp ona yeni bir hayat ve canlılık aşılayan parlak ve ilham verici bir lider olarak-yükseldi. İlk büyük başarıları -bir ordu, bir millet ve parçalanmış bir imparatorluğun yıkıntılarından bir "devlet" kurarak ve millî topraklardan istilâcıları sürerek-kahramanca üslûpta idi. Yine de, Atatürk'ün gerçek büyüklüğü, aslında büyük olmalarına rağmen, bu başarılarda yatmaz. O'nun gerçek büyüklüğü, daha çok, bu kadarının yeter olduğunu, fakat yine de tek başına yeterli olmadığını, askerî ödevin tamamlandığını ve pek farklı başka bir ödevin kaldığını kavramasında yatar. 1923'te, zaferi sırasında, bir komutanı daha çok şan ve şeref aramaya veya bir milliyetçi lideri yeni ihtiraslar uyandırmaya teşvik edebilecek birçok fırsatlar vardı. O, bunların hepsini reddetti ve kahramanlar arasında pek az görülen bir gerçekçilik, kendini tutma ve ılımlılıkla bu çeşit sarhoşça maceralara karşı halkını uyardı. Bundan sonraki ödev, yurt içinde idi. Çünkü; askerî, malî ve siyasî bütün istilâcılar gittiği zaman, zaten geri olan ve şimdi uzun savaş ve iç savaş yılları ile daha da zayıflamış bulunan ülkenin yeniden kuruluş sorunu ortada duruyordu. Osmanlı askeri ve muzaffer bir kahraman olarak Kemal Atatürk'ün bunu görebilmesi ve bunun kendisinden istediği büyük hayal gücü ve cesareti gösterebilmesi, onun en yüksek meziyetidir...(Çeşitli girişim ve davranışları üzerinde) nasıl bir görüşe sahip olunursa olunsun, şu kadarı tartışma götürmez: Tarihlerinin en karanlık anında, Kemalist Devrim, Türk Halkına yeni bir hayat ve umut getirdi; onların enerjilerini ve kendine güvenlerini iade etti ve onları sadece bağımsızlık yoluna değil, daha nadir ve daha değerli bir şey olan hürriyet yoluna sağlamca yerleştirdi..." [18].

Altıncı örnek, yine David Hotham'ın "Türkler" adlı eserinden. Eserde, yazarın şu değerlendirmesi göze çarpıyor: "...Bütün milletlerin büyük adamları vardır. Fakat, Atatürk'ün kutsal imajına benzer bir şeyin başka yerde bulunduğundan şüphe ederim. O, Edebî Önder'dir... Mustafa Kemal, I. Dünya Savaşı sonundaki karmaşık ortama tam zamanında müdahale eden devdi ve Türkiye'nin alın yazısını tam anlamıyla değiştirdi. Morali bozulmuş ve parçalanmış ülkesine bağımsızlık ve gururunu yeniden kazandıracak şekilde, askerî yenilgiyi zafere dönüştürdü. Temelde, başarılı bir komutandı. Sonraları giriştiği bütün işler başarıya ulaştı. Çünkü ordu, bir bütün olarak arkasında idi...Atatürk, diktatörlere yaraşır şekilde, çekici bir diktatördü. (Bununla beraber) çağdaşları olan manyak Hitler'e, çok ki-

[18] Bernard Lewis, (çeviri) Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara, 1988, s. 254-255, 289-291.

Levent Şahverdi Arşivi

birli Mussolini'ye, hinoğluhin ve kaba Stalin'e kıyasla, hoş bir zıtlık oluşturuyordu... Atatürk'ü daha az çekicilikteki otokratlardan ayıran birçok husus vardır. Örneğin, toprak işgal etmek veya diğer ülkelere saldırmak gibi hiçbir girişimde bulunmadı. İstanbul'u ve Boğazlar'ı da kapsayacak şekilde, Türkiye'nin yeni sınırlarını tespit ettikten sonra, bununla yetindi. Bu bakımdan, erişilmez bir gerçekçi idi...Atatürk, Türkler için iki ihtiyaç belirtti: (Biri) ulusal bağımsızlık ihtiyacı, (diğeri) modernleşme (uygarlık) ihtiyacı. Bunların birincisi, Batı'ya karşı boğuşmayı gerektiriyordu. Atatürk, Asya'da, Avrupa egemenliğine karşı baş kaldıran Asyalı büyük kurtarıcıların hâlâ ilki olarak değerlendirilir...Ama, Türk ihtilâlinin ayırdedici simgesi, Türklerin uygarlaşmaya yönelik atılımları idi. Bu, 'Kemalizm' idi...Atatürk, acımasız bir diktatör değildi ve eserleri, keyfî fermanlar olmadı. Bunların çok büyük bir kısmı, üzerinde çok düşünülmüş ve uzun tartışmalar sonucu karara varılmış şeylerdi... Atatürk, Yunanlıları (ve dolaylı olarak İngilizleri) yenilgiye uğrattıktan sonra, 1938'de ölümüne kadar, Türkiye'yi 15 yıl yönetti. Çekingen bir halka, bir dizi şaşırtıcı reformları zorla benimsetti. Buna rağmen, Atatürk'ün demokrasi için gerçek bir tutkusu vardı. Eğer onu uygulamadı ise, hiç değilse temelini koydu. O zamanki Türkiye'de devrimci bir anlam taşıyan 'egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur' ilkesini kesinlikle dile getirdi. Mutlakiyet idaresinin sembolü saltanatı lâğvetti ve teorik de olsa, devlet yönetiminde parlâmentoyu en üstün makam yaptı..." [19].

Yedinci örneği, daha önce de adı geçen Prof. Geoffrey, Lewis'in "Modern Türkiye (Modern Turkey)" adlı eserinden aldım. Bu tarihçinin görüşüne göre: "...Milliyetçilerin savaşını yalnız başına Mustafa Kemal'in yürüttüğünü söylemek, ülkelerini yabancı saldırganlardan ve aldatılmış yerli kuklalardan kurtarmak için çok kez yerli silâhlarla çarpışan binlerce adsız Türk'ün hakkını yemek olur. Bununla beraber; millî teşkilâtın seyrek bağlarını koruyan ve parça parça yok olmaktan kurtaran, hiç kuşkusuz, Mustafa Kemal'in yılmaz iradesi ve bitip tükenmez enerjisi idi...Mustafa Kemal'in amacı, Batı dünyasının uygar ülkeleri arasında uygun yerini alacak şekilde, Türkiye'yi modern bir devlet yapmaktı...Yeni Türk devletinin yapısını tahlilden geçiren anayasa hukukçuları, eğlenebilecekleri birçok şey bulabilirler. (Fakat) apaçık gerçek, bu, bir diktatörlüktü ve insanın liberal duyguları şu düşünceye ne kadar isyan eder etsin, bu diktatörlük, halkın genel durumu bakımından, Türkler için olabilecek en iyi şey-

[19] David Hotham, a.g.e., p. 23, 61, 198.

Levent Şahverdi Arşivi

di...Kemal, baştı ve onu, yüzüne karşı eleştirmeye çok az kişi cüret edebilirdi; (ama) kendisi buna çok üzülürdü; çünkü, iyi bir tartışma kadar sevdiği başka hiçbir şey yoktu...Başarılarının niteliğini ve büyüklüğünü uzun uzadıya belirtmek gerekmez...Türkleri, Osmanlı İmparatorluğu'nunun param parça yıkıntılarından dışarı çıkmaya, eski imparatorlukların harabeleri ortasında morali bozulmuş ve umutsuzluğa kapılmış Avrupalı ve Asyalı birçok toplum bulunurken, bir millet olmaya zorlamıştı. Halkının yeteneklerine olan sarsılmaz inancı ile, onları Batı uygarlığı yoluna yönlendirdi...Görevini başarıya ulaştıracak kişisel donanımı Türklerin yüksek kaderine olan engin inancından, üstün bir irade gücünden, erişilmez bir kişisel çekicilikten ve fırsat kollayan sabrından kaynaklanıyordu...Hiçbir zaafı olmadığını söylemeye yeltenmek boşuna olur...(Ama) kusurları onun bir parçası, sınırsız canlılığının bir göstergesi idi. Fakat, kendi kendini aldatmak gibi bir kusur, onun yaradılışında yoktu. Atılgan bir genç ihtilâlci değil; fakat, ruhunda devrimci bir ateş oluşmuş bir Osmanlı subayı ve centilmeni idi..." [20].

Son olarak Lord Kinross'tan iki örnek vereceğim. Bu tanınmış yazarın ülkemizde yaygın bir ünü olan "Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu" adlı eseri, konuşmamda adı geçen David Walder tarafından "Atatürk hakkındaki en anlayışlı biyografi" olarak nitelenir. Önce, Lord Kinross'un 1968 yılında İstanbul'da vermiş olduğu çok kapsamlı bir konferans metnindeki değerlendirmelerin en önemli saydıklarımı aktarmak isterim: "...Kemal Atatürk'ün çağımızın yetiştirdiği en büyük adamlardan biri olduğu hakkında en ufak bir kuşkum yoktur. Benim ülkemin en büyük adamlarından biri olan Winston Churchill, "Atatürk'ü I. Dünya Savaşı ve Sonrasının en büyük dört beş simasından biri olarak" anlatır. Churchill, ondan "Türk Milletinin Önderi büyük bir asker olarak Savaşçı Prens" diye söz etmişti. Gerçek de budur. Atatürk, her şeyden önce, büyük bir askerdi; fakat, zamanla, büyük bir devlet adamı oldu. Tarihin bize anlattığı pek çok büyük askerler ve büyük adamların yanında, bu iki özelliği kendinde toplayan pek az kişi vardır ve Atatürk, bu seyrek görülür kişilerdendir. O, büyük bir asker-devlet adamıdır. Atatürk, bir taraftan, savaş adamı; öte yandan (da), barış adamıdır. İçindeki büyük askerî deha, ulusunu çökmekten kurtarmış ve yine içindeki devlet adamı özelliği, hayatına ışık saçtığı ulusunun yeniden doğuşunu sağlamıştır. Bu büyük başarı, insanlarda az rastlanan yetenek birleşimlerinin eseridir. Atatürk, milletine derin

[20] Geoffrey Lewis, a.g.e., p. 126.

Levent Şahverdi Arşivi

bir sevgi ile bağlı bir vatanseverdi. Yapıcı idi, enerji dolu idi. Olaylar karşısında kendini çabucak toparlayabilirdi. Yılmak bilmez bir irade ve direnme gücüne sahipti. Sezgiyi ve mantığı az rastlanır bir yetenekle zihninde bütünleştirebilen bin insandı. Ülkesinin bünyesine ve halkının yaşayış şekline reform getirmek isteyen bir idealistti. Bütün bu yapıcı ve hayat verici özellikleri arasında bir tanesi, Churchill'de ve o çağda yetişen pek az kişide bulunur. Bu, 'gerçekçilik'tir. Atatürk'ün pratik alandaki başarılarını onun gerçekçiliğine bağlamak gerekir. Atatürk dünyayı, insanları, milletleri, olayları siyasal ve askerî güçlerin yarattığı baskıları ile gördü; onu, kendi özlediği şekli ile değil, olduğu gibi gördü... Gerçeklikten çok uzak bir çağda yetişmiş olan gerçekçi Mustafa Kemal, olmayacak şeylerin peşinde koşan düşmanı, mantık ve sağduyunun emrettiği gerçeklerle yenerek vatanını kurtardı ve güvenlik içine aldı. Artık, birinci görevi, yeni bir ülke yaratmaktı. Mustafa Kemal'in bu devrimci başarısı, kişisel niteliklerinin çok az rastlanan bir kaynaşımıdır. Mustafa Kemal, vatanseverlik ve cesaretini devrimci arkadaşları ile paylaşmayı bilmiş; amaca ulaşmanın verdiği çoşkunluk dolu canlılığı ve ileriyi görme özelliğinin kazandırdığı çabuk ve sağlam karar verme yeteneği ile arkadaşlarından daha üstün bir duruma geçmiştir. Mustafa Kemal'i Mustafa Kemal yapan diğer özellikleri arasında, bükülmeyen bir kişisel disiplin ile kontrol altında tuttuğu yaradılışının dış âleme büyük bir sabır şeklinde yansımasını, plânlama alanında olduğu kadar anında kararlar alabilmede gösterdiği az rastlanır kapasitesini, olayların özünü kavrayabilmesini ve düşman olsun dost olsun halkın ruhuna inebilmesini, sorumluluk altına girebilmesini ve bu sorumluluğu tam bir kararlılık içinde yerine getirmesini sayabiliriz. Atatürk, soğuk ve sert bir yaradılışa sahip idi; fakat, bunun yanında, çelik gibi bir yayın her an yuvasından fırlayabilecek esnekliği de vardı. Mücadelesinin başından beri geniş kapsamlı bir görüş esnekliğine sahipti. Amacını açık seçik bir şekilde görüyor ve amaca götürecek araçları gözünden kaçırmıyordu... Her şeyden önce, ulusunun güvenini kazanması gerekiyordu ve bunu başardı. Bu güvenci sadece kahramanlıkları ve başarıları ile de elde etmedi. O, hiçbir padişahın veya çağının kendisinden önce yetiştirdiği önderlerin yapamadığı bir şeyi yaptı: Ulusu ile yakın ve sürekli ilişkiler kurdu. Köylünün ruhunu, onunla anlayacağı bir dil ile konuşarak, kazandı...Ülkesinin her düzeyinde temas ettiği halkın ruh halini yakından izledi ve anladı. İşte bu yüzden, sonraki birkaç yıl içinde ulusu için yapmaya kararlı olduğu her şeyi başarabildi. Düşman yenildiğine göre, yapacak tek şey kalıyordu: Ortaçağ gericiliğini bir yana iterek, Batı uygarlığı anlamında bir Türk toplumu meydana getirmek...Lozan Antlaşması'ndan sonra, Ankara'da, 'savaş

Levent Şahverdi Arşivi

bitti, yaşasın savaş' diye haykırıldı. Bu ikinci savaşa hiç vakit kaybetmeden başlamak gerekiyordu. Bu savaş, topla tüfekle yapılacak bir savaş değildi. Bu, bir 'reform savaşı' idi ve bu savaşın komutanı da, (yine) devlet adamı Atatürk idi. Bu savaşta aranacak dinamizm ve taktik, savaş alanlarındakilerden farklı olmayacaktı. İnisiyatif onun elinde olduğuna göre, başarılı sonuca daha büyük bir hızla varılacaktı. Plânlamada çok ileriyi gören, fakat uygulamada pragmatik yolu seçen Mustafa Kemal, reform mücadelesinin başında gelişme için gerekli olan büyük ulusal kapasitenin ulusun vicdan ve geleceğinde hazır bulunduğunu; fakat, bunun yine de bütün ulusa uygulanacağı güne kadar kendi vicdanında saklanmasına karar verdi...Bugün başarı ile hayatını sürdürmekte olan Türkiye Devleti, Avrupa ölçülerine göre, gerçek anlamda lâik bir devlettir ve bu devleti kurabilmek için Mustafa Kemal, Cumhuriyet'in ilânından sonra tam beş yil bu yolda hazırlıklarını yavaş yavaş yapmıştır. Bundan sonraki beş yıl içinde, Atatürk'ü bütün varlığı ile ulusunun sosyal ve kültürel bünyesindeki reformlara adamış görüyoruz...Gerçekten Türkiye, Atatürk'ün son 10 yılda başarmış oldukları ile, Batı'nın bazı uluslarını etkiledi. Ancak, bu ulusların liderleri, Atatürk'ten çok farklı olarak, demokrasinin değerlerini tehdit edici bir güçle kuvvetlendiler. Bu liderler, Atatürk'ten çok değişik bir şekilde, onun yaptığının aksine, demokrasinin değerlerinden yararlanmayı bilememişler; bu demokratik nimetleri çiğneme tehdidini savurmuşlardır. Almanya'da Hitler, ulusunu esarete götürmüş; Atatürk ise, esaret altındaki ulusunu özgürlüğe kavuşturmuştur. İtalya'da Mussolini, sivil olduğu halde başkomutanlık hevesine düşmüş; buna karşılık, Atatürk, askerlik görevinin bittiğine inandığı anda, sivil hayata dönmüştür. Gerek Hitler ve gerek Mussolini, toprak kazanma hırsı ile komşularının haklarına tecavüz etmişler ve birer imparatorluk kurma hevesine kapılmışlardır. Oysa, Atatürk, bunun tam tersini yapmış; bir imparatorluktan bir ulus çıkarmıştır... Atatürk, XX. Yüzyılın güçlü liderlerinin üstünde bir yere sahiptir...Türkiye'de, kendi fanî hayatından sonra da, sonsuza kadar kalacak siyasal ve sosyal bir yapı kurdu ve bunu büyük bir başarı ile gerçekleştirdi. Türkiye'ye sadece sağlam temeller üzerine yerleşmiş kurumlar kazandırmakla yetinmedi; ona, kökünü vatanseverlikten alan, kendisine inanç ve gelecekte yeni güçlerin ürünlerini vereceğini bildirdiği bir ulusal idaeal (de) sundu..."[21]. Bu konferansı, Lord Kinross'un "Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu" adlı eserinin "Sonsöz" bölümündeki bazı önemli görüşleri aktararak bitireceğim: "Kemal Atatürk, yeni bir Türkiye yaratmıştı. Onu tecrübeli bir şe-

[21] Lord Kinross, a.g.e., s. 2, 9-14.

Levent Şahverdi Arşivi

fin, verimli bir yönetimin ve sırası gelince daha liberal bir şekilde gelişebilecek esnek bir parlâmenter sistemin ellerine bıraktı. Memleketini ortaçağdan çağımızın eşiğine, hatta bundan bir adım ileriye getirmişti. Gerideki boşlukları doldurup memleketi yeni alanlarda daha ileriye götürmek, ondan sonra yerine geçeceklere düşen bir görevdi. İlerleme hızlı olmuştu; belki de bazıları için fazla hızlı...Atatürk kurtardığı Türkiye'ye sağlam temeller ve ilerdeki gelişmesi için belirli bir amaç bırakmıştı. Ona yalnız sağlam kuruluşlar vermekle kalmadı; kökünü yurtseverlikten alan, kendi kendisine karşı güven duygusuyla beslenen ve yeni enerjiler için verimli ödüller vaat eden bir millî ülkü de sağladı. Sözleri ve davranışları ile kahramanlara tapmaya alışmış bir milletin hayalini besleyecek özel bir efsane yarattı. Onlara Batı demokrasisinin değerlerine inanmayı öğretti; bu demokrasiye varmak için tutulan yol değişik bile olsa, ona karşı içten saygı duymalarını sağladı. Atatürk'ün bütün verdikleri bugünün Türk'ünde canlı bir kuvvet olarak hâlâ yaşamaktadır. Bunun mantıkî sonucu, Türkiye Cumhuriyeti'nin Batı'nın güvenilir bir müttefiki olarak ortaya çıkması oldu. Asker Atatürk, zamanında başka hiç kimsenin başaramayacağı şekilde, Avrupa devletlerinin kendisine karşı plânlarını alt üst edip, tarihin yüzünü değiştirerek, memleketini kurtarmıştı. Devlet adamı Atatürk, memleketinin bu devletlerce eşit şartlarla kabul edilmesini ve Yakındoğu gibi sık sık değişiklikliğe uğrayan bir bölgede bir istikrar unsuru olarak kalmasını sağladı. İşte, 'Türklerin Atası' Mustafa Kemal'in gerçekleştirdiği büyük eser"[22].

[22] Lord Kinross, (Çeviri) Bir Milletin Yeniden Doğuşu, İstanbul, 1967, s. 755-756.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN "ARIBURNU MUHAREBELERİ RAPORU" VE "ANAFARTALAR MUHAREBATINA AİT TARİHÇE" ADLI ESERLERİNDE YER ALMAYAN EMİR VE RAPORLARINDAN BİR DEMET

İSMET GÖRGÜLÜ

Çanakkale kara muharebeleri 25 Nisan 1915'te başlamıştır. Atatürk, bu tarihten 10 Aralık 1915'e kadar aralıksız olarak, 7 ay 15 gün süreyle, bu muharebelere katılmıştır. 25 Nisan ile 8 Ağustos arasında Arıburnu bölgesinde 19'uncu Tümen Komutanlığı ve Arıburnu Kuvvetleri komutanlığı; 8 Ağustos ile 10 Aralık arasında ise ordu seviyesinde olan Anafartalar Grup Komutanlığı yapmıştır.

Harp sanatının en büyük ustası olan dahi komutan, bölgesinde cereyan eden muharebelerin tarihini, "Arıburnu Muharebeleri Raporu" ve "Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe" adlı iki önemli eseri ile 1918'de Ruşen Eşref ile yaptığı mülâkatta anlatmıştır. Anlatımında her konu ve olayı, Nutuk'ta olduğu gibi, belgeye dayandırmış, harekâtla ilgili önemli pekçok emir-rapor belgeleri vermiştir. Konuyla ilgili arşiv belgelerine dayanılarak sonradan yazılan eserlerin tetkikimizde, anılan eserlerinde yer almayan emir ve raporlarının varlığına tanık olduk. Bu durum ulu önderin Çanakkale muharebelerinde vermiş olduğu emir ve raporlarının tamamını eserlerinde kullanmadığını göstermekte ve bir araştırma kapısı açmaktadır. O'nun her emri ve raporu birer askeri edebiyat harikası ve konusunda eşsiz örnekler olduğundan, eserlerinde kullanmadıklarını bulmaya karar verdik.

Araştırmanın ilk aşamasında 41 adet emir ve raporunu bulduk. Bunların 11 adedi yayınlanmış kaynaklardan iktibas, 30 adedi ise yayınlanmamış kaynak ve arşiv belgelerinden temin edildi. İlk defa yayınlananların 21 adedi 19'uncu Tümenin 24 - 26 Temmuz 1915 tarihine ait harp ceridesinden çıkarıldı.

Çanakkale Zaferinin 75'inci yıldönümü nedeniyle Atatürk'ün eserlerinde kullanmadığı emir ve raporlarının bir bölümünü istifadeye sunuyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

I

Ondokuzuncu Fırka Kumandanlığı
Erkân-ı Harbiyesi
Adet : 477
Aynen

Maydos Fırka Karargâhı
22.12.330 (7 Mart 1915)

MEVKİ—İ MÜSTAHKEM KUMANDANLIĞINA

Mâh-ı hâlin on dozukuncu günü vuku bulan Seddülbahir Muharebesinin sûret-i cerayanı ber-vech-i âtidir.

1. Yevm-i mezkûrde öğleden evvel saat dokuzda düşmanın üç dridnot ve beş torpidosu tarafından Seddülbahir ve civarı bombardıman edilmeye başlandı. Bu esnada bir nakliye sefinesi ile üç mavnası Seddülbahir iskelesine takarrüble asker ihracına başlamış ve bombardıman himayesi tahtında bir zabit kumandasında yetmiş kişilik tahmin edilen bir kuvvet ve bir makineli tüfenk iskeleye çıkmıştır. Yirmi yedinci Alayın Onuncu Bölüğünden Mustafa Oğlu Mehmed çavuş kumandasındaki nısıf takım tarafından çıkan düşman üzerine Seddülbahir Tabyasından ateş açılıyor ve düşman da mukabeleten ateşe başlar. Muharebe üç saat kadar devam etmiş mesafenin azlığı ve askerimizin şiddetli ateşi altında ve en nihayet süngü hücumuna kalkması sayesinde düşman askeri sebat edemeyerek bir çoğu vurulmuş oldukları halde sandallarına râkiben firar etmişlerdir.

2. Bombardıman esnasında 27. Alay 10. Bölükten altı şehid ile on üç mecrûhumuz vardır. Bunlardan üç şehid Seddülbahir'de diğer üçü Harab Tabyada intizar mevziînde bulunan kıtadandır, Seddülbahir'de şehid olan üç neferden Nuh oğlu Nuh'un cesedi bulunamamış ise de şehid olduğu kaviyyen memûldur.

3. İşbu muharebede 4.670 piyade mermisi sarf edilmiştir. Beş silah ile sekiz kasatura henüz bulunamadığı ve iki silahın kundakları harab olduğu ve bu bâbdaki zayiat listesi leffen takdim kılındığı marûzdur.

19'uncu Fırka Kumandanı
Kaymakan
İmza M. Kemal

Beşinci şubece görülmüştür. Üçüncü Şubede Yüzbaşı Ahmet Efendiye tevdi olundu.

Şube	Şube
5	5-1

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı 88, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayını, Ank-1989, s. 16. Gnkur. ATASE Arşivi A.6/1666, K.4618, D.43, F. 71.

Levent Şahverdi Arşivi

II

26 Nisan 1915

3'ÜNCÜ KOLORDU KUMANDANLIĞINA

"77'nci Alayın tümü ile 27'nci Alayın sol kanadındaki bazı kısımlar bozulup dağılmışlardır. Kendiliklerinden geriye çekliyorlar. Sağ kanattaki 57'nci Alay da, düşmanın üstün piyade kuvvetleri ve savaş gemilerinin yan ateşi altında ezilmektedir. Düşman karaya top çıkarmıştır. Elden geldiği kadar savunmayı devam ettirmeye çalışıyorum."

19'uncu Fırka Kumandanı
Kaymakam
M. Kemal

ÇANAKKALE CEPHESİ AMFİBİ HAREKÂT, Cilt V, Kit. 2, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayını, Ank-1978, s. 129.

III

Merkezde topçu mevziînden
17.2.1331
4, 30 S.

ÜÇÜNCÜ KOLORDU KUMANDANLIĞINA

Yarın icrasını tasavvur eylediğim taarruz için nezdime celp eylediğim cüz'ü tam kumandanlarına ihzarata müteallik verdiğim talimatı şifâhiyye hülasası leffen takdim kılınmıştır. Maksadım evvelâ düşmanın merkezinde en kuvvetli ve müstahkem olan noktayı sükût ettirmektir. Buna muvaffak olduktan sonra heyeti umumiye ile düşman üzerine atılıp denize dökmeyi muvaffık görüyorum.

19'uncu Fırka Kumandanı
Kaymakam
M. Kemal

TAARRUZ İHZARATI İÇİN VERİLEN TALİMAT-I ŞİFÂHİYYE HÜLÂSASI

Mevcut tertibatta berveçhi âti tadilât icra olunacaktır.

Merkez ve sol cenah namı altında bulunan gruplar Kaymakam Şefik Beyin kumandasında birleşecektir. Kanlı sırtın denize nazır olan Tepecik, muhkem surette

Levent Şahverdi Arşivi

kuvvetli olarak tutulacaktır. Bu sırtların cenuba doğru uzanmış olan hatlar hazfolunacaktır. Buna mukabil Kanlı Sırtın cenubunda (en üst münhanisinde) zaten müstahzar olan avcı hendekleri işgâl edilecektir.

77'nci Alayın oradaki kuvvetleri Kabatepe'ye gidecek, oradan 27'nci Alayın kuvvetleri tebdil edecektir. 27'nci Alay düşmanın tamamen merkezi karşısında bulunan kuvvetlerinin bulunduğu mevzi-i yeni gelmiş bulunan 14'ncü Alaya sükûnetle teslim ettikten sonra bu kuvvetler toplanarak 27'nci Alayın ihtiyatını teşkil edecektir. 125'nci Alayın sağ cenah topçu mevzi-i civarında bulunan taburu eski mahalle gelecektir. (merkez) Topçu cebel taburundan ayrılan iki top bataryasına iltihak edecektir.

Bu tadilât ve tertibat hazırlığına şimdiden başlanacak fakat icraat gece ve kemâli sükûnet ve dikkatle olacaktır.

Bu hususat nısfülleyle kadar icra ve ikmâl edilmiş ve bana malûmat verilmiş olacaktır.

5'nci Fırkadan iltihak edecek taburlar 125'nci Alayın bulunduğu mahalle gelecektir. Yarın icrasını tasavvur ettiğim taarruza ait evamirimi alaylardan tertibatın ikmâli hakkında malûmat alındıktan sonra bildireceğim.

17.2.1331
19'uncu Fırka kumandanı
M. Kemal

BÜLKAT, Esat Yanyalı Org. ÇANAKKALE HATIRALARI, 6 Cilt, Basılmamış eser, Harp Ak. Kütp. C. 4, S. 552, 553.

IV

BAŞKOMUTAN VEKİLİ ENVER PAŞAYA MEKTUP

Muazzez Huzura *20 Nisan 331 (3 Mayıs 1915)*
Muhteremim,

Evvelce Zatıalilerinize bu mıntıkanın bütün mıntıkalarla olan fark-ı ehemmiyetini arzetmiştim. Maydos mıntıkası kuvvetlerine kumanda ettiğim zaman aldığım tertibat ile düşmanın karaya çıkmasına imkân verilmeyebilirdi. von Sanders Paşa Hazretleri bizi, bizim orduları, bizim memleketimizi tanımadığı ve lâyıkıyle tetkikatta bulunacak kadar bir zamana malik olamadığından sahilde ihraç noktalarını kâmilen açık bırakacak tertibat almış ve bugün düşmanın karaya asker ihracını teshil eylemiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Ben düşmanın Arıburnu arazisine dört livası çıktığı zaman mıntıka kumandanlığını deruhte eden miralay Sami Bey tarafından haberdar edildim. Bu kuvvetin sol cenahına taarruz ve kâifesini denize döktüm.

Fakat düşman aynı derecede kuvveti aynı mıntıkaya tekrar çıkardı ve mukabil taarruz yaptı. Bunu defettim. Fırkama iltihak eden kuvvetlerle tekrar faik kuvvete taarruz etmekten başka bir çare bulamadım.

Ve yine düşman kuvveti mahvedildi. Fakat düşman üçüncü defa olmak üzere tekrar kuvvet çıkardı. Bu defa da yine düşmana taarruz ediyorum. Kıtaatım hücum mesafesinde düşmanla karşı karşıya bulunuyor. Arazinin menaati, maiyet kumandanlarının sevk ve idaredeki beceriksizlikleri yüzünden netice-i kat'iye henüz istihsal edilemiyor.

Bu vaziyetimizle dahi, düşmanın boğazı zaptetmek üzere çıkardığı kuvvetleri imha edilmiş ve tedafüi bir vaziyette muhafazaya çalıştığı üssül hareketlerine uzaktan yeni kuvvetler celbetmekle meşgul bulunmuş olduğu itikadındayım.

Vatanımızın müdafaasında kalp ve vicdanları bizim kadar daraban etmiyeceği şüphe olmayan başta von Sanders olmak üzere bütün Almanların iktidar-ı fikrilerine de itimat buyurmamanızı suret-i kat'iyede temin ederim. Bizzat buraya teşrif eder, vaziyet-i umumiyemizin icabatına göre bizzat sevk ve idare etmeniz münasip olur kardeşim.

Fırka 19 Kumandanı
Kaymakam
M. Kemal (İmza)

TÜRSAN, Nurettin E. Tuğg. ATATÜRK'ÜN ASKERİ DEHASI (ATATÜRK VE ÇANAKKALE) 1988-1989 Öğrt. Yılı İlk Dersi, Harp Ak. Yayını, İst. 1988 s. 21, 22.

V

Düztepeden
5 Haziran 1915

FIRKA EMRİ

"1. Dün gece tümen cephesine karşı taarruz eden, düşman ağır kayıplar verdirilerek püskürtülmüş ve 57'nci Alayın 31 ve 32 numaralı siperlerine giren düşman 27'nci ve 57'nci Alayların şiddetli karşı hücumlarıyla kâmilen yok ve bombayla havaya uçurulmuş ve askerlerimiz siperlerimize yerleşmiştir. 27'nci Alay komutanı gösterdiği gayret ve aldığı yararlı tedbirlerden ötürü, kuzey Grubu Komutanı Paşa Hazretleri tarafından bir gümüş imtiyaz madalyasıyla taltif edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

2. Düşmana olan yakınlığımız nedeniyle birinci hatlardaki kıtaların her vakit uyanık bulunmaları, mangaların başında manga, takımların başında takım komutanları ve sırasıyla her kıta komutanının daima hazır ve erlerin heves ve gayretini artırmak suretiyle her durumunda örnek olmaya fırsat gözetmelerini kesinlikle isterim.

3. Siper nöbetçileri (gündüz her manga cehpesinde iki er, gece yarım manga) daima gözleri düşmana dönük ve çok uyanık bulunacak, diğer erler silahı elinde siper içinde manga başının emrini bekler durumda bulunarak kesinlikle uyanık bulunacaktır.

İstinattaki erler silah ve cephanesi yanında olduğu halde gündüz uyuyabilir. Geceyse bunun da yarısı uyuyabilir. Diğer yarısı uyanık bulunacaktır.

Tabur ihtiyatları ve alay ihtiyatlarının dinlenme durumu çoksa da bunlar da gereğinde derhal istenilen yere gidebilecek şekilde emir ve komuta altında bulunacaktır.

Cephede bulunan makineli tüfekler başında gece de ateş etmeye hazır nöbetleşe erler ve assubaylar bulunacaktır.

4. Geceleri cephemiz önündeki derelere doğru çok iyi seçilmiş er ve assubaylardan keşif kolları çıkarıp düşmanın durumu keşif ve gözetlenecektir. Fakat bir yanlış anlaşmaya meydan vermemek için alay içinden çıkacak keşif kollarıyla siperlerdeki erlere gerekli talimat verilmelidir. Bazı cesur keşif kolları düşman mevziine kadar yaklaşıp bomba atarsa düşmana hem kayıplar vermiş ve hem de rahatsız etmiş ve moralini kırmış olur.

72'nci Alay keşif kolları ve devriyelerinin Keskintepe'den daha ileriye Sazlı Deresine kadar inip dereyi dikkatli şekilde gözetlemeleri gerekir.

5. Sazlıdere kuzeyindeki kuvvetlerimizden (Azmakla Sazlıdere arasındaki bölgede) en ileride bulundurulacak keşif kollarının gündüzün görüşü olan noktalarda bulundurulmaları ve geceleyin deniz kıyısına kadar ileri sürülmesi istenmelidir. Kal'a İstihkâm Bölüğüne Şahinsırt'ta yaptırılacak tahkimatın, Çatlak Deresi ve Pilavtepe doğrultusunu ve özellikle Pilavtepeyle Keskintepe arasındaki dereyi ve Sazlıdereyi etkili şekilde döğecek surette konmasına dikkat edilmelidir.

6. Her iki topçu grubu bataryaları, piyademizi rahatsız eden düşman hedeflerini arayıp bulmak ve bulduklarını ateş altına almakla yükümlüdürler. Böylece etki sağlanmasına uygun hedefler çıktığında düşmanı yok etmecesine ateş açmak gerekli-dir.

7. 3'üncü İstihkâm Taburunun 4'üncü Bölüğü tahkimat hakkında verilen talimat gereğinde alayların cephelerindeki tahkimatın iyileştirilmesiyle beraber ulaşım yollarından henüz çıkış basamakları yapılmamış olanlara da hemen çıkış basamakları yapacak ve bu ulaşım yollarından savunmaya yarar durumları olanın yerlerini de hızla savunmaya yarar şekle koyacak ve tamamlayacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

8. Evvelce de bildirildiği gibi 64'üncü Alay Cesaret Tepesinde Mehmet Çavuş siperleri önünde 27'nci Alay sol kanadında 25 numaralı siperin, 57'nci Alay sağ kanadında 31 ve 32 numaralı siperin ilerisinde düşmanın lağım kazmasına karşı tedbirler almak hususunda alay komutanlarının özellikle dikkatlerini çekerim. Bu konuda yapılan işlere ait bilgiler bana verilecektir. İstihkâm erlerinin yardımı gerektiğinde alay komutanlarının doğruca istihkâm bölüğü komutanlarından isteyecekleri yardım derhal yerine getirilecektir.

9. Düşmanın hareketlerinde meydana gelecek her türlü değişikliği üstüne derhal bildirmekte gevşeklik ve gecikenler düşmanın yararına hizmet etmiş gibi haklarında en şiddetli kanunî muamele uygulanacaktır.

10. Düşmanın siperlere yapacağı piyade, makineli tüfek, topçu ve bomba ateşleriyle veya bundan başka herhangi bir araçla etki yaparsa yapsın yerini bırakan siperini boşaltan askerden hangi rütbede olursa olsun bütün subaylar, o anda orada bulunan üstü tarafından derhal idam edilecek ve sonucu bana bildirilecektir."

19'uncu Tümen kumandanı
Miralay
M. Kemal

Ulaştırma : 27, 57, 64, 72'nci Alaylar, topçu grupları, istihkâm bölüğü ve 45'inci Alay 3'üncü Tabur Komutanlıklarına yazılı olarak ve emir eriyle gönderilmiştir.

TEKŞÜT, İrfan-ÖKSE, Necati E. Kur. Alb. ÇANAKKALE CEPHESİ HAREKÂTI (Haz. 1915-Ocak 1916) D.V, Kit. 3, Gnkur. ATASE Yayını, Ank-1980 S. 569-571 ATASE Bşk.lığı Arşivi 7/9565, Kls. 4936, Dos. H-20, Fih. 1-6.

VI

57'nci Topçu Alayı Gözetlemeyeri
5 Haziran 1915 Saat: 06.45

27'NCİ ALAY KOMUTANLIĞINA

"Başarı ve gayretinize teşekkür ederim. Bütün şiddetinizle, tertibatınız vechile harekete devam ediniz. Kuvvete ihtiyacınız olursa, derhal bildiriniz."

19'uncu Tümen Komutanı
Albay
Mustafa Kemal

NOT : İnşallah düşmanı kâmilen geri attıktan sonra, onun siperlerine kadar karşı taarruza kalkılmalıdır. Albay Avni'ye, o suretle bilgi veriniz.

Mustafa Kemal

Çanakkale Cephesi Harekâtı (Haz. 1915-Ocak 1916) C.V, Kit. 3 Gnkur. ATASE Yayını, Ank.-1980, s. 42.

Levent Şahverdi Arşivi

VII

ŞİMÂL GRUBU KUMANDANI FERİK ESAT PAŞA HAZRETLERİNE

Mazide olduğu gibi hâlde de Osmanlı Milletinin namus ve haysiyyetini bülend kılan âsarı âliye hidematının istihkak kesbettirdiği rütbei cedidei samiyyelerinden dolayı arzı tebrikât eylerim.

19'uncu Fırka Kumandanı
Miralay
Mustafa Kemal

*

19'UNCU FIKRA KUMANDANI MİRALAY MUSTAFA KEMAL BEYEFENDİYE

Mahza sizin gibi fa'al cesur silah arkadaşlarımın gösterdikleri fedakârlık ve kahramanlık neticesidir ki, bu gün bu rütbeyi ihraz eyledim. Bu babda en büyük medârı iftihârım 19'uncu fıkra ve muhterem, müteşebbis kumandanıdır. Tebrikâtı vakıanızdan dolayı teşekkürâtı saminânemin kabulünü rica ederim.

Şimal Grubu Kumandanı
Ferik
Esat

BÜLKAT, Esat Yanyalı Org. ÇANAKKALE HATIRALARI, 6 Cilt, Basılmamış eser, Harp. Ak. Kütp., C. 6, s. 674.

Bu telgraflar 15 Tem. 1915 günü teati edilmiştir.

VIII

7 Ağustos 1915
Saat : 05.05

KUZEY GRUBU KOMUTANLIĞINA

Düşman, gece yarısından başlayarak topçuyla şiddetle ateş altına aldığı 18'inci ve 27'nci Alay cephelerine şimdi (saat 04.30'da) hücum eylemişse de Tanrının yardımıyla ağır zayiat verdirilerek hücumunun sonuçsuz bırakılmış olduğu arz olunur.

19'uncu Tümen Komutanı
Albay
Mustafa Kemal

ÇANAKKALE CEPHESİ HAREKÂTI (Haz. 1915-Ocak 1916) C.V, Kit. 3, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayını, Ank.-1980. s. 348.
ATASE Bşk.lığı Arşivi 6/9656, Kls. 4936, Dos.H-35, Fih. 1-3.

Levent Şahverdi Arşivi

IX

25.5.331
Saat 6.10 evvel

ALAY 14 TABUR 1 KUMANDANLIĞINA

İki bölüğü orada bırakıp diğer iki bölüğü bizzat Kumandanız altına alarak serian Conkbayırı'na ve düşmanın hiç bir ateş tesirine bakmaksızın en kısa yoldan hareket edip Conkbayırı'nı tutunuz.

Fırka 19 Kumandanı
M. Kemal

Çanakkale Muharebelerinde 19'uncu Fırkanın 24-26 Temmuz 1331 Tarihleri Arasındaki Harp Ceridesi, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Arşivi 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-6.

X

25.5.331
Saat 6.15 evvel

ALAY 18 KUMANDANLIĞINA

180 rakamlı tepede ihtiyat mahallinde bulundurulan 11'inci Bölükten dahi ihtiyat makamında istifade eden mezkur bölüğü icabı hale göre sevk edersiniz.

Fırka 19 Kumandanı
M. Kemal

ATASE Bşk. Arş. 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-6.

XI

25.5.331
Saat ...

ŞİMAL GRUP KUMANDANLIĞINA

Alay 72 Kumandanlığından alınan rapor aynen takdim kılınmıştır. Alay 14 tabur 1'den evvelce iki bölük Şahin Sırt istikametine gönderilmiştir. Şimdi dahi diğer iki bölüğü Conkbayırı'na sevk ettiğimi arzederim.

Fırka 19 Kumandanı
Miralay
M. Kemal

ATASE Bşk. Arşivi, 6/9565, Dos. Harp Ceridesi 36, Fih. 1-7.

Levent Şahverdi Arşivi

XII

25.5.331
Saat 7.45 evvel

ALAY 72 KUMANDANLIĞINA

Şimdi gönderdiğiniz rapor vaziyeti iyi tarif ve tavzih etmiyor. Haritaya nazaran ve bir kroki üzerinde son vaziyetin iraesi ile serian gönderilmesi muktezidir.

Fırka 19 Kumandanı
Miralay
M. Kemal

ATASE Bşk. Arş. 6/9565, Dos. H.C. 36, Fih. 1-7.

XIII

25.5.331
Saat 0830 evvel
Tarassut mahallinden

ŞİMAL GRUP KUMANDANLIĞINA

Birinci taburumuzun iki bölüğü tarafından Conkbayırı tutulmuş ve mevzi alınmıştır. Alay 14'den giden tabur veya bölükler hakkında aldığım raporda bir sarahat yoktur. Şahin Sırtı gerisine çekilen düşmana orada müessir ateş icra edilmekte olduğu bildiriliyor. Kemikli Burnu iskelelerinde safainin biri tahrip edilmiştir. düşman Mahmuz Sırt gerisinde, Çatlak Derede, Halit Rıza Tepe gerisinde, Şahin Sırtta küme küme dağınık bulunuyor. Yalnız topçu ateşi ile icra-i tesir lâzimeden görülüyor.

Fırka 19 kumandanı
Miralay
M. Kemal

ATASE Arşivi 6/9565, Dos. H.C. 36, Fih. 1-7.

XIV

25.5.331
Saat 8.55 evvel

ŞİMAL GRUP KUMANDANLIĞINA

Alay 72'den vurud eden rapor aynen takdim kılınmıştır.

Fırka 19 Kumandanı
Miralay
M. Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

FIRKA KUMANDANLIĞINA

9 numaralı siperimiz kâmilen denecek derecede tahribata uğramış, kısmi azamisi yıkılmıştır. 9 numaralı siperin sağında temdit olunan kısımda şehit ve yaralının epeyce bir miktara baliğ olduğu, düşmanın bilhassa oraya tesbit ve tevcih ettiği iki metruk muttasilen idamesinde alınamadığı, yandan ve yaylım ateşi ile pek fena bir halde askerimizi hırpaladağı, mitralyöz için orada mevki bulunmadığından bilzarur tek tüfeği Düztepeye mevzi almak üzere gönderdim. Düşmanın şimdiki mitralyöz mevzilerine cebel topu konacak olursa vahametin ziyadeleşeceği maruzdur.

Alay 72 Kumandanı
Binbaşı
Mehmet Münir

ATASE Arş. 6/9565, Das. H.C. 36, Fih. 1-7.

XV

25.5.331
Saat 9 evvel

ŞİMAL GRUP KUMANDANLIĞINA

Sureti mahsusada vaziyeti anlamak üzere Fırkaya mülhak Hayri efendinin raporu aynen arzolunur.

1. Tahkimat ile meşgul olan düşman Conkbayırı'na 2,5 Km. mesafededir.

2. Alay 14 Tabur 1'i buraya Conkbayırı'na getirdim.

3. Alay 25'ten iki tabur da Conkbayırı'nı tutmak üzere geliyor. Aynı zamanda burada bulunan Alay 64, Fırka 9 Kumandanının emri ile Kocaçimen'e yaklaştırılıyor. Cebel topçu takımı, Geyikli istikametinde, tahkimatla meşgul olan düşmanı ateş altına almıştır.

Fırka 19 Kumandanı
Miralay
M. Kemal

ATASE Arş. 6/9565, Dos. H.C. 36, Fih. 1-8.

XVI

25.5.331
Saat 9.45 evvel

FIRKA 9 KUMANDANLIĞINA

Conkbayırı'na gönderdiğim Alay 14 tabur 1 ile Alay 72'den iki bölüğün emri âliniz altına girip girmediği ve Conkbayırı karibindeki vaziyeti henüz öğrenemedim. Fırka 19 cephesinde düşmanın şiddetli bombardımanından başka tazyiki yoktur.

Fırka 19 kumandanı
Miralay
M. Kemal

ATASE Arş. 6/9565, Dos. H.C. 36, Fih. 1-8.

Levent Şahverdi Arşivi

XVII

25·5·331
Saat 11 evvel

ALAY 11 TABUR 1 KUMANDANLIĞINA

Conkbayırı'nda düşmanın taarruz icra eylediği haber alınmıştır.

Conkbayırı'nda Fırka 9 kıtaatı ile irtibat tesis edilmesi emrolunduğuna nazaran bu irtibatın sureti tesis ve o cephede istihsal kılınan malumat hakkında şimdi bir rapor gönderiniz. İrtibat tesis edilmemiş ise hemen bir zabit kumandasında birkaç neferi en kestirme yoldan Conkbayırı'na gönderip vaziyet hakkında edinilecek malumatı bana gönderiniz.

Fırka 19 Kumandanı
Miralay
M. Kemal

ATASE Arş. 6/9515, Dos. H.C. 36, Fih. 1-9.

XVIII

25·5·331
Saat 1210 sonra

FIRKA EMRİ

1. Düşmanın tekrar cephemize hücuma kalkmaya hazırlanmakta olduğu anlaşılmıştır.

2. Düşman, siperleri önündeki tel örgülerin bir kısmını kaldırmış, bir kısmını da gevşettiği görülmüştür.

3. Evvelki hücumlar gibi bu muhtemel hucümuda tard edeceğimizden eminin.

Fırka 19 Kumandanı
Miralay
M. Kemal

ATASE Arş. 6/9565, Dos. H.C. 36, Fih. 1-9.

XIX

25·5·331
Saat 1.10 sonra
Topçu Tarassut Mahallinden

ŞİMAL GRUP KUMANDANLIĞINA

İstihkâm bölükleri kumandanlığından alınan rapor bervecizir arz olunur.

Levent Şahverdi Arşivi

1. Düşman Şahin Tepedeki evvelce istihkâm bölükleri tarafından isar edilen mevkii işgal ettiysede, tarafımızdan edinilen ateşe mukavemet edemiyerek siperleri terkle garba doğru firar ediyor. Ateşle takip edilmektedir.

2. Emriniz veçhile Düz Tepe'nin garbındaki tahkimat kale bölüğü ile işgal edilip sağında Alay 25, solunda Alay 72 vardır. İrtibat tesis edilmiştir.

Fırka 19 Kumandanı
Miralay
M. Kemal

ATASE Arş. 6/9565, Dos. H.C. 36, Fih. 1-10.

XX

25.5.31
Saat 2 sonra

FIRKA 9 KUMANDANLIĞINA

Şahin Sırtın üzerinde ve bizim evvelce kazandığımız siperlerde barınamıyarak Şahin Sırtın şimaline çekilen düşman askerinin, bir takım gizli yollardan sahile sarkmakta olduğu ve Alay 25 tarafından takip edildiği, Düz Tepe civarında bulunan Alay 72 kumandanının raporundan anlaşılmıştır. Şahin Şırttaki siperlerin işgali, Conkbayırı vaziyetini daha müsait bir surette temin edebilir mütalâasındayım.

Fırka 19 Kumandanı
Miralay
M. Kemal

ATASE Arş. 6/9565, Dos. H.C. 36, Fih. 1-10.

XXI

25.5.331
Saat 6.30 sonra

ALAY 18 KUMANDANLIĞINA

1. Tabur ihtiyatları mümkün olduğu kadar birinci hattı çok teksif edecek ve mütebaki kuvvet birinci hat yakınında bulundurulacaktır.

2. Alay ihtiyatı şimdiden ikinci hat siperleri "17 numaralı siper, Ortasırtı ittisal mahalline kadar" işgal etmeli, icabında buradan birinci hattı ateşiyle himaye etmelidir.

Fırka 19 Kumandanı
Miralay
M. Kemal

ATASE Arş. 6/9656, Dos. H.C. 36, Fih. 1-11.

Levent Şahverdi Arşivi

XXII

25·5·331
Saat 6.50 sonra

KALE İSTİHKÂM BÖLÜK KUMANDANLIĞINA

İstihkâm Tabur 3, Bölük 4. Kumandanlığına

Kale İstihkâm Bölüğü sağda, Bölük 4 solda olmak üzere Orta Sırtı işgal edecektir. Kale bölüğünün sağ cenahı 17 numaralı sipere "Alay 27'ye inen yol methalinde" yakın mahalde bulunacaktır. Bölükler burada mahfuz duracak ve icabında Alay 27 cephesini ateşi ile himaye edeceklerdir.

Fırka 19 Kumandanı
Miralay
M. Kemal

ATASE Arş. 6/9565, Dos. H.C. 36, Fih. 1-11.

XXIII

25·5·331
Saat... (7 sonra olabilir. İ.G.)

FIRKA EMRİ

1. Düşman gece yarısından itibaren fecre kadar şiddetli topçu ateşi ile lağımlar infilakı ile fırkamızın umumi cephesine isal eylediği hücumu bugün erkenden iki defa icra eylemiş ise de kıtamızın kahramana müdafaalara ve topçumuzun muvaffakiyetli ateşi ile düşman hücumu telafat-ı külliye ile imha edilmiştir. Bütün kıtaat kumandan ve zabitle efradını tebrik ederim ve kendilerinden emin olduğum daha büyük kahramanı harekâtı isal edecekleri, aynı veçhile bugün de düşmanın Conkbayırı'nı tutması ve bazıları yetişerek ilk hamlede mene muvaffak olanAlay 72 Tabur 1 Kumandanı Arif efendinin keşif kolları ile keşfedecektir.

2. Topçu, Merkez Tepe, Yüksek Sırtı icabı halinde hemen ateş altına alacak veçhile hazır bulunacaktır.

3. Alay 11, Tabur 1 Bölük 4 İstihkâm, şimdi bulundukları Düz Tepe merkezdeki derede emir aldığında hazır bulunacaktır. Bu kıtaların aynı zamanda sağ cenahımızdaki Fırka 9 kıtaatı ile tesisi irtibat eylemeleri lazımdır.

4. Ben "180 R.T." cenahında topçu mevziindeyim.

Fırka 19 Kumandanı
Miralay
M. Kemal

Levent Şahverdi Arşivi

Haşiye :

Cephe kolu yüzbaşısı Ömer Efendinin kumandansında Çatal Dere'de sıhhıye Bölüğü, evvelki mevkiînde Uzunderede bugünkü şühedayı henüz defin etmeyen kıtaata geceleyin herhalde defnedilmelidir.

ATASE Arş. 6/9565, Dos. H.C. 36, Fih. 1-12.

XXIV

25.5.331
Saat 7,5 sonra

ŞİMAL GRUP KUMANDANLIĞINA

1. Fırka cephesi vaziyetinde bir tebeddülat yoktur.

2. Düşmanın gündüzün "S" siperlerinde dahi bazı tel örgülerini kaldırdığını, bazılarını gevşettiği cihet yeni bir teşebbüste bulunması muhtemeldir. Buna nazaran tedabiri teyakküze ittihaz kılınmıştır.

3. Fırka 9 ile ilk tesis-i irtibat edildiği maruzdur.

4. Düz, Kanlı Sırta Alay 57'den gönderilen Tabur 1'e lüzum kalmamış ise iadesi müsterhamdir.

Fırka 19 Kumandanı
Miralay
M. Kemal

ATASE Arş. 6/9565, Dos. H.C. 36, Fih. 1-12.

XXV

25.5.331
Saat 7.10 sonra

ŞİMAL GRUP KUMANDANLIĞINA

Alay 57, Merkez Tepe'ye emrolunan hücum icra edilmek teşebbüsünde bulunmuş ise de düşmanın ateşleri karşısında ilerliyememiştir.

Alay Kumandanı'na taarruzlardan sarfı nazar ile vaziyeti asliyeyi muhafaza etmesini emrettim.

Düşmanın Sazlı Dere cihetinde bir teşebbüsü anlaşılmaktadır. Bu cihetle devamlı piyade ateşleri icra etmektedir ve bugün arzettiğim veçhile fırka ihtiyatı ola-

Levent Sahverdi Arşivi

rak iki bölük bulunduğundan, Alay 57'nin takviyesi için Alay 72'den tabur gönderdiğim, elde mevcut kuvvetin sağ cenaha gönderilmesini emreylediğim maruzdur.

Fırka 19 Kumandanı
Miralay
M. Kemal

ATASE Arş. 6/9656, Dos. H.C. 36, Fih. 1-12.

XXVI

25.5.331
Saat 8 sonra

ALAY 72 KUMANDANLIĞINA

1. Biraz evvel fırka cephesinde başlayan keşif ateşinin alayınızın cephesinde icra edildiği istihbar kalınmıştır. Cephenizde ne tarzda ve ne maksatla icra edilmiştir?

2. Ağıl Dere mıntıkasında işitilmekte olan ateşlerin mahalle istikametlerinin takriben ne tarafta bulunduğunda tetkiki ve işarı matlubdur.

Fırka 19 Kumandanı
Miralay
M. Kemal

ATASE Arş. 6/9565, Dos. H.C. 36, Fih. 1-12.

XXVII

25.5.331
Saat 8.40 sonra

ALAY 14 TABUR 1 KUMANDANINA

1. Düşmanın Fırka cephesine icra eylediği hücum akim bırakılmış ve telafati külliye verdirilmiştir.

2. Düşmanın Şahin Sırt'ta harpettiği Alay 14 efradının geri çekildiklerini Alay 72 Kumandanı bildirmiştir.

3. Derhal iki bölüğünüzü en kısa yoldan "Düztepe üzerinden Şahin Sırta tahrik ve mezkur sırtları düşmanın her türlü teşebbüsatına karşı müdafaa ediniz.

Fırka 19 Kumandanı
Miralay
M. Kemal

ATASE Arş. 6/9565, Dos. H.C. 36, Fih. 1-13.

Levent Şahverdi Arşivi

XXVIII

26.5.331
Saat 5.55 evvel
Topçu tarassutundan

ALAY 72 KUMANDANINA

Düşman bu gece Conkbayırı'na taarruza kıyam etmiş ise de, Alay 25 tarafından edilen kahramane müdafaa ve mukabele üzerine kısmı küllisi yere serilmiş olarak def ve tard olunduğu tebşir olunur. Muvaffakiyetin hemen şimdi umum zabitanla ve efrada tebliği ve bu münasebetle cephemizin teyakkuzunun tecdidi lâzımdır.

Fırka 19 Kumandanı
Miralay
M. Kemal

ATASE Arş. 6/9565, Dos. H.C. 36, Fih. 1-16.

XXIX

26.5.331
Saat 6 evvel

İZZETTİN BEYE

Bizim eski karargah istikametinde tahrik olunan alay, kumandamıza verilmiştir. Bunu istikbal ederek lüzumu gibi istimal ettiğimi, Alay 11'in taburuna kâmilen imdada gitmesini emrettim.

Fırka Kumandanı
M. Kemal

ATASE Arş. 6/9565, Dos. H.C. 36, Fih. 1-18.

XXX

26.5.331
Saat 8.15 evvel
Çataldereden

CEPHANE KUMANDANLIĞINA

Alay 25'e sureti mümküne ile kafi miktarda cephanenin hemen şimdi Düztepe'de bulunan Fırka Erkânı Harp Reisi Binbaşı İzzettin Beyin emrine sevki muktezidir.

M. Kemal

ATASE Arş. 6/9565, Dos. H.C. 36, Fih. 1-20.

Levent Şahverdi Arşivi

XXXI

26.5.331
Saat 8.30 evvel
Tarassut mahallinden

ŞİMAL GRUP KUMANDANLIĞINA

Conkbayırı 161'de bulunan kıtaat, cephanesizlikten şikayet ediyor. Bomba talep ediyorlar. Fırkadan bir miktar cephane ve bomba gönderildi. Mahaza bir cephane kolunun doğrudan doğruya Düz Tepe şarkına yaklaştırılması münasip olur. Fırkadan üçyüz bomba gönderildi. Daha 200 bomba ihtiyatta vardır. Mümkün ise miktarı kâfi bombanın icabında Conkbayırı'ndakilere de muavenet etmek üzere gönderilmesi maruzdur.

Fırka 19 Kumandanı
Miralay
M. Kemal

ATASE Arş. 6/9656, Dos. H.C. 36, Fih. 1-21.

XXII

26.5.331
Saat 11 evvel

FIRKA EMRİ

1. Düşmanın Conkbayırı'na kadar yanaşan piyadeleri kahraman askerimizin, fedakâr zabitlerimizin himmeti ile, orada bulundurduğumuz bataryalarımızın faaliyeti ile, müftehiren bayırdan aşağı tard edilmiştir. Ağıldere içinde düşmanın firar etmekte olduğu görülüyor.

2. Bu malumatı şimdi bilcümle efrada tebliğ ediniz. Düşmanın sağ cenahımızdaki ademi muvaffakiyetinin setri için cephenize gösterebileceği her türlü teşebbüsatın şimdiye kadar yaptığınız gibi yine müftehirane düçar edilebileceğine emin bulunduğumu tamin ediniz.

Fırka 19 Kumandanı
Miralay
M. Kemal

XXXIII

26.5.331
Saat 11.30 evvel

İZZETTİN BEYE

Düşmanın müftehiren bayır aşağı indikleri gerek kolordu kumandan paşanın ifadesinden, gerek sağ cenah top Tabur Kumandanlığından alınan raporda bildiriliyor. Eğer bu vaziyet hakikaten bu merkezde ise oradaki ihtiyat taburuna, istihkâm

ATASE Arş. 6/9565, Dos. H.C. 36, Fih. 1-22.

Levent Şahverdi Arşivi

bölüğü ile müttehiden ve mütekayyüz ve bizimle irtibatta bulunmasını bildirdikten sonra karargaha avdet edebilirsiniz.

Fırka 19 Kumandanı
Miralay
M. Kemal

ATASE Arş. 6/9565, Dos. H.C. 36, Fih. 1-22.

XXXIV

26.5.331
Saat 1.10 sonra

FIRKA EMRİ

1. Anafartalar ve Ağıldere mıntıkasında düşmanla muharebe eden kuvvetlerimize Fırka 4,5 kuvvetimiz iltihak eylemiştir. Şimalden düşmanın hattı ricatine taarruz edilecektir. Conkbayırı'na karşı fırkamızın sağ cenahını temin eylemek üzere Alay 10 ilhak eylemiş ve Düz Tepe şimalinde bulunuyor.

2. Düşman aleyhine olan neticeyi destres oluncaya kadar Fırkamızın bugüne kadar muhafaza ettiği şerefi ilan edecek surette metanet ve faaliyet göstereceğine eminim.

19 Fırka Kumandanı
Miralay
M. Kemal

ATASE Arş. 6/9565, Dos. H.C. 36, Fih. 1-22.

XXV

26.3.331
Saat 2.15 sonra

ŞİMAL GRUP KUMANDANLIĞINA

Düşmanın Büyük Kemikli burnunun Cenup sahiline tekmil nakliye sefainini yanaştırıp asker ihraç etmekte olduğu, Alay 18 Kumandanından bildirilmekle berayı malumat arz olunur.

Fırka 19 Kumandanı
Miralay
M. Kemal

ATASE Arş. 6/9565, Dos. H.C. Fih. 1-23.

Levent Şahverdi Arşivi

XXXVI

29.5.31 (11 Ağustos 1915)
8.45 evvel (sabah saat 8.45)

BEŞİNCİ ORDU KUMANDANLIĞINA

Conkbayırı ve Şahintepe'de bulunan düşman tard edildi. Yeni Fırka cephesinde tebeddülat yoktur.

Anafartalar Grubu Kumandanı
Mustafa Kemal

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı 88, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayını Ank.-1989, s. 118. Gnkur. ATASE Arşivi, Arşiv no: 4-8749, Kls. No. 3402, Dosya: 72, Fihrist: 14-6.

XXXVII

Telgrafnâme

Devlet-i Âliye-i Osmaniye Telgraf İdaresi
28.5.331 (10 Ağustos 1915) tarihine aittir.
29.5.331 raporuna derc edilmiş malumattadır.
Ahz : Saat : 9 Dakika : 50
Memur imzası : imza (okunamadı)
Memur imzası : imza (okunamadı)
Tekrar Keşide veya sevk : Tarih : 28.5.331
Sevk Numarası : 1517
Mahreci : Anafartalar Grubu
Numara : Bila
Saat 10 evvel dakika 5

BEŞİNCİ ORDU KOMUTANLIĞINA

Ş : 1 K
İstihbarat 29.5.331 (11 Ağus. 1915)

1. Bugün öğleden evvel saat 4.30 raddelerinde Sekinci Fırka cephesinde yapılan hücum muvaffakiyetle hitam bulmuş ve düşman Conkbayırı'ndan tard ve teb'id olunmuş ve Şahintepe'nin mürtefi kısmı dahi zabt ve istirdad olunmuştur. İğtinâm olunan esliha vesaire hakkında malumât-ı tâmme alınamadığından bunlar bilâhire arz edilecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

2. Dördüncü Fıkradan On Dördüncü Alay ile Yedinci Fırkadan Yirmi Alayının İkinci Taburu müttehiden karşılarındaki Kayacıkderesi cenûb-ı garbi sırtlarına taarruz etmişler ve kısmen mezkûr derenin cenûb yamaçlarına çıkmışlardır.

3. On İkinci Fırka mıntıkasında dün yapılan taarruzda düşman üç bini mütecaviz maktûl bırakmış ve Otuz Dördüncü Alay tarafından iki makineli tüfenk iğtinâm olunmuştur. Bugün On İkinci Fırka sol cenahı karşısında bulunan düşman Otuz Dördüncü Alay Cehpesine taarruz etmiş ise de def edilmiştir. Fırka zaptolunan mevâziin tahkimi ile iştigal etmektedir. Kireçtepe'de bulunan düşman takriben iki tabur katar bir kuvvetle oradaki kıtaâtımızın sağ cehahını ihâta ederek taarruz etmek istemiş ise de bombalar ile def ve tenkil edilmiştir.

4. Kıtaat zaptolunan mevazide tahkimatla bilhassa Conkbayırı'yla 161 rakamlı tepede birer nokta-i istinad vücuda getirmekle iştigal ediyor.

K 29.5.31.

Anafartalar Grubu Komutanı
Mustafa Kemal

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı 88, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara—1989, s. 115.
Gnkur. ATASE Arşivi, A. 4—8749, K. 3402, D. 72, F. 14.9.

XXXVIII

Telgrafnâme
Devlet-i Âliye-i Osmaniye Telgraf İdaresi

Ahz
Saat 02 Dakika 45
Tekrar keşide veya sevk
Memur imzası : imza (okunamadı)
Memurun imzası : Faruk
Saat 2
Dakika 55
Sevk numarası : 1544
Mahreci : Anafartalar
Numara : 444

BEŞİNCİ ORDU KUMANDANLIĞI

Şube : 1 İstihbarat 30.5.331 (13 Ağustos 1915)

1. *Yedinci Fırka Mıntıkasında düşman dün gece küçük bir kuvvetle Kabakkuyusu istikametinde hücum eylemiş ise de tard edilmiştir.*

Levent Şahverdi Arşivi

2. Kireçtepe karşısında bulunan düşman sağ cenahında tahkimatla iştigal ediyor. Lalebaba civarında birbuçuk tabur kadar tahmin olunan bir kuvvet Pınartepe sırtı gerisinden gözüktüğü bir topçumuz tarafından ateşimizle dağıtıldı. Ve Kükürtlüpınar ağaçlıklarıyla Sülecek civarında kuvvetli keşif kollarımız düşmana baskın yaparak her iki taraftan ikişer esir ile avdet eyledikleri ve bu esirlerin ifadesinden düşmanın manen ve maddeten bozuk olduğu ve yiyecek fıkdanından mâ—adâ susuzluktan bileklerini ısırarak kanlarını emdikleri anlaşılmıştır.

3. Umum cephemizde şâyân-ı arzu bir surette tahkimat yapılmakta ve düşmanın her türlü teşebbüsatına dair tedabir-i katiye ittihâz edilmekte bulunduğu marûzdur.

30 Temmuz 331

Anafartalar Grubu Kumandanı
Mustafa Kemal
Tercüme edilmiştir
İlhami Rüştü

Askeri Tarih Belgeleri Dergisi, Sayı 88, Gnkur. ATASE Bşk.lığı Yayını, Ankara—1989, s. 122.
Gnkur. ATASE Arşivi, A. 4/8749, K. 3402, D. 72, F. 15—27

XXXIX

19 Ağustos 1915

GRUP EMRİ

"1. Grup cephesindeki düşmanın gerek stratejik amacını elde etmek, gerekse taktik durumundaki mahkumiyetten kurtulmak üzere şimdiki kuvvetlerini takviye ve taarruzlarını yenilemesi olasılığı her an için vardır.

2. Anafartalar Grubu, karşısındaki düşmanı sarsacak; amaç olarak, tüm denize dökmek üzere hareket edecektir.

Komutan ve subaylarla erlerin söz götürmez olan fedakârlıklarıyla bu amacın elde edileceğinden eminim.

3. Düşmana kesin darbenin vurulması için gerekli hazırlıkların yapılması ve tamamlanması sonuçlanıncaya kadar tümenler, şimdiki hatta kesinlikle elde tutacaklar ve düşmanın her türlü girişimlerini yok edecek, bir adım bile yer kazandırmayacaklardır.

Levent Şahverdi Arşivi

4. Bundan ötürü düşman durumu ve hareketlerini zamanında değerlendirmek ve süratli tedbir almak üzere gece ve gündüz keşif ve gözetleme görevi olağanüstü dikkat ve önemle yapılacak ve her an tetikte bulunulacaktır. Cephelerde düşmanla olan mesafenin yakınlığı oranında, ihtiyatların birinci hatta yakın bulundurulması hususunda komutanların dikkatini çekerim.

Düşman topçusunun faaliyette bulunduğu zaman ve yerde, kıtaların daha ziyade uyanıklığa davet olunması gerektir.

Cephelerde her ne biçim ve amaçla olursa olsun iki taraftan beklenenin dışında yapılacak topçu ve piyade ateşi, sormağa gerek kalmadan hemen bana bildirilecektir.

5. Her tümen komutanı, komşu tümenlerle sıkı ilişki ve bağlantıda bulunacak; düşmanın kendi cephesine karşı yapacağı her girişim ve hareketten birbirlerini süratle haberdar edeceklerdir.

Turşunköy'ü dolayında bulunan 9'uncu Tümen, 5'inci ve 12'inci Tümenlerle; Sivliköy'ü dolayında bulunan 6'ıncı Tümen, 12'inci Tümenle aralıksız bağlantıda bulunacak ve bu tümen cephelerine giden yollar, geceleri bile kolaylıkla hareket edebilmek üzere işaretlenecek, arazi hemen incelenecek ve kıta komutanlarınca da öğrenilmesi sağlanacaktır.

6. Cephemizin takviyesi amacıyla aşağıdaki önemli noktalarda zaten yapılması kararlaştırılan direnecek noktaların bir an önce yapılması ve bitirilmesi gerektir :

5'inci Tümen cephesinde : Kireçtepe'de

12'nci Tümen cephesinde : İsmailoğlu Tepesi'nde

7'nci Tümen cephesinde : Kayacıkağalı kuzeydoğusundaki sırtta

4'üncü Tümen cephesinde : Asmalıdere'de (d) harfinin batısındaki sırtta

8'inci Tümen cehpesinde : Conkbayırı ve 261 Rakımlıtepe'de

7. Bu amaç için 5'inci Tümene yeniden 11'inci Tümenin İstihkâm Bölüğü; 12'nci Tümene, 2'nci Tümenin İstihkâm Bölüğü gönderilmiştir. 8'inci Tümende iki istihkâm bölüğü mevcut olduğundan, gerekirse, bu bölüklerle 7'nci ve 4'üncü Tümenlerin İstihkâm Bölüklerine yardım yapılması Kocaçimen Bölge Komutanlığınca sağlanacaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

8. Tümenler, kendi bölgelerindeki telefon hatlarının aralıksız olarak iyi durumda bulundurulmasına çalışacaklar ve hatların kopması halinde, hemen onarımlarına başlayacaklardır."

Anafartalar Grubu Kumandanı
Miralay
Mustafa Kemal

ÇANAKKALE CEPHESİ HAREKETİ (Haziran. 1915—Ocak 1916) C. V. Kit. 3, Gnkur. ATASE Başkanlığı Yayını, Ankara—1980, s.435,436
Gnkur. ATASE Bşk. Arşivi 4/8749, Kls. 3474, Dos. H—16, Fih. 2—31.

XL

5'İNCİ ORDU KOMUTANLIĞINA

22 Ağustos 1915
Saat : 21.00

"1. İngilizlerin Türk cephesi karşısında bulunan hatlarını bazı kıtalarla takviye ettiği görülmüştür. Bu gün yaptığım gözlemlere göre İngilizlerin zayiatı, çok fazladır.

Buradaki İngiliz kuvvetinden bundan sonra, faalane bir hareket beklemiyorum.

2. Bugün 12'nci, 9'uncu ve 7'inci Tümenlerin cephelerini dolaşarak yaptığım inceleme ve denetlemede aldığım tedbirleri ve emrettiğim değişiklikleri, bilgi edinmemiz için aşağıda sırayla arzediyorum.

Ece Limanının korunmasına 12'inci Tümen cephesinden ve mevcudu 800 olan Bursa Jandarma Taburuyla 32'nci Alayın 1'inci Taburunu ve 5'inci Tümen yanında kalmış olan Gelibolu Jandarma Taburunu, kişi olarak pek yetenekli olan Binbaşı Tahsin Bey'e verdim.

126'ıncı Alayla, 9'uncu Tümenin tümünü takviye ettim, bu tümene, sağ kanadı Kanlıköprü Deresi (Hariç)—Azmak Deresi (Dahil) arasındaki İbrikçe ve İsmailoğlu Tepesinin bir sahra bataryasının 7'inci Tümen sağ kanat doğrultusuyla Mestantepe doğrultusunu ateş altına alabilecek surette tarafımdan seçilen mevzie yerleştirilmesini emrettim.

İsmailoğlutepe bölgesinde bulunan 12'nci Tümenin 34'üncü Alayını, Bakababa çeşmesi kuzeyinde toplanıp 12'inci Tümenin genel ihtiyatını teşkil etmesi ve fakat gereğinde İbrikçe doğrultusunda 9'uncu Tümene yardım etmesi göreviyle 12'nci Tümen Komutanın emrine verdim. Bu tümenin sol kanadını, Kanlıköprü Deresi (Dahil) olmak üzere sınırlayıp kısalttım. Tümen komutanına, yarın sabaha kadar Bakababa dolayında karargâhını kurmasını emrettim.

Levent Şahverdi Arşivi

İngilizlerin taarruzu sırasında piyadelerimiz yetişinceye kadar avcı hatlarımıza kadar dört nala giderek muharebeye katılan süvari alayını, muharebe hattından çıkarıp şimdilik Büyük Anafarta'da dinlenmeye bıraktım.

Durum anlaşılıncaya kadar 6'ncı Tümeni, grup ihtiyatı olmak üzere Küçük Anafarta doğusunda bıraktım.

7'nci Tümen cephesinde bazı düzeltmeler ve değişiklikler emrettim ki bunlar gelmelerine izin verdiğimiz hayri ve Zeki Beylerin gelişmeleriyle derhal uygulanacaktır.

Her noktada arzunuz gereğince tahkimatla uğraşıldığını bizzat gördüm.

Güney Grubu İstihkâm Komutanına, önce İsmailoğlu bölgesinden işe başlamak üzere direnek noktaları seçmesi hakkında talimat verdim."

Anafartalar Grubu Komutanı
Albay
Mustafa Kemal

ÇANAKKALE CEPHESİ HAREKÂTI (Haz. 1915-Ocak 1916) C.V. Kit. 3 Gnkur. ATASE Bşk. Yayını, Ank.-1980, s. 455, 456
Gnkur. ATASE Bşk. Arşivi 4/8749, Kls. 3474, Dos. H-17, Fih. 3-3.

XLI

3 Teşrinievvel 331
Çamlıtekke

5'İNCİ ORDU KUMANDANLIĞINA
ŞİMAL GRUP "
KOLORDU 2 "
KOLORDU 15 "
FIRKA 26 "
ALAY 4, 11 SÜVARİ "
TOPÇU "

Tahriren
Sabah raporu
Çamlıtekkeden
3.8.331

1. Vaziyette tebeddülat yoktur.

2. Kolordu 2 mıntıkasında Fırka 11'den çıkarılan keşif kolları düşman tahkimatını ateşle işgal ve Fırka 9'dan çıkarılanlar da düşman keşif kolları ile müsademe etmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

3. Kolordu 15 mıntıkasında Fırka 7 Alay 20 min sağ cenahından çıkarılan keşif kollarımız düşman siperlerine 15 metreye kadar yaklaşarak siperlerin iki adım kadar ilerisinde aralıklı birer çifte nöbetçisi bulunduğunu görmüşler ve mezkür alayın sol cenahına çıkarılan bir zabit keşif kolumuzda düşman siperlerine tekarrup etmiş isede siper önünde bağlanmış bir köpeğin düşmanı ikaz eylemesinden ateşe maruz kalmış ve ilerliyememiştir.

4. Saat 4 evvelde düşman tarafından Fırka 6 mıntıkasında kayacık Ağılı noktayı istinadına birkaç obüs atılmış ve saat 4.30 evvelde düşman makinalı tüfeği ile Fırka 8'in Sarıtarladaki mevazine ateş açmış ve bade kara ve deniz topçuları ile Şahin, Conk mıntıkasındaki mevazimizi fasılalı bir şekilde 15 dakika müddetle ateş altına almıştır.

5. Saat 7.10 evvelde boş bir hastahane gemisi Seddülbahir istikametinden Kemiklilere gelmiş, saat 7.20 evvelde dolu bir nakliye gemisi, Kemiklilerden Arıburnu istikametine hareket etmiştir. Mezkur vapurun güvertesinde 11 kadar haki elbiseli efrad görülebilmiştir.

6. Suvla limanı ile Azmak önlerinde iki zırhlı, bir kruvözör, bir gambot, üç hastahane gemisi, dört nakliye, 5 şilep mevcut olup, nakliyelerden ikisi şileplerden dördü boştur.

7. Şimal ve Cenup Gruplarının vaziyetinde bir tebeddülat yoktur. Cenup Grubunda düşmanın Kereviz deresinde 2.8.331 de topçularımız mesnet ateşine alınarak ehemmiyetli surette hasara uğramıştır. 2-3 günden beri mezkur grup topçuları tarafından düşmanın bomba mahakiki ve bataryaları ateş altına alındığı, halde düşman topçusunun cephane sarfiyatında hilafı mutad pek ... . azaldığı görülmemiştir.

Anafartalar Grubu
Kumandanı
M. Kemal

3 Teşrinievvel 331

Topcu 5. Alayın 1'inci bataryası Fırka 4'e iltihak etmek üzere bugün öğleden sonra saat 6.30'da Abdurrahman Bayırından tahrik edilmiş ve Orduya malumat verilmiştir.

ATASE Arş. 5/8810, Dolap 273, Kls. 4574, Dos. H-4, Fih. 1-16.

Levent Şahverdi Arşivi

ANKARA'NIN BAŞKENT OLUŞU

NUSRET BAYCAN

Ankara'nın başkent oluşunda Atatürk'ün uzağı görüşünün yanında, siyasî, stratejik ve jeopolitik düşünceleri, Kurtuluş Savaşı'nın güvenlik altında idaresi zorunluğu ve psikolojik faktörlerin rolü büyüktür. Von Der Goltz Paşa'nın başlattığı "başkentin değiştirilmesi" tartışmaları, siyasî gelişmede buna yardımcı olmuştur.

Atatürk'ün Uzağı Görüşü

Atatürk, yurdun olağanüstü koşulları içinden gelmiş her yönüyle büyük adam, üstün bir dahiydi. Yurdu kurtaran büyük bir komutan, üstün nitelikli bir diplomat ve politikacı, örnek bir devlet kurucusu ve inançlı bir inkılâpçıydı. Bu alanlarda hem düşünce hem de irade adamı olan Atatürk'ün daha Mondros Mütarekesi yapılmadan çok önce, ordunun dağıtılacağını, düşmanın Anadolu'yu işgal edeceğini, düşmanla halkın karşı karşıya kalacağını söylemesi ve gerekli önlemlerin alınmasını önermesi ne kadar uzak görüşlü olduğunu kanıtlar.

İstiklâl Savaşı'nda; girişim ve icraatını bir an önce kişisel olmaktan çıkarıp "Heyet-i Temsiliye" ye dolayısıyla ulusa mal etmesi, "Misak-ı Millî" yi ilân ettirerek emperyalist işgal ordularını Kafkas tampon devletlerinden, Ermenistan ve Musul'dan yoksun bırakması ve diğer uygulamaları hep uzak görüşlülüğünün ve dehasının eseridir. Ankara'yı başkent olarak düşünmesi ve sonunda bunu uygulaması, bu şehrin Kurtuluş Savaşı'nda oynadığı siyasî ve stratejik rol, Atatürk'ün bu görüş ve kararının da ne kadar yerinde olduğunu saptamıştır.

Atatürk'ün Stratejik Düşünceleri

Atatürk'ün Mondros Mütarekesi'nden hemen sonra 20'nci Kolordu'yu Ankara bölgesine göndermesi, daha o günlerde bazı stratejik düşünce ve tasarıları olduğunu göstermektedir. Örneğin, bu kolordunun komutanı, en yakın ve güvendiği arkadaşlarındandı. Bu birliği her yöne karşı kullanmak için demiryolundan da yararlanabilecekti.

Atatürk'ün Doğu Cephesi'nden endişesi yoktur. O, yaşamı boyunca en tehlikeli cepheye yakın olmayı ilke edinmiştir. Askerlik sanatının gereği

Levent Şahverdi Arşivi

de budur. Ankara'yı o kadar zamanında seçmişti ki Yunanlılar Milne hattından ileri harekâta geçip Bursa'yı işgal ettikleri zaman çekilen birlik ve müfrezeler Eskişehir'de karşılarında Atatürk'ü buldular ve başlarında güçlü bir komutan olduğunu anlayarak ondan sonra başarılı muharebeler verdiler.

Atatürk, Sakarya Meydan Muharebesi'nde cephede muharebeyi idare ederken bir yandan da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin başkanlığını yapmıştır.

Atatürk'ün Jeopolitik Düşünceleri

Ankara tarih boyunca, stratejik yollar üzerinde ve geçilmesi zorunlu olan bir kenttir.

İskender, Romen Diojen, Yavuz Sultan Selim, Haçlı Orduları, Timurlenk ve daha birçok fatihler, başkomutanlar, askerler bu kentten geçerek hedeflerine ulaşmışlardır. O nedenledir ki zapt edilmesi çok güç olan sarp bir tepe üzerinde üç surlu muhteşem bir kale yapılmıştır.

27 Kasım 1892'de demiryolu Ankara'ya ulaşmıştır. Ayrıca demiryolu Eskişehir üzerinden Konya ve Adana'ya doğru da uzandığından, Kurtuluş Savaşımızın strateji ve taktiğinde önemli rol oynamış, ikmal konusunda da yararlı olmuştur.

Türk İstiklâl Savaşı'nda, Ankara'nın önemi şundan kaynaklanıyordu. Bu şehrin, o tarihte düşmanın ulaştığı Geyve Boğazı, Kütahya ve Afyon gibi önemli mevkilerle de demiryolu bağlantıları vardı. Muharebe imkânları yeterliydi ve Orta Anadolu gibi zengin üretim bölgesinin içindeydi.

Bu öneminin yıllar sonra da değişmeyeceği Mustafa Kemal Paşa tarafından değerlendirilmişti. Bugün modern jeopolitikçiler bu odak bölgenin Türkiye'nin kalkınmasında, büyük rolü bulunduğunu ve bunu Ankara'nın başkent oluşuna borçlu olduğumuzu söylemekte ve İstanbul'da yoğunlaşan endüstriyi Anadolu'ya dağıtmamızı önermektedirler.

Psikolojik Faktörler

Ankara halkı, çok zeki ve uzak görüşlü, biraz da tüccar ruhlu idi. Atatürk'ün kişiliğinde ve gelişinde, kentlerinin hatta yurdun kurtarıcısını görmüş ve bu büyük insana çok büyük ve tarihî bir karşılama töreni yapmışlardır. Seymenlerin "Vatan uğrunda ölmeye geldik Paşam" sözü Atatürk'ü Ankara halkına çok bağlamış ve Kurtuluş Savaşı'nı bu kentten güvenlik altında idare edeceğine inandırmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, Ankara'yı çok sevmiştir. Bugün Ankara'nın ortasında yükselen Anıtkabir, Türkiye Cumhuriyeti'nin insanlık tarihi varoldukça, yaşamaya devam edeceğini gösteren bir semboldür.

Von Der Goltz Paşa'nın Başlattığı Tartışma

Başkentin İstanbul'dan Anadolu'ya naklini ilk defa öneren Mareşal von Der Goltz'dur. 18 Haziran 1883'te yarbay olarak Türkiye'ye gelen ve değişik tarihlerde 16 yıl Türk ordusunda hizmet eden bu Alman subayı son görevi olan, 6'ncı Ordu Komutanı iken Bağdat'ta hastalanarak ölmüştür. Türkçe'ye çevrilen on askerî eserinden "Millet-i Müsellâha" Atatürk'ün de okuduğu kitaplar arasındadır.

Meşrutiyet'ten sonra (1908 - 1910) ikinci gelişinde katıldığı Askerî Şûra toplantısında şöyle diyordu : "Başkenti İstanbul'dan Anadolu'ya örneğin Konya'ya nakledin, çünkü İstanbul çalışmaya, iş görmeye elverişli bir yer değildir. Doğa, cenneti yeryüzüne indirmek istemiş ve İstanbul'u seçmiş, o Boğaziçi, o Çamlıca, o Adalar, cana can katar. Günün yarısı yolda geçer kalanı da ziyaretçilerinizle" O, bu sözleriyle misafiri geldiği için toplantıdan ayrılan ve dönüşünde Sarıyer vapuruna yetişmek için müsaade isteyen Nâzım Paşa'ya takılıyor ve gülüyordu. Asıl nedeni, stratejik yönden İstanbul'un başkent olmaya elverişli olmayışıydı. O, "ulaştırma yollarının uçlarında ve sonlarında başkent olmaz. Ortasında bir başkent arayın" diyor ve İstanbul'u başkent yapan hiçbir devletin orada uzun süre güçlü ve varlığını kanıtlayıcı olarak kalamadığını ekliyordu. Doktor Jacke de "İfham" ve "Vazife" gazetelerindeki yazılarıyla Goltz Paşa'yı destekliyordu. "Vazife" gazetesi Başyazarı Ahmet Ferit Bey de destekleyenlerin başında idi. İstanbul'un başkent kalmasını savunanların başında da Ali Kemal Bey vardı. O da Osmanlı saltanatını devletler arasındaki genel dengenin koruduğunu, İstanbul'un demirden bir manevî savunmaya sahip bulunduğunu, yenilsek de düşman ordularını kapılarından sokmayacağını, Osmanlı mülkünün Avrupa uygarlığına açılan penceresi olduğunu savunuyordu.

Siyasî Gelişme

Atatürk, tarihe "Amasya Tamimi" adıyla geçen bildirgesiyle "İstanbul Hükûmeti'nin tutsak olduğunu ve bağımsızlığa kadar bütün ulusla birlikte çalışmak üzere Anadolu'dan hiçbir yere gidemeyeceğini, gerçek ulusal gücün Anadolu'da bulunduğunu ve karar verme yetkisinin Anadolu'ya geçmesi gerektiğini" ulusa ve dünyaya ilân etmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, Sivas Kongresi'ni yaptıktan sonra ülkeyi buradan idareye başlamıştı.

Atatürk, daha Erzurum Kongresi'nde "Meclis'in İstanbul'da değil, Anadolu'da" toplanması görüşünü savunmuş, bu gerçekçi isteğinde başarılı olamayınca İstanbul'la korkunç bir "sinir harbine " girişmiş ve 20 gün sonra da Damat Ferit Hükûmeti'ni düşürmüştü.

Ankara'dan geçen milletvekilleriyle görüşmüş, onların "Misak-ı Millî" yi ilân etmelerini sağlamıştı.

Sonunda olaylar O'nun düşündüğü gibi gelişmiş, İngilizler İstanbul'u resmen işgal etmiş, Meclis padişah tarafından kapatılmış, bazı milletvekilleri ve komutanlar İngilizler tarafından Malta'ya gönderilmişti.

Atatürk'ün 12 gün sonra Ankara'da Büyük Millet Meclisi'ni açması O'ndaki insanüstü zekâ, çalışma, enerji ve dinamizmin eseridir.

İşte, bu dinamizm ve enerji "İnkılâpları" kısa süreye sığdıracak ve 4 yıllık bir mücadeleden sonra Ankara'yı Türkiye'nin başkenti yapacaktır.

Ankara Kentinin Geçmişi

Çok eski bir geçmişi olan Ankara, Augustus Tapınağı ve yazıtlarıyla her dönemde turistlerin ilgisini çekmiştir. İlk sendika sistemi olan "Ahilik"in ve ticaretin merkeziydi. Çünkü tüm kervan yolları buradan geçerdi. Tiftik keçisinin kaynağı ve üretildiği yerdi.

Atatürk'ün yüzüncü doğum yılı nedeniyle, Harp Akademileri Komutanlığı'nca, Yüksek Askerî Bilimler Başkanlığı mensubu Em.Tuğgeneral Sayın Nurettin Türsan'a hazırlattırılan, 1981 basımlı "Ankara'nın Başkent Oluşu" adlı eserdeki bilgilere göre :

Ankara, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda 100.000 nüfuslu iyi bir ticaret merkeziyken, XIX. yüzyıl sonlarına doğru merkez ilçesinin nüfusu 26.105'e düşmüş, ticaret de, bu nüfusun üçte birini oluşturan Hıristiyan azınlığın eline geçmişti. Nüfusun azalmasında susuzluğun ve kıtlığın etkisi büyüktür. Bu kıtlık, XIX. yüzyılın ortalarına doğru başta Ankara olmak üzere Orta Anadolu'nun harap olmasına neden olmuştur. Ankara artık eski, zengin ve güzel kent değildir. Bu dönemde Ankara'da (merkez ilçesinde) 4.000 Türk, 1.700 Katolik Ermeni, 150 Gregoryan Ermeni, 350

Levent Şahverdi Arşivi

Rum ve 50 Yahudi ailesi yaşamaktadır. Sayı olarak 16.970'i Müslüman, 5.551'i Katolik, 2.333'ü Rum, 825'i Gregoryan, 413'ü Yahudi, 13'ü Protestan Ermeni'dir. (Bu dönemde Ankara'nın tüm nüfusu da 30.000'e düşmüştü).

1838 yılında, Anadolu'daki birliklerimizde görevlendirilen Prusyalı subaylardan bazıları da Ankara'ya atanmışlardır.Bunlardan Eyalet Müşiri (Mareşal) İzzet Paşa'nın yanına gönderilen Kurmay Yüzbaşı Baron von Vincke tarafından Ankara'nın ilk plânı ve haritası yapılmış ve 1854'te basılmıştır.

1886 - 1894 yıllarında Ankara Valiliği yapan Abidin Paşa zamanında, kaybolmaya başlayan tiftik sanayii canlanmış, kente 20 km. uzaktan su getirilmiş ve tren işlemeye başlamıştır. Bu valinin adını taşıyan bir çiftlik ve semt bulunmaktadır.

Ülkemize büyük hizmetleri geçen Colmar Von Der Goltz, 31 Mayıs 1889'da Ankara'ya gelmiş ve Vali Abidin Paşa'yı ziyaret etmiştir. Bu sırada Almanlar Berlin - Bosfor - Bağdat demiryolu ve diğer demiryolları için Avrupa'nın sömürgeci ülkeleriyle kıyasıya rekabet halindeydiler.

23 Mayıs 1896'da Ankara'ya gelen Kurmay Binbaşı Walther von Diest de tiftik keçileriyle ilgilenmiştir.

İngilizler'in tiftik keçilerini Güney Afrika'ya götürerek orada üretmeleri nedeniyle doğan rekabet Abidin Paşa tarafından önlenmeye çalışılmış ve Devlet Tiftik Çiftliği kurularak Memduh Paşa'nın Sivas'tan getirdiği "halıcılık" sanatı gelişmiştir.

Ankara'da 1.230.000 tiftik keçisi varken bir ara bunların kesim için İstanbul'a gönderilmeleri, yün sanayiinin yok olmasına neden olmuştur. Bu sanayinin değerini takdir eden cumhuriyet hükûmetlerinin çabalarıyla 1939'da tiftik keçisi sayısı 4.945.351'e yükseltilmiştir.

Orta Anadolu'nun önemli bir kalesi ve ticaret merkezi olan Ankara'yı, 1874 - 75 kıtlığı, ticaretin Hıristiyanların elinde olması, 1917 yangını ve talanlar küçük bir kent haline getirmiştir. 27 Aralık 1919'da Atatürk Ankara'ya geldiğinde kent bu durumdaydı. Bu felâketleri yaşayan kuşağın Ankara'nın başkent oluşunda psikolojik etkisi büyüktür. Ankara, büyük bir din adamı olan Hacı Bayram Veli'nin de eskiden yaşadığı, öldüğünde gömüldüğü bir kent olup bu nedenle de uğrak yeridir.

Levent Şahverdi Arşivi

Ankara'nın Başkent Oluşu

Atatürk, Nutkunda da belirttiği gibi Heyet-i Temsiliye'nin batı illerine, İstanbul'a yakın olmasını istiyordu. Batı illerimizin bir kısmı Yunanlılar tarafından işgal edilmişti. Tehlike buradaydı. Genel durumu idare eden sorumluların en önemli hedefe ve en yakın tehlikeye, ondan zarar görmeyecek bir mesafede bulunmaları kuralına uyulmalıydı. Ankara bu koşulları taşıyan ve İstanbul'la demiryolu bağlantısı olan uygun bir kentti. Bu nedenle, Erzurum ve Sivas Kongrelerini yaparak verilecek mücadelenin esaslarını saptayan ve bu direnişi ulusa mal eden Mustafa Kemal bazı arkadaşlarının onaylamamasına karşın Ankara'ya geldi.

Kurtuluş Savaşı boyunca Ankara'nın oynadığı siyasî ve stratejik rol Atatürk'ün bu kararının ne kadar yerinde olduğunu saptamıştır.

27 Aralık 1919 günü Ankara'ya gelen Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları Dikmen sırtlarında çok kalabalık bir heyet tarafından büyük gösterilerle karşılanarak şehre gelindi. Bütün Ankara ayakta idi. Halkın bu heyacanını gören İngiliz, Fransız mümessilleri, Paşa'nın yalnız olmadığına, ulusun O'nun peşinde yürüyeceğine inanmışlardı. Paşa otomobilinden indikten sonra Vilâyet Konağı'nın kapısı önünde ilk konuşmasını yaptı.

Mustafa Kemal Paşa, bugün de valinin oturduğu odada ilin ileri gelenleriyle tanıştıktan sonra kendileri için hazırlanmış olan Ziraat Okulu binasına yerleşti.

28 Aralık 1919 günü Ankara halkıyla yaptığı konuşmada ülkenin siyasî ve askerî durumunu anlattı. İstanbul Hükûmeti'nin ısrarıyla düşman işgali altındaki bu şehirde toplanacak meclise katılmak üzere giderken Ankara'ya uğrayan milletvekillerinden Meclis'te bir "Müdafaa-i Hukuk Grubu" kurulmasını istedi ve "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Programını", "Misak-ı Millî" halinde özetledi. Ankara'da hazırlanan bu müsvedde program, sonradan İstanbul Meclisi'nde "Misak-ı Millî" adıyla kabul edilmiş ve yayınlanmıştır. Fakat Mustafa Kemal'in tahmin ettiği gibi İstanbul'un işgaliyle bu Meclis'in ömrü sona ermiş ve O'nun aldığı önlemlerin en önemlisi, olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin Ankara'da toplanması kararı olmuştur.

Ankara'nın Millî Mücadele'deki önemli yeri ve rolü, bu devir tarihinin, hiç kuşkusuz, en özel değer taşıyan olaylarından ve millî inkılâp hayatımızın başlıca dönüm noktalarından biridir.

Levent Şahverdi Arşivi

Heyet-i Temsiliye, Ankara halkının millî davaya olan inancına duyduğu güvenle Millî Mücadele'yi buradan sevk ve idare etmişti.

23 Nisan 1920'de, Türk milletinin gerçek temsilcilerinden kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti de milletin alın yazısına idare ve devletin bağımsızlığını koruma savaşını yine Ankara'da sürdürdü ve sonuçta zafer kazanıldı.

Lozan Antlaşması'na bağlı protokol gereğince 2 Ekim 1923'te anlaşma devletlerinin orduları İstanbul'u tamamen boşaltmış, 6 Ekim 1923 günü de Türk ordusu bu büyük ve tarihî şehrimize, milletin coşkun sevinç gösterileri içinde girmişti.

İstanbul'un kurtarılışı, devlet merkezinin, yine bu asırlık imparatorluk payitahtına kaldırılmasında türlü, fakat kişisel bakımdan yarar görenlere bu yolda söz söylemek fırsatını verdi. Tartışma safhasına geçmek ve yanlış anlama ve eğilimlere yol açmak istidadını taşıyan bu düşünceler karşısında Türk İnkılâbı'nın her şeyden üstün yarar ve gereklerine uygun hükmü vermek gerekiyordu.

9 Ekim 1923 günü Malatya Milletvekili İsmet İnönü ve on dört arkadaşı, Meclis Başkanlığı'na sundukları bir önergeyle, Ankara'nın yeni devlete başkent yapılmasını istediler. Çünkü Ankara, Kurtuluş Savaşı'nın özeği, beyni ve simgesi olmaktan başka niteliklere de sahipti. Lozan'da Boğazlar için kabul edilmiş olan ilkeler, ülkenin güçlenme ve gelişme kaynağını Anadolu'nun bağrında yaratmak gereği, iç ve dış güvenlik kaygılarıyla diğer zorunluluklar, Ankara'ya yeni devletin doğal başkenti özelliğini kazandırıyordu. Ayrıca Kurtuluş Savaşı'na başından beri canla başla destek olan Anadolu halkı, Ankara başkent yapılarak, ödüllendirilmiş olacaktı. Bu nedenlerle bazı milletvekillerinin karşı çıkmaları etkili olmamış, öneri, 13 Ekim 1923'te yasallaşmış ve 16 gün sonra da 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilân edilmiştir.

Hükûmet merkezinin İstanbul'dan Ankara'ya, büyük bir limandan bin türlü çıkarın çatıştığı, türlü tehdide açık bir kentten, Anadolu'nun ortasında yüksek bir yaylaya taşınması gerçekten üzerinde durulmaya değer bir olaydı. Bu yeni başkentte hükûmetler tehditlerden uzak, memleket meselelerini sakin bir şekilde gözden geçirebilir, refah ve kalkınmanın koşullarını daha rahat bir şekilde hazırlayabilirlerdi. Ankara halkı da, tarihten gelen bir alışkanlık ve deneyimle büyük bir ticarî atılım yapabilirdi. Yaptı ve başardı.

Levent Şahveren Arşivi

SONUÇ

Büyük bir komutan, üstün nitelikli bir diplomat ve politikacı, örnek devlet kurucusu ve inançlı bir inkılâpçı olan Atatürk, stratejik, jeopolitik ve psikolojik faktörleri çok öncelerden düşünmüş, gerekli önlemleri almış ve zamanı geldikçe uygulayarak, her konuda olduğu gibi Ankara'nın başkent oluşunda da uzak görüşlülüğünü ve yerinde karar verme yeteneğini saptamıştır. Bu şehrin Kurtuluş Savaşı'nda oynadığı siyasî ve stratejik rolü kimse inkâr edemez.

Von Der Goltz Paşa'nın "başkentin değiştirilmesi tartışmaları ve siyasî gelişme" de bu konuda yardımcı olmuştur.

1883 yılında Türk ordusunda yarbay olarak görev üstlenen ve aralıklı olarak 16 yıl hizmetten sonra mareşal iken Bağdat'ta vefat eden Colmar Freiherr Baron von Der Goltz; 1883'ten özellikle 1912 - 13 Balkan Harbi'nden sonra kaybettiğimiz toprakları ve dönen entrikaları görerek, bilimsel bir araştırma ürünü olan makalelerinde başkentin İstanbul'da kalmasının doğru olmayacağını belirtmişti.

Bu görüşler, birkaç yıl içinde gerçekleşmiştir. Örneğin :

İstanbul ve Boğazları ele geçirmek ve Rusya'ya yardım etmek isteyen anlaşma devletleri, Birinci Dünya Harbi'nde Çanakkale Boğazı'na denizden ve karadan taarruz etmiş, yenilerek çekilmişlerse de Mondros Antlaşması'yla Boğazları ele geçirmiş ve donanmalarını İstanbul limanına demirleyerek dört yıl burada kalmışlardır.

Böylece başkent dört yıl işgal altında kalmış, Padişah dahil buradakiler tutsak yaşamış ve her şey düşman eline geçmiştir.

İkinci Dünya Harbi de göstermiştir ki, yenilginin son hedefi bir devletin başkentinin ele geçirilmesi olmaktadır. (Paris ve Berlin'in zaptı gibi)

Bugünkü modern silâh ve füzelerin menzilleri, başkentleri ister istemez "yeterli bir ikaz ve alârm süresi sağlayacak" kadar kıyı ve sınırlardan uzak tutmak zorunluluğu getirmiştir.

Atatürk, "Amasya Tamimi" ile İstanbul Hükûmeti'nin tutsak olduğunu, gerçek ulusal gücün Anadolu'da bulunduğunu bildirmiş, Erzurum Kongresi'nden sonra da Meclis'in Anadolu'da toplanmasını savunmuştu. Bu gerçekçi isteğinde başarıya ulaşamayınca, İstanbul'la korkunç bir "sinir harbine" girişmiş ve 20 gün sonra Damat Ferit Hükûmeti'ni iktidardan uzaklaştırmıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'a gidecek milletvekillerine de kendi fikirlerini aşılayarak Meclis'te kuvvetli bir grup oluşturmuş ve "Misak-ı Millî"nin ilânını sağlamıştı.

İngilizler'in 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgali, bakan, milletvekili ve komutanları tutuklamaları hatta bazılarını Malta'ya göndermeleri Atatürk'ün görüş ve düşüncelerinde ne kadar isabet bulunduğunu göstermektedir. Bu olayların bir yararı olmuştur. O da, bazı kişilerin Anadolu'ya geçmekten başka çare kalmadığına inanarak, o çağın ulaştırma koşullarına ve düşman engellemelerine karşın kısa bir sürede Ankara'ya gelmeleri ve 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıdır.

Ankara'da TBMM açılınca, "İstanbul, Anadolu'ya teslim olmuş" demekti. Çünkü yasama ve yürütme organları Anadolu'da kurulmuş ve bazı düşmanlarımızı Millî Mücadele'yi tanımaya yöneltmiştir.

Böylece Ankara, dört yıllık bir mücadeleden sonra "Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti" olmuştur.

Ankara'nın başkent oluşuyla ilgili belgelere de değinmekte yarar vardır:

BELGELER

Belge — 1

"Ankara'ya gelişimizi, 27 Aralık 1919 tarihli şu açık tebliğ ile duyurduk :

Sivas'tan Kayseri yoluyla Ankara'ya hareket eden Heyet-i Temsiliye, bütün yol boyunca Ankara'da, büyük milletimizin çok sıcak ve içten vatanseverlik gösterileri arasında, şehre vardı. Milletimizin gösterdiği bu birlik ve kararlılık örneği, memleketimizin geleceğine güveni olduğu hakkındaki inançları sarsılmaz bir şekilde kuvvetlendirmiştir.

Şimdilik, Heyet-i Temsiliye merkezi, Ankara'dadır. Hürmetlerimizi sunarız efendim"

Heyet-i Temsiliye Adına
Mustafa Kemal[1]

[1] Kemal Atatürk, Nutuk I, Kültür Bakanlığı Yayınları: 378, İstanbul 1980, s. 404.

Levent Şahverdi Arşivi

Belge — 2

"Umumî durumu sevk ve idare sorumluluğunu üzerine alanlar, en önemli hedefe ve en yakın tehlikeye mümkün olduğu kadar yakın bulunur. Yeter ki bu yakınlık, umumî durumu gözden kaybettirecek derecede olmasın! Ankara bu şartları taşıyan bir noktaydı. Herhalde cephelerle meşgul olacağız diye, Balıkesir'e Nazilli'ye veyahut Afyonkarahisar'a gitmiyorduk. Fakat cephelere ve İstanbul'a demiryoluyla bağlı bulunan ve umumî durumu idare bakımından Sivas'tan asla farkı olmayan Ankara'ya gelecektik.

Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'da toplanması zarurî görüldükten sonra ise, Ankara'ya gelmenin ne derece gerekli, lüzumlu ve faydalı görülmek gerektiğini açıklamaya lüzum görmem."[2]

Belge — 3

"Efendiler, beni cidden samimî ve parlak ve güven verici duygularla karşılamış olan Ankara'nın muhterem halkıyla daha yakından tanışmak ve onlarla görüşmek bir vazife hükmündeydi. Onun için, görüşmek maksadıyla davet ettiğimiz mebusların gelmelerini beklediğimiz günlerde, toplanmış olan muhterem Ankaralılara, bir konferans vermiştim. (Ves. 220)

Bu konferansın temel noktaları üzerinde kısaca konuşayım :

Wilson Prensipleri : Bu prensiplerin 14 maddesinden Türkiye ile ilgili olanları vardı. Zaten yenilmiş olan ve ateşkes anlaşması imzalayan Osmanlı Devleti, bu prensiplerin gönül okşayıcı serap manzarasıyla bir zaman oyalandı.

30 Ekim 1918 "Mondros Mütarekesi" maddeleri ve özellikle bu maddeler arasında yedincisi, beyni yakan ateşten bir zehirdi. Yalnız bu madde, vatanın geri kalan parçalarını düşmanların işgal ve istilâsına hazır bulundurmaya yetiyordu.

İstanbul'da, biribirini takip eden âciz kimselerden kurulu kabineler, şerefsiz, haysiyetsiz, aşağılık görünüşleriyle masum ve mütevekkil milletin timsali tanındı, değer verilmeye lâyık görülmemeye başlandı. Bu yüzden dünyanın medenî devletleri, medeniyetin icaplarını unutacak kadar saygısız oldular. Öteden beri, Türk milleti aleyhinde bütün dünyada yapılan en mantıksız propagandalara, her zamandan fazla kulak verildi.

[2] Kemal Atatürk, a.g.e., s. 434.

Levent Şahverdi Arşivi

Dokuz aydan beri başlayan millî uyanış ve faaliyet, durum ve manzarayı değiştirdi ve daha çok değiştirecektir. Millet, kurulmuş olan birliği korursa ve istiklâl için fedakârlıktan çekinmezse başarı muhakkaktır. Erzurum ve Sivas Kongrelerinin kararları, milletin gerçekleştireceği gayelerin temelini teşkil eder."[3]

Belge — 4

"Devlet merkezinin dahi İtilâf Devletleri tarafından resmen işgali, yasama, yargı ve yürütme güçlerinden ibaret olan devletin millî kuvvetlerini işlemez hale getirmiş ve bu durum karşısında vazife yapmaya imkân göremediğini Hükûmet'e resmen bildirerek, Meclis-i Mebusan, dağıtılmıştır. Şu halde devlet merkezinin korunmasını, milletin istiklâlini ve devletin kurtarılmasını sağlayacak tedbirleri düşünmek ve uygulamak üzere, millet tarafından olağanüstü yetkiler taşıyan bir meclisin, Ankara'da toplanmaya çağırılması ve dağıtılmış olan mebuslardan Ankara'ya gelebileceklerin de bu meclise iştirak ettirilmesi zarurî görülmüştür."[4]

Belge — 5

"Lausanne Andlaşması'nın eklerinden olan, işgal altındaki topraklarımızın boşaltılması ile ilgili protokol uygulandıktan sonra, yabancı işgalinden tamamen kurtulan Türkiye'nin fiilî toprak bütünlüğü sağlanmıştı. Artık yeni Türkiye Devleti'nin başkentini kanunla tespit etmek icap ediyordu. Bütün düşünceler, Yeni Türkiye'nin başkentinin Anadolu'da ve Ankara şehri olarak seçilmesi gerektiği merkezindeydi.

Bu noktada, coğrafî durum ve askerî strateji en kesin bir önem taşıyordu. Devletin başkentini bir an önce tespit ederek memleket içindeki ve dışındaki tereddütlere son vermek zarureti vardı. Gerçekten, bilindiği gibi, başkentin İstanbul olarak kalacağı veya Ankara olacağı meselesi üzerinde öteden beri, içeride ve dışarıda tereddütler görülüyor, basında demeçlere ve münakaşalara rastlanıyordu. Bu arada İstanbul'un yeni mebuslarından bazıları, Refet Paşa başta olmak üzere, İstanbul'un payitaht (başkent) kalması lüzumunu bazı misallere dayanarak ispat etmeye çalışıyorlardı. Ankara'nın gerek iklim, ulaştırma araçları ve gelişme kabiliyet ve istidadı ve gerekse mevcut tesisler ve kuruluşlar bakımından hiç de uygun ve elverişli olmadığını söylüyorlar ve İstanbul'un "payitaht" olması lâzımdır ve mutlaka olacaktır, diyorlardı. Bu ifadeye dikkat olunursa, bizim "başkent" tabirinden kastetti-

[3] Kemal Atatürk, a.g.e., s. 434.

[4] Kemal Atatürk, a.g.e., s. 514.

Levent Şahverdi Arşivi

gimiz mana ile bu ifadelerde "payitaht" tabirini kullananların görüşleri arasında bir fark görmemek mümkün değildir. Bundan dolayı, bu hususta zaten kesinleşmiş olan görüşümüzü resmî ve kanunî yoldan kabul ve ilân ettirerek "payitaht" tabirinin de, yeni Türk Devleti'nde kullanılmasının manası ve yeri kalmadığını göstermek lâzım geldi. Hariciye Vekili İsmet Paşa 9 Ekim 1923 tarihli bir maddelik bir kanun tasarısını Meclis'e teklif etti. Altında daha on dört kadar kişinin imzası olan bu kanun teklifi 13 Ekim 1923 tarihinde uzun görüşmeler ve münakaşalardan sonra, çok büyük bir çoğunlukla kabul edildi. Kanun maddesi şudur "Türkiye Devleti'nin başkenti Ankara şehridir."[5]

[5] Kemal Atatürk, Nutuk II, Kültür Bakanlığı Yayınları: 389, İstanbul 1980, s. 419.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE SOSYAL GÜVENLİK
(23.4.1920 - 10.11.1938)

ZAHİT GÖNENCAN

Sosyal Güvenliğin Tanımı :

Yirmibirinci yüzyıla yaklaştığımız zamanımızda, sosyal güvenlik, insanların vazgeçemeyeceği bir hak olarak ekonomik ve sosyal düzen içinde yerini almıştır. Artık, çağımızda sosyal güvenlik, sosyal hukuk devletinin bir kolu olarak kişilerin ve aile bireylerinin geleceklerinin bir teminatı şeklinde; devlet için görev, kişiler için hak olgusu içinde giderek genişlemektedir.

Artık sosyal güvenlik haklarını çalışanların gelecekleri olarak düşünmek ve bu düzeyde savunmak modern devlet anlayışının gerisinde kalmış bir düşünce tarzıdır. Bugün için sosyal güvenlik herkesi içine alan bir sosyal sistemler, programlar bütünüdür. Amaç herkesin mutlu, rahat ve sağlıklı bir yaşam seviyesi içinde geleceğinden emin olarak yaşamasıdır.

"Sosyal Hukuk Devleti" nitelikleri içinde sosyal güvenliğin bir tanımını yapmak gerekir ise;

"Sosyal Güvenlik", ülkede yaşayanlar arasında hiçbir ayrım gözetilmeksizin toplumun bütün fertlerinin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak tarzda, bugünlerini ve yarınlarını güven altına almayı kendilerine hedef tayin eden sistemler bütünüdür.

Sosyal güvenliğin geniş anlamda yapılan tanımı içinde; üç ana programlar bütünü olan "Sosyal Sigortalar-Sosyal Yardım-Sosyal Hizmetler" konularını birlikte değerlendirmek gerekmektedir.

Sosyal güvenlik 18'nci yüzyılın sonlarına doğru Sanayi Devrimi'nin bir sonucu olarak doğmuştur. Geçen yüzyıllar içinde çeşitli isim ve şekilde de olsa sosyal yardım niteliğinde sosyal güvenlik programlarını görmek mümkün olmakla birlikte, bunlar toplumsal olmaktan uzak, bir kuruluş ve sistem şeklinde olmayan uygulamalardır.

Tarihî gelişim, ekonomik kalkınma ve sanayileşme hamleleri ile birlikte sosyal güvenlik hakkının kendiliğinden doğması sonucunu ortaya çıkarmaktadır.

Levent Şahverdi Arşivi

Nitekim, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile alınan ekonomik kararlar, hazırlanan kalkınma plânları ve sanayide atılım programları, çalışanların haklarının korunması görüşünü ortaya çıkarmıştır ki, bu görüş belirli bir dönem sonunda sosyal güvenlik kavramının doğmasına neden olmuştur.

Atatürk İnkılâplarında Sosyal Güvenlik :

Atatürk İnkılâplarının temel prensibi, Türk milletini çağdaş medeniyet seviyesine çıkarmak, hür ve bağımsız bir devletin temelini oluşturan demokrasiyi kültür zenginliği ile kuvvetlendirmek, idarede ve sosyal yapıda reformlar yaparak, yeni ve modern bir Türkiye Cumhuriyeti'ni yaratmaktır.

Bu anlayıştan hareketle uygulamaya koyduğu inkılâplar içinde "Sosyal Güvenlik" kavramını "Devletçilik" ve "Halkçılık" ilkelerinde değerlendirebiliriz.

Büyük Atatürk "Devletçilik" kavramına yepyeni bir kavram ve anlam vermiştir. Gerçekten "Atatürk Devletçiliği" sadece ekonomik değil, aynı zamanda "Sosyal" bir muhteva taşımaktadır. Zira Atatürk Devletçiliği fırsat eşitliği yaratmada devleti görevli kabul etmiştir.[1]

Nihayet Atatürk Devletçiliği sosyal adalete yol açan sosyal bir öz taşımaktadır. Atatürk zamanında çıkan İş Kanunu'nda bu zihniyetin izlerine rastlanmaktadır.[2]

Atatürk Devletçiliği toplumun sosyal adalet ilkesi içinde kalkınmasını hedefleyen bir inkılâp olması dolayısıyla sosyal güvenlik kavramını içine almaktadır.

Atatürk kendi imzası ile 8 Nisan 1923 tarihinde yayınladığı "Dokuz İlke" kararlarında bu hususu açıkça belirlemiştir.

Müdafaa-i Hukuk Grubu'nun Atatürk imzası ile yayınlanan ve bir seçim bildirgesi niteliğinde tarihî bir belge olan dokuz ilkeden bir tanesi;

"Genel sağlık ve toplumsal yardıma ilişkin kuruluşlar düzeltilecek, çoğaltılacak, işçileri koruyucu yasalar çıkartılacaktır" şeklindedir.[3]

[1] Prof. Dr. İsmet Giritli, Atatürk İdeolojisi, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Atatürk ve Atatürkçülük Dizisi: 6, *aynı eser,* s.17.

[2] Prof. Dr. İsmet Giritli, *aynı eser,* s.17.

[3] Prof. Dr. Suna Kili, Atatürk Devrimi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayını, s. 138.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün imzasını taşıyan bu tarihî belgede yer alan işçilerin korunmasını öngören ilke, işçi sağlığı, iş güvenliği kavramlarının başlangıcı yanında, sosyal sigorta sisteminin de kaynağını teşkil etmektedir.

Nitekim, Atatürk'ün bu sosyal görüşü 17.2.1923 yılında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde yansımıştır. Çiftçi, tüccar, sanayi ve işçi kesiminin temsil edildiği ve 1135 kişinin katıldığı İzmir İktisat Kongresi'nin sonunda yayınlanan "İktisat Misakı" da genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomik ve sosyal gelişimine yön vermiştir.

"Bizim gözümüzde çiftçi, çoban, işçi, tüccar, sanatkâr, doktor kısaca herhangi bir toplumsal kurumda çalışan bir vatandaşın, hak ve çıkar özgürlüğü eşittir." (1930)[4] diyen Atatürk'ün bu görüşü çerçevesinde, sanayi, ticaret, tarım ve işçi kesiminin temsil edildiği İzmir İktisat Kongresi'nde özellikle çalışma ve sosyal güvenlik alanında oybirliği ile alınan kararlar Türkiye Cumhuriyeti'nin modern devlet olma yönünde yol gösterici temel prensiplerini oluşturmuştur.

Çalışma hayatı ile sosyal güvenliğin temel ilkelerini Atatürk'ün Halkçılık İlkesinde de bulmak mümkündür. Atatürk'ün sosyal anlayışı halkçılıktır. Halkçılık toplumun düzenini çalışmaya, hukuka dayandırmak isteyen bir ilkedir. Atatürk için Türk toplumunu, kişisel ve sosyal hayatı iş bölümü itibarıyla çeşitli mesleklere ayrılmış bir toplum olarak görmek esas prensiptir. O; işçiyi, işvereni, köylüyü ve serbest meslek sahibini, hizmetleri, çalışmaları ve ürettikleri hizmetlerin sonuçları ile birbirine muhtaç, birbirlerini tamamlayıcı unsurlar olarak kabul eder.[5]

Halkçılık ilkesi içinde eşitlik ilkesini, modernleşmeyi hedefleyen bir unsur olarak gören Atatürk, bu hedef içindeki yönü, çalışmak olarak belirlemiştir. Bu hususu şu şekilde yönlendirmiştir. "Kurtulmak, yaşamak için çalışan ve çalışmaya mecbur olan bir halkız"[6]

Bu vecizesinde Atatürk kalkınmak, yaşamak ve modern devletler seviyesine ulaşmakta tek çıkar yolun çalışmak olduğunu açıkça vurgulamıştır.

Atatürk Döneminde İktisadî ve Sanayi Durumumuz :

Sosyal güvenlik, kalkınma hamlesinin bir sonucu yani iktisadî ve sanayi gelişimini tamamlayıcı bir unsurdur. Atatürk döneminde sosyal

[4] Prof. Dr. Yüksel Ülken, Atatürk ve İktisat, Türkiye İş Bankası Yayını, s. 64.

[5] Prof. Dr. Halil Cin, Atatürk ve Gençlik, s. 19-20.

[6] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. II, s. 110.

Levent Şahverdi Arşivi

güvenliğin gelişimini doğru olarak bulabilmek için ülkenin, Kurtuluş Savaşı sonrası iktisadî durumu ile gelişme hamlelerini değerlendirmek lâzımdır.

Kurtuluş Savaşı öncesi kapitülasyonların da olumsuz etkisiyle ülkemiz ekonomisi, gelişmiş Avrupa ekonomisi altında ezilmiş, tam anlamı ile hammadde ve yiyecek maddeleri satar, mamul madde alır duruma düşmüştür. Temel sanayi kurulamamıştır.[7]

Ülkemizde üretim yapan müesseselere işçi bazında bakmak gerekir ise; 10 işçiden fazla işçi çalıştıran 300'e yakın sanayi kuruluşunun 165-170 adedi İstanbul ve çevresinde, 60 kadarı İzmir'de, geri kalanı da Bursa, Manisa, Uşak, Bandırma, İzmit, Adana, ve Tarsus'ta bulunmaktadır.[8]

İstanbul, İngiliz, Fransız ve İtalyan ortak kontrolündedir. İzmit ve Bandırma, İngilizlerin işgali altındadır. İzmir, Yunanlıların işgaline girmiştir. 19 Mayıs 1919'u izleyen günlerde Yunanlıların Manisa, Uşak ve Bursa'yı da işgal etmeleri sonucu yurdu kurtarma mücadelesine başlayan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kontrolünde olan bölgelerde hemen hemen hiçbir önemli sanayi kuruluşu bulunmadığı ortadadır.

1923 yılında ise; gayri safi millî hasıla içinde sanayinin payı % 13.2, imalat sanayiinin payı ise % 12.3'tür.[9] Kısaca hafif sanayi denilen gıda, dokuma, dericilik gibi alanlarda yoğunlaşmış bir sanayi mevcuttu. Bu işletmelerin hemen hemen hepsi küçük işletmeler şeklinde yoğunlaşmıştır.

1927 yılında ise ülkede mevcut 65.245 işletmenin tarım alanındaki payı % 43.59 oranındadır. Bunu izleyen % 22.61 ile maden sanayii, ikinci büyük grubu oluşturmaktadır. İşletmeler yönünden 1 işçi çalıştıran işletme oranı % 35.74, 2 ve 3 işçi çalıştıran işletme oranı % 35.76'dır. 100'den fazla işçi çalıştıran işletme sayısı % 0.24'dür.

1927 sanayi sayımının sonuçlarına bakılırsa, işletme sayısında 1921 yılına göre % 30, işçi sayısında ise % 60 artış olmuştur.[10]

Türkiye ekonomisinin gelişim tablosu bu verilere göre değerlendirilir ise, gerek dokuz ilkede yer alan, gerekse İzmir İktisat Kongresi'nde karar-

[7] Alptekin Müderrisoğlu, Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları, Maliye Bakanlığı Elinci Yıl Yayınları, s. 66.

[8] Alptekin Müderrisoğlu, *aynı eser,* s. 67.

[9] Prof. Dr. Yüksel Ülken, Atatürk ve İktisat, Türkiye İş Bankası Yayını, s. 80.

[10] Prof. Dr. Yüksel Ülken, *aynı eser,* s.97.

Levent Şahverdi Arşivi

laştırılan sosyal güvenliğin, hukuksal kavram olarak yer alma döneminin 1927 yılları sonrası Türkiyesinde başlaması sonucu ortaya çıkacaktır. Nitekim gelişim de öyle olmuştur. "Sosyal Sigorta" kavramı ancak 8.6.1936 tarih ve 3008 sayılı İş Kanunu'nda yer almıştır.

Atatürk Döneminde Yürürlüğe Konulan Sosyal Güvenlik Kanunları :

1) 10.9.1337 (1921) tarih ve 151 sayılı Ereğli Havza-i Fahmiye Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun:

Atatürk döneminde sosyal güvenlik bakımından yürürlüğe konulan en önemli hukukî düzenleme, 151 sayılı Ereğli Havza-i Fahmiyesi Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun'dur.

1921 yılında Sakarya Savaşı'nın devam ettiği sırada T.B.M.M.'nce kabul edilen bu Kanun, savaş ekonomisinin bir zorunluluğu olarak çıkarılmıştır.

Bu konuyu inceleyen çeşitli tarihçiler görüşlerini şu şekilde belirtmişlerdir:

"Zonguldak ve Ereğli kömür bölgesinden çıkarılan maden kömürleri çoğunlukla ihraç edilmekteydi. Anadolu'da bu maden kömürlerinin kullanılacağı ağır sanayi mevcut olmadığı gibi demiryollarında da kullanılamıyordu. Bölgenin İç Anadolu'ya demiryolu ve düzgün kara yolu ile bağlantısının olmaması bu bölge maden kömürlerinin içerilere taşınmasını önlüyordu. Anadolu'daki demiryolunda bu yüzden odun veya iç bölgelerde çıkarılan linyit kömürü kullanıyordu. Anadolu'da filizlenen yeni devletin maden kömürüne ihtiyaç gösteren bir donanması yoktu ve asıl savaş karada yapılacağından bir donanma kurulması üzerinde de pek durulmuyordu. Özetle Zonguldak ve Ereğli bölgesinin maden kömürlerinin savaş ekonomisi ve savunma hizmetinde kullanılması söz konusu olmadığından dış ülkelerden silâh ve cephane alınmasında kullanılacak döviz kaynağı olmak üzere, maden kömürü üretimi mümkün olduğu kadar teşvik edilmekteydi.[11]

Açıkça görülmektedir ki, Sakarya Savaşı'nın devam ettiği günlerde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilen 151 Sayılı Kanun ile T.B.M.M. Hükûmeti savaş için gerekli olan silâh ve cephane ihtiyacını

[11] Alptekin Müderrisoğlu, *aynı eser*, s.288.

Levent Sahverdi Arşivi

karşılamak üzere, Zonguldak ve Ereğli Bölgesinde de çıkan kömürü bir döviz kaynağı olarak değerlendirerek, bu bölgede üretilen kömürün işletme sistemini düzene koymayı amaçlamıştır.

Bugün dahi yürürlükte olan 151 Sayılı Kanun Zonguldak ve bölgesinde çalışan maden işçisinin çalışma koşullarını, haklarını düzenleme ve sosyal güvenlikleri için bir teşkilât kurmayı öngörmüştür. Kanun'un diğer bir özelliği ise, primli sosyal sigorta sistemine uygun olarak, işçiden ve işverenden % 1'den aşağı olmamak üzere sosyal sigorta primi kesilmesinin öngörülmesidir. Kanun'un T.B.M.M. deki görüşmeleri sırasında özellikle işçileri koruyucu hükümler ile sosyal sigorta haklarının bütün işçileri de kapsaması öne sürülmüş fakat, kömür işçisinin özelliği bulunduğu ve Kanun'un bu özelliklere göre hazırladığı, bu Kanun'un tüm işçilere uygulanamayacağı, öbür işçiler için ayrı bir kanun çıkarılacağı, hükûmet yetkililerince ifade edilmiştir.[12]

Sözkonusu Kanun'un 4'ncü maddesinde belirtilen "İhtiyat ve Teâvün Sandıkları" kurulmuş ve 22 Temmuz 1939 tarihli 2608 sayılı Amele Birliği İhtiyat Teâvün Sandıkları Talimatnamesi ile Türkiye'nin ilk sosyal güvenlik kuruluşu "Amele Birliği" Zonguldak'ta kurulmuştur.

2) 24.4.1930 tarih ve 1593 sayılı Umumî Hıfzıssıhha Kanunu :

Ülkemizin genel sağlık sistemini, alınacak önlemleri, görev ve yetkileri düzenleyen 24.4.1930 tarih ve 1593 Sayılı Umumî Hıfzıssıhha Kanunu, sağlık konusunda getirdiği hükümler yanında, sosyal sigortalar sisteminin bir kolu olan işçi sağlığı, iş güvenliği ile hastalık sigortası kollarında da esaslar koymuştur.

Umumî Hıfzıssıhha Kanunu'nun "Yedinci Bab" bölümünde yer alan "İşçiler Hıfzıssıhhası" ile ilgili hükümler bugün dahi uygulanan modern esasları içermektedir.

Kanun'un 173'ncü maddesi 12 yaşından küçük çocukların işçi ve çırak olarak çalışmalarını yasaklamıştır. 174'ncü maddesi ile 12 ilâ 16 yaş grubunda bulunan çocukların gece saat 20'den sonra çalışmaları yasaklanmıştır. 175'nci maddesi gece işleri ile maden işyerlerinde çalışma saatini 8 saat olarak belirlemiştir. 176'ncı maddesi, 18 yaşından küçük çocukların eğlence yerlerinde ve hamamlarda çalışmasını yasaklamıştır. 177'nci mad-

[12] Prof. Dr. Suna Kili, *aynı eser,* s. 139.

Levent Şahverdi Arşivi

desi gebe kadınların ağır işlerde çalışmasını yasaklayarak, emzikli kadınlara altı ay, günde yarımşar saat iki devre emzirme izni verme zorunluluğunu öngörmüştür. 180'nci maddesi 50'den fazla devamlı işçi çalıştıran işverenlere, işçilerin sağlığı ve iş kazası için işyeri tabibi bulundurma, beşyüze kadar işçisi olan işyerlerine revir açma, beşyüzden fazla işçisi olan işverenlere de yüz kişiye bir yatak hesabı ile hastane açma mecburiyeti getirmiştir.

Kanun'un ihtiva ettiği hükümler incelenirse, sanayileşme ortamına giren Türkiye'de özellikle 1927 sanayi sayımından sonra, çalışanların çalışma şartları ile iş kazası ve hastalıkları yönünden koruyucu ve kollayıcı tedbirleri ihtiva eden hukuksal düzenleme yapılarak çalışma hayatı düzenlenip sosyal sigorta sisteminin genelde ilk önlemlerini almanın amaçlandığını görürüz.

3) 3.6.1939 tarih ve 1683 sayılı Askerî ve Mülkî Tekaüt Kanunu :

Kamuda çalışanların sosyal güvenlik hakları, batılı anlamda ilk defa 1839 tarihli Tanzimat Fermanı (Gülhane Hattı Hümayunu) ile ortaya atılmıştır. Devlet idaresindeki yeni düzenlemelere paralel olarak yeni müesseseler kurmak sistemi içinde Gülhane Hattı Hümayunu'nun ana ilkelerinden birisi de, bütün devlet memurlarına maaş bağlanmasıdır.

Bu düzenlemeler ve kuruluşlarla birlikte devletin askerî ve siyasî alanlardaki faaliyetlerine paralel olarak, devlet hizmetinde çalışanların da hâl ve geleceklerinin teminat altına alınması zorunlu görülmüştür.

Bu amaçla;

— İlk defa 1866 tarihli Kanun'la subaylarla bunların dul ve yetimlerine;

— 1880 tarihli Kanun'la mülkî memurlarla bunların dul ve yetimlerine mahsus olmak üzere "Askerî" ve "Mülkî" memurlar için emekli sandıkları kurulmuş, bu sandıkları gerçekleştirebilmek amacı ile bunların aylıklarından ve çalıştıkları daireden belli bir oranda sandıklara para verilmesi kabul edilmiştir.

Bu sistem giderek genişlemiş "Bahriye", bugünkü Devlet Deniz Yolları İdaresi'nde çalışanların sosyal güvenlikleri için İdare-i Mahsusa adlarında emekli sandıkları kurulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Zamanla sistemlerin ıslahına ihtiyaç duyulmuş 1909 tarihli Kanun'la bu sandıklar kaldırılmış (İdare-i Mahsusa Emekli Sandığı hariç) askerî ve mülkî memurlara emekli sandığı kurulmuş ve emeklilik de zamanın icaplarına göre yeniden düzenlenmiştir. [13]

Belirtilen sandıklar sistemine Kurtuluş Savaşı dönemi ile Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde devam edilmiştir.

Örneğin, 1920 Yılı Bütçesinin Gelir Bölümünde,

VIII. Bölüm: Çeşitli Gelirler;

46 — Hazine İşlemlerinden Doğan Gelirler	506.443,-
48 — Çeşitli Gelirler	400.000,-
49 — Emekli Kesenekleri	702.000,-
51 — Özel İdareden Gelen Gelirler	150.000,-

olarak yer almıştır. [14]

Kurtuluş Savaşı sonrasının oluşturduğu toplumsal durumun sandıklara aktif olarak prim ödeyen sayısını azaltması yanında, şehit aileleri ile malûl sayısının çoğalması sandıkların malî durumunu bozmuş, bir anlamda sandıklar emekli, dul ve yetim aylıklarını ödeyemez duruma düşmüşlerdir.

Bu genel malî durum, sosyal güvenliğin devlet teminatı altında bulunduğu ilkesi içinde telâkki edilerek bu nevi ödemelerin devlet borcu olduğu düşüncesi ve sandıklar sistemine yeni bir çehre vermek amacıyla 1.6.1930 tarih ve 1683 sayılı Askerî ve Mülkî Tekaüt Kanunu yürürlüğe konulmuştur.

Bu kanun ile memur ve emeklilerin aylıklarından prim kesilmemesi, bağlanmış ve bağlanacak aylıkların devlet bütçesine konulan ödenekten karşılanması esası getirilmiştir.

1683 Sayılı Kanun; genel bütçeye dahil aylık alan subay, hakim, öğretmen ve memurları kapsadığı halde özel hükümlerle, katma bütçeli idarelerde, özel idarelerde, Ankara ve İstanbul Belediyelerinde çalışan aslî maaşlı memurlara da uygulanmıştır.

[13] Atatürk ve Sosyal Güvenlik, T.C. Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü, s. 32-33.

[14] Alptekin Müderrisoğlu, *aynı eser*, s.336.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk döneminde sandık sistemine havi emeklilik haklarını düzenleyen özel nitelikte sandıklar kurulmasını öngören kanunlar da çıkarılmıştır.

1) 1934 yılında 2454 Sayılı Kanun'la Devlet Demiryolları ve Liman İşletme Umumî İdaresi Memurları Emekli Sandığı,

2) 1936 yılında 2921 Sayılı Kanun'la Tekel Memurları Emekli Sandığı,

3) 1937 yılında 3137 Sayılı Kanun'la Devlet Demiryolları ve Limanları İşletme Genel Müdürlüğü Memurları Emekli Sandığı ile 3202 Sayılı Kanun'la T.C. Ziraat Bankası Memurları Emekli Sandığı,

4) 1938 yılında 3492 Sayılı Kanun'la T.C. Merkez Bankası Memurları Emekli Sandığı,

kurulmuştur.

4) Her Nevi Maden Ocaklarında Yeraltı İşyerinde Kadınların Çalıştırılmaması Hakkında 35 Numaralı İLO Sözleşmesinin Onaylanmasına Dair 9.6.1937 Tarih ve 3229 Sayılı Kanun:

Uluslararası Çalışma Teşkilatı "İLO"ca 1935 tarihinde kabul edilen, maden ocaklarında, yeraltı işlerinde kadınların çalıştırılmaması hakkındaki milletlererası anlaşma, ülkemizde 1937 tarihinde ve 3229 Sayılı Kanun'la onaylanan ilk İLO sözleşmesi olması bakımından önemlidir.

5) 8.6.1936 Tarih ve 3008 Sayılı İş Kanunu:

Atatürk döneminin sosyal güvenlik bakımından en önemli hukukî yapıtı İş Kanunu'dur. Bu kanunun 100'üncü maddesinde iş hayatında iş-kazaları ile meslek hastalıkları, analık, ihtiyarlık işten kalma, hastalık ve ölüm hallerine karşı yapılacak yardımların devlet tarafından tanzim ve idare edileceği belirlendikten sonra, işçi sigorta idaresinin kurulmasını devlete görev olarak vermiştir.

Gelecekte anayasa hükmü niteliğine dönüşecek olan bu hüküm (1961 tarihli Anayasa md. 48, 1982 tarihli Anayasa md. 60) 1936 tarihli İş Kanunu'nda yer almakla sosyal güvenliğin bir devlet görevi olduğunu vurgulamıştır.

Sosyal Güvenliğin Asgarî Normları Hakkındaki 102 sayılı İLO Sözleşmesinin Uluslararası Çalışma Teşkilâtı'nca ancak 1952 yılında üye ülkelerinin onayına sunulduğu hususu dikkate alınırsa genç Türkiye Cumhuri-

Levent Sahverdi Arşivi

yeti'nin, bu normları 16 yıl önce belirleyerek, bu alanda büyük bir aşama kaydetmiş olduğu muhakkaktır.

Kanunun 101'nci maddesi, sosyal güvenliğin genel prensiplerine uygun olarak "İşçiler, işyerine alınmaları ile beraber kendiliğinden sigorta olmuş olurlar. Bunlar bu suretle sigortalı olmak hak ve vecibesinden feragat ve istinkâf edemezler" hükmü ile zorunluluk ilkesini benimsemiştir. Kanunun 106'ncı maddesi sosyal sigorta ödemeleri karşısında işçi ücretini korumak üzere "İşveren, işçi sigortası için kanunen kendisine terettüp eden mükellefiyetlerden ve sair masraflardan dolayı işçi ücretlerinden tenzilât yapamaz" hükmünü vaz etmiştir.

İş Kanunu, ihtiva ettiği hükümler bakımından modern sosyal güvenliğin ilk temelini atması yanında, sosyal güvenliğin vaz geçilmez bir sosyal hak olduğunu belirlemesi ve devletin teminatı altında bir devlet görevi olduğunu vurgulaması ile Türkiye Cumhuriyeti'nin bir Sosyal Hukuk Devleti olduğu hususunun açık bir belgesidir.

Değerlendirme:

Atatürk dönemi olarak belirlediğimiz (1920-1938) yılları arasında geçen 18 yıllık dönem içinde, Türkiye Cumhuriyeti ulu önder Atatürk'ün liderliğinde, dış düşmanlara karşı büyük bir Kurtuluş Savaşı'nı başarı ile tamamlamış, 600 yıllık Osmanlı Devletinin yıkıntısı altında genç bir devlet olarak kuruluşunu tamamlamıştır.

Genç Türk Devleti hedef olarak belirlediği Batı Devletleri seviyesine ulaşmak amacıyla toplumsal inkılâplar yanında, sanayi kalkınmasını da ön plânda tutarak kapitülasyonlar altında ezilen bir ekonomiyi, düz bir alana çıkarma çabasını başarı ile tamamlamıştır.

Bu dönem içinde çalışanların hak ve menfaatlerinin korunmasını, geleceğinin garantiye alınmasını düzenleyen ana ilkenin ilk fidanları 1921 yılında bizzat yüce Atatürkçe belirlenmiş ve bu ilkeler yine onun döneminde çıkan kanunlar ve kurulan kuruluşlarla gerçekleşmiştir.

Türk milletinin tarihinde sosyal güvenlik anlayışını çok öncelere götürmek mümkün olmakla birlikte, modern anlamda Türk sosyal güvenlik sisteminin kurucusu Atatürk'tür.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK, POPULISM AND DEMOCRACY*

Prof. Dr. DANKWART A. RUSTOW

The two major legacies that Atatürk bequeathed to modern Turkey are a secure sense of national identity and a commitment to populism --a commitment that allowed the Turkish people to make a gradual and peaceful transition from traditional autocracy to modern democracy in only two generations. This achievement is the more remarkable if it is viewed in the appropriate perspectives of history and geography.

When Mustafa Kemal Pasha assumed his political leadership in 1919, the Ottoman Empire had suffered its final military collapse-- along with the German Empire of the Hohenzollerns, the Austrian Empire of the Habsburgs, and the Russian Empire of the Czars. In the complex process of reorganization that followed, national independence was proclaimed in most parts of Southeastern Europe, the Middle East, the Caucasus, and Central Asia. But the actual sequel typically was either outright colonial rule (Caucasus; Central Asia; the Middle East until the 1950s), or a precarious independence in the shadow of one or more imperial powers (the Balkans between the World Wars and the Middle East since; and Germany and Austria under the post-World-War-Two regimes of occupation). Turkey alone has preserved its national independence within the boundaries proclaimed in Atatürk's National Pact (Misak-ı Millî) and avoided foreign occupation or involvement in war.

Kemal Atatürk's achievement is just as remarkable if it is viewed from the perspective of what in recent decades has been called the Third (or post-colonial) world. Turkey is one of the few countries of Asia-Africa that never became a European colony. Yet, whereas most Asian and African countries after the Second World War became independent by default, because of the exhaustion of their erstwhile colonial rulers, Turkey did have to fight for its political independence. Its war of independence --fought to maintain independence rather than newly establish it-- may be considered this century's first successful war of national liberation.

* Bu bildiri 21-23 Eylül 1987 tarihleri arasında Ankara'da toplanan "Uluslararası Atatürk Sempozyumu"nda sunulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

The forms of government that ensued upon the collapse of empires after 1917/18 were mostly authoritarian (Balkans, Middle East) or even totalitarian (Russia 1917, Germany 1933-45, Iran 1979), with democracy either precarious or recent (Germany 1919-33 and its western parts since 1948; Czechoslovakia 1919-38; Israel since 1948; Greece since 1967). And in the Third World, democracy is only emerging in a few countries, often after a belated and violent struggle (e.g. Peru, Argentina, Brazil, Philippines, South Korea). In Turkey alone has there been a continuing trend from benevolent party dictatorship (1923-45) toward full democracy--with military interventions (1960-61, 1971-73, 1980-83) serving to restore and promote this democratic evolution, rather than to thwart or suppress it.

The close connection between nationalism and populism was central to Atatürk's political thinking. Perhaps the most succinct expression of his position is found in the speech he gave on his first arrival in Ankara on December 28, 1919. The central statement of that speech clearly indicates the foreign policy realities that, to his mind, make nationalism imperative: "Today the nations of the whole vorld recognize only one sovereignty, national sovereignty." A nation must "become concerned about its existence and its rights with its entire strength to secure its existence and independence. ... Therefore, within our organization the principle has been adopted that the national forces are supreme and that the national will is paramount".

But nationalism means not only independence against foreign forces of conquest or imperial domination, but, above all, a common commitment that links the highest *pashas* at the top of the social hierarchy to the lowliest peasant in the pursuit of a single, common cause: "... we begin our work from the village and the neighborhood and from the people of the neighborhood, that is from the individual. If the individuals do not do their own thinking, the masses can be led in an arbitrary direction, can be led by anyone in good directions or in bad directions. To be able to save himself, every individual must become personally concerned with his destiny. A structure that in this way rises from below to the top, from the foundation to the roof, will surely be sturdy."

A solid popular base for the national movement was not only an essential condition for victory in the war to preserve Turkey's independence, it would also lay the essential basis for maintaining that independence in the future. When Mustafa Kemal Pasha first issued the call to rally the people against foreign invasion and partition, the nation was the flag to

Levent Şahverdi Arşivi

which the movement rallied: A "National Pact" was proclaimed in January 1920 to define its boundaries, and a "National Assembly" called to Ankara in March 1920 to give direction to its common struggle-- even though there remained some ambiguity as to the identity (Turkish, Ottoman, or conceivably Muslim) of the newly-proclaimed nation. But as the national movement reaped its full victory with the Treaty of Lausanne, Mustafa Kemal Pasha prepared for the realities of peace by founding a People's Party-- stressing populism as his central ideological concept as distinct from the liberal democracy then espoused by imperialist powers such as Britain and France, or the socialism or communism proclaimed by the neighboring Soviet Union.

The very core of Kemal Atatürk's populism was an evolutionary concept. The only "sturdy" and durable base for independence abroad and political stability at home (so he indicated in the speech already quoted) is for "every individual" in every "village and neighborhood" to "become personally concerned with his destiny." But this vision of populism, of individual concern of every villager and city dweller with the common destiny, was not a mere slogan, let alone a vision of instant magic transformation.

Rather, that speech of 1919 emphasizes that, for any such vision to become reality, "there is need at the beginning of any undertaking to go not from below upward, but from above downward." Atatürk therefore concludes this early programatic speech by expressing his gratification "that our national organization, which naturally began in this same way, has rached to its true point of origin, to the individual, and that from there the real structuring upward has also begun." Yet he adds a word of caution: "... we cannot assert that any degree of perfection has been attained. Therefore, it must be considered a national and patriotic duty that we should make great efforts especially to attain the goal of a structuring from below upward."

The passages just cited mark Kemal Atatürk as revolutionary in his aims: His movement set out to create a vigorous nation-state instead of the long decaying multinational Ottoman Empire, and he later was to espouse rapid and fundamental changes from traditional Islamic law to European legal codes, from Arabic letters to the Latin alphabet, from traditional Middle Eastern dress and music to their European equivalents.

Yet in his political method, Atatürk was a moderate who emphasized continuity and evolution. Within the decaying Ottoman empire, the military had been the most Westernized part of the ruling elite; and Mustafa

Levent Şahverdi Arşivi

Kemal himself had risen, on the basis of talent, merit, and devotion, to the very top of that military establishment. The historic effort of 1919-23 of maintaining the independence of Turkey within the boundaries of the 1918 armistice was one on which everyone --military and civilian, Turk or Ottoman, Muslim or secular, conservative or progressive-- could readily agree. And after victory and proclamation of the Republic, he was to devote his further efforts to the task of communicating that Westernized culture of the Ottoman elite in an even more uncompromisingly Western form to the common citizens of the new Turkey.

Turkey's political and cultural evolution since 1923 thus may be considered to have followed exactly the recipe prescribed in that speech of 1919. First organization was spread downward, through schooling, through People's Houses and Village Institutes, and through an ever more comprehensive system of military conscription. Under Atatürk's successor Ismet Inönü, there began the reverse process of "structuring upward," first through greater liberalization of discussion and organization within the single Republican People's Party and then through invitation to a competitive multiparty system, and most important, Inönü's willingness to accept his own party's electoral defeat in 1950 and to become leader of the opposition.

The next decades from 1950 to 1980 witnessed unprecedented expansion of education and economic infrastructure, growing mass participation in politics, and occasional outbursts of domestic violence. Once domestic tranquillity was restored by the military intervention of 1980, the spontaneous formation of new and vigorously supported political parties since 1983 and 1984 indicates that the "structuring from below upward" that Atatürk anticipated is by now irrevocable, and that "a structure that in this way rises from below to the top, from the foundation to the roof, will sure be sturdy" [1].

[1] Atatürk's speech of 28 December 1919 is reprinted in his *Nutuk,* vol. I (Ankara 1934), p. 11; and in *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* (Ankara, 1945-54), vol. II, pp. 11f. I have commented earlier on Atatürk's leadership and populism in "Atatürk as Founder of a State" in *Philosophers and Kings,* ed. D.A. Rustow (New York: Braziller, 1970), pp. 208-43; "Atatürk as an Institution-Builder" in *Atatürk: Founder of a Modern State,* ed. A. Kazancigil and E. Özbudun (London: C. Hurst 1981), pp. 57-77; "Kemalism" in *Südosteuropa - Handbuch VI: Türkei,* ed. K.D. Grothusen (Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht, 1985), pp. 237-47; and in my book *Turkey: America Forgotten Ally* (New York: Council on Foreign Relations, 1987), pp. 62, 123-25.

Levent Şahverdi Arşivi

Turkey's vigorous and thriving democracy in the late twentieth century thus is the solid and happy outcome of the basic policies of nationalism and populism so vigorously espoused by Kemal Atatürk in the crucial period from 1919 to 1923.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜ DOLAYISIYLA YUGOSLAVYA BASINININ ESERİ VE KİŞİLİĞİ ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELERİ (1938—1988)*

Prof. Dr. MUSTAFA KARAHASAN

GİRİŞ: Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün olayı Yugoslavya basınında en derin yankı ve yorumlara sebep olarak Atatürk'ün kişiliği ve eseri üzerine her yönlü ve sürekli değerlendirmelere yol açmıştır. Bu münasebetle Yugoslavya basını (incelediğimiz Politika, Pravda ve Vreme gazetelerinde) Mustafa Kemal Atatürk'ün yaratmış olduğu eyleminden iki noktaya ışık tutmaktadır:

a) Özgürlük yolunda savaşımları ve parlak zaferleri,

b) Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra, hem yurt içinde hem de yurt dışında, barışseverlik yoluna devam ederek dünya barışının sürekli olmasında yol göstericilik sembolü olması.

Bu münasebetle şu olguya işaret etmeliyim: Mustafa Kemal Atatürk'ün fiziksel ölümünden sonra onun ruhsal varlığını ve siyasetini sürdüren kişi olarak İsmet İnönü 1950 yılına kadar Atatürk yolundan sapmamıştır. Bu keyfiyeti Yugoslavya basınının yazılarından, yorumlarından, ve değerlendirmelerinden anlamaktayız.

Haberlerde, tebriklerde, telgraflarda, özel toplantılardan ve merasimlerden gönderilen bildirilerden görülüyor ki Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümü, adı geçen gazetelerde, en derin yankıları uyandırmıştır.

Bu yankıların özelliği ve Atatürk'le ilgili pek yüksek oranda değerlendirme olgusu üç açıdan pek önemlidir:

a) Kantite bakımından Politika, Pravda ve Vreme, Atatürk'ün ölümüyle ilgili binden fazla sayfalık kitap için malzemeler basmışlardır.

b) Bu metinler içinde, kalite bakımından, uzun veya kısa yazıların makale veya yorumların, bilimsel ve tarihsel incelemelerin değeri o kadar parlak ve yüksek notla verilmiştir ki buna her insan ve her araştırmacı büyük sevinçle şaşakalmaktadır.

* Bu bildiri 21-23 Eylül 1987 tarihleri arasında toplanan "Uluslararası Atatürk Sempozyumu"nda sunulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

c) Bu metinleri takip eden çeşitli fotoğraflar Atatürk'ün ve dostlarının, Türkiye'nin ileri gelen kişilerinin ve misafirlerinin simgeleri ortaya atılarak, sentez olarak, her araştırmacının karşısında şu gerçek açıklanıp durur: Mustafa Kemal Atatürk'ün kişiliği cidden ve gerçekten en tarihsel bir varlık olduğuna şahit olmaktadır.

Bildirimizin kısadan sonuçlanmasına gelince şunu diyebiliriz:

Kalite ve kantite bakımından, sayıları güç toplanabilen metinlerin ispat ettiği buluş şöyle tarif edilir: Mustafa Kemal Atatürk, ölümüne kadar, insanlık ve dünya çapında yepyeni bir devleti Türk milletine ve insanlığın siyasal ve hukuksal hazinesine teslim etmiştir.

Bununla, şu manaya da varabiliriz: Fransız devriminden sonra; ve dünyanın diğer devrimlerinden sonra meydana gelen Türk devrimi, yöneticisi ve yaratıcısı olan Mustafa Kemal Atatürk'ün jeniyal idaresi altında, Türkiye Cumhuriyeti'nin meydana gelişi, insanlık barışının temin edilmesine pek büyük bir katkıdır. Çünkü Mustafa Kemal Atatürk'ün yürüttüğü devrim ve onun sonucu olan yeni Türk Devleti, sürekli barış siyasetiyle, *Dünya Barışının* sürekli olmasının sarsılmaz ve saptırılmaz temel taşıdır. Bu taşsa bugün Birleşmiş Milletler Teşkilâtı'nın barışsever insanlığın uğruna pek yararlı bir hizmettir.

Sırası gelmişken, 1938 yılının Kasım ayındaki *Politika* gazetesinin, Atatürk'ün ölümüyle ilgili yazılarına başvurayım:

Elimde adı geçen gazetenin yirmi büyük ve orta boy fotokopisi vardır. Bunların yalnız başlıklarını ileri sürersem bu sempozyuma özel bir tebliğ verebilirim. Bunların metinleri o kadar zengin ve o kadar derindir ki, bunların yekûnu bir kitap halinde sizlere takdim edilebilir.

Politika'nın en esaslı yorumu şudur:

Bir, Mustafa Kemal Atatürk bir dehadır,

İki, Mustafa Kemal Atatürk demokrat bir kişidir,

Üç, Mustafa Kemal Atatürk, dünya devlet adamlarının arasında, bin sene içinde bir defa doğan devletçi kişidir,

Dört, Mustafa Kemal Atatürk milliyetperverdir, ama başka milletlere kin beslemez; aksine dünyanın tüm milletlerini candan sever ve sayar ve her milletin huzurunu ister ve bu yolda barışseverdir.

Politika gazetesi, özel imzalarla, Atatürk'ün kişiliği ve yapıtı üzerine pek değerli incelemeler basmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi

Pravda gazetesine gelince, bu gazete, Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümüyle ilgili, oniki büyük metin basmıştır. Bu metinlerin mündericâtından şunları anlıyoruz:

Bir, Mustafa Kemal Atatürk, lâyıkiyle, büyük Türk milletinin atası olmuştur,

İki, İsmet İnönü, Mustafa Kemal Atatürk'ün esaslı siyaseti yolundan gidip Atatürk'ün ideolojisini sürdürmüştür,

Üç, Mustafa Kemal Atatürk'ün ölüm merasimine sonsuz Türk yığınları ve dünyanın bütün devlet ve siyasal mümessilleri iştirak etmişlerdir,

Dört, Mustafa Kemal Atatürk'ün hayat ve çalışması Türkiye'nin kurtuluşu ve yeniden doğuşuyla bağlıdır,

Beş, Mustafa Kemal Atatürk'ün millî savaşı ve bu savaştaki başarısı, Türk milletinde, onun kalbinde ve ruhunda, ebediyen yaşayacak bir simgedir.

Pravda gazetesi, özel imzalarla, Atatürk'ün kişiliği ve yapıtı üzerine çok çok değerli yorumlar yayınlamıştır.

Şimdi, *Vreme* gazetesine geliyoruz: bu gazete de, Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümüyle ilgili, hemen hemen yirmi metin yayınlamıştır.

Bunların hülâsası şudur:

Bir, Mustafa Kemal Atatürk'ün mezarı tüm Türklerin ziyaretgahı olacaktır,

İki, Mustafa Kemal Atatürk zamanımızın en büyük adamlarından biridir,

Üç, Türk milleti ile Türk aydınları Atatürk'ün yolundan daima gidip onun hedeflerinden sapmayacaktır,

Dört, Mustafa Kemal Atatürk hayat ve çalışmalarıyla modern Türkiye'yi yaratan bir kişidir,

Beş, Mustafa Kemal Atatürk'e şan ve şöhret, yolundan sapmadan gidecek İsmet İnönü'ye selâmlar,

Altı, İsmet İnönü'nün dediği gibi, Mustafa Kemal Atatürk, Türk milletinin faziletini koruyan ve tüm dünya kamuoyu önüne açıklayan bir kişidir.

Levent Şahverdi Arşivi

Vreme gazetesi de, özel imzalarla, Atatürk'ün kişiliği ve yapıtı üzerine çok değerli açıklamalar basmıştır.

Bu üç gazeteden maada ülkemde *elliye* yakın diğer gazete ve dergileri inceleyip Mustafa Kemal Atatürk'ün millî kurtuluş savaşı ve Türk devriminde elde ettiği başarı ve neticeleri üzerine belgeler edinmişimdir. Bunların sentezlerini diğer oturumlarda ve buna benzer sempozyumlarda aydınlatmak bana hem borç hem de bir şeref olacaktır.

Raporumun sonunda sizlere, arzu ederseniz, adı geçen üç gazetenin fotokopilerini göstermek isterdim. İnsanoğlu bunlara yalnız bir uçucu bakış atsa bile, Yugoslavya basınının Mustafa Kemal Atatürk'ün kişilik ve varlığına ne kadar hürmetkâr ve saygılı olduğunu hemen görebilir! Bu ise, hem dünya tarihi, hem de Türkiye'nin tarihi için ölmez tükenmez bir müspet ve hayırlı belgedir!

Bu belge ile bütün dünya Türkleri şerefli ve mutlu olabilirler! Aynı zamanda, tüm dünya barışseverleri, milletlerin dostluk taraftarları ve özgürlüğün aşıkları, böyle bir belgeyi yalnız selâmlayarak alkışlayabilirler!...

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLÎ MÜCADELE'DE ELVİYE-İ SELÂSE

Dr. AHMET ENDER GÖKDEMİR

Elviye-i Selâse; Osmanlı döneminde Kars, Ardahan ve Batum Sancaklarına verilen isimdir. Bu bölge, Selçuklular devrinde fethedilmiş, daha sonra Cengiz Han, İlhanlılar, Çobanlılar, Celâyirliler, Karakoyunlular, Timurlular, Akkoyunlular, Safeviler ve nihayet XVI. yüzyılda Osmanlı hâkimiyetine girmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra imzalanan Berlin Antlaşması ile de bu üç sancağımız Ruslara harp tazminatı olarak verilmişti. Ruslar, bölgede tam kırk yıl hüküm süren işgalleri sırasında bütün gayretlerine rağmen buradaki Türklük izlerini ve Türklerin "milliyet şuurunu" silememişlerdi.

I. Cihan Harbi sonlarında Bolşevik Ruslarla 3 Mart 1918'de imzalanan Brest-Litovsk Antlaşması gereğince bu bölge, yapılacak halk oylaması neticesinde Türkiye'ye bırakılmıştı. 1918 Temmuz'u sonlarında yapılan halk oylaması sırasında bölge halkı, reyini ekseriyetle Türkiye'ye ilhak şeklinde kullanmıştır. Bu karar, bölge ahalisini olduğu kadar, Türkiye'yi de sevince boğmuştu. Osmanlı devleti bunu takiben bölgeye mahallî idareciler tayin etmiştir. Fakat kırk yıl Rus işgalinde kalmış, Rus, Ermeni ve Gürcü mezalimine maruz kalmış olan bölge halkının bu millî sevinci uzun sürmedi. Çünkü bu sırada I. Cihan Harbi sona ermiş, aynı yılın 30 Ekim'inde yani birkaç ay sonra meşum Mondros Mütarekesi imzalanmıştı. Mondros Mütarekesi'ne göre Osmanlı Devleti, Kafkasya'yı tahliye edecekti. Mütakere metninde Elviye-i Selâse ile ilgili bir hüküm bulunmamasına rağmen, bilâhare İngilizlerin baskısı ile Osmanlı Devleti, henüz anavatana katılmış bulunan bu yurt parçasını da tahliye etmek mecburiyetinde kalmıştı.

Ordumuzun 1914 hudutlarına çekilmesi demek, Elviye-i Selâse'de bulunan yaklaşık 1,5 milyon Türk'ün kendi kaderine terk edilmesi demekti. Ordunun geri çekileceği haberi, bölge halkı üzerinde derin üzüntülere sebep olmuştu. Esasen Mondros Mütarekesi'nin imzası, Osmanlı Devleti'nin varlığının fiilen sona ermesi demekti. Bu durumu gayet iyi anlayan Elviye-i Selâse'deki Türk ahali, kırk yıllık Rus işgalinden sonra, yeni bir esarete boyun eğmemek üzere, "Hürriyet ve İstiklâl Mücadelesi"ne başlamışlardı. Bir bakıma bu mücadele Millî Mücadelemizin önderliği vasfını ta-

Levent Şahverdi Arşivi

şıyordu. Batılı emperyalist devletler, bize Mondros'u imzalatmakla, Türk varlığına son vermek istemişlerdi. Pek tabiî Türk milletinin topyekûn buna rıza göstermesi beklenemezdi. Çünkü, "Türk devletsiz kalmaz" prensibi de, Türk tarihinin değişmez bir hususiyetidir.

Bunun üzerine bölgede süratli bir teşkilâtlanma hareketi başladı. Ahıska ve Ahılkelek çevresinde, Ahıska merkez olmak üzere 29 Ekim 1918'de Ömer Faik Bey başkanlığında "Ahıska Hükûmet-i Muvakkatası", 3 Kasım 1918'de Emir Bey Ekberzâde başkanlığında, merkezi Iğdır olmak üzere "Aras Türk Hükûmeti", 5 Kasım 1918'de, Kepenkçi Emin Ağa ve Piroğlu Fahreddin Bey başkanlıklarında merkezi Kars olmak üzere, "Kars İslâm Şûrası" kurulmuştu.

Bölgede bulunan IX. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa ise, mezkûr arazinin Osmanlı askerinden tahliyesini biraz bölge ahalisine gayr-i resmî de olsa yardımlarda bulunmak kastıyla geciktiriyordu. 30 Kasım 1918'de Kars'da toplanan büyük kongrede bu üç hükûmet, "Kars Millî İslâm Şûrası Hükûmeti" adı altında birleşerek, Ermenilere ve Gürcülere karşı ciddî bir mukavemet unsuru oluşturmuştu. Hükûmet başkanlığına da Cihangiroğlu İbrahim Bey seçilmişti. Hükûmetin idaresi altında bulunan topraklar arasında Elviye-i Selâse'den başka Acara, Ahılkelek, Ahıska ve Nahcivan da bulunmaktaydı. *Cenub*-i garbî Kafkasya da denilen bu bölgeye Mondros'un hemen akabinde Ermeni ve Gürcü saldırıları başlamıştı. Bölgede bulunan binlerce masum Türk ahali bu saldırılar karşısında zaman zaman katliamlara maruz kalmakla birlikte, memleketlerini savunmakta oldukça başarılı oluyorlardı.

17-18 Ocak 1919'da Kars'da toplanan diğer bir kongrede Kars Millî İslâm Şûrâsı Hükûmeti'nin adı, "Cenûb-i Garbî Kafkas Hükûmet-i Muvakkata-i Milliyesi" şeklinde değiştirilmişti. Hükûmet başkanlığına yine Cihangiroğlu İbrahim Bey seçilmişti. 18 maddelik küçük fakat sağlam demokratik esaslar üzerine kurulmuş bir anayasaları, 12 üyeli bir bakanlar kurulu ve halkın oyu ile seçilen 131 mebuslu bir parlâmentoları da vardı. Aralık ayından itibaren İngilizler, bir taraftan Kafkasya'yı işgale başlamışlar, diğer taraftan da Cenûb-i Garbî Kafkas Hükûmet-i Muvakkata-i Milliyesini dağıtmak üzere Ermeni ve Gürcülere de destek vermişlerdir. Cenûb-i Garbî Kafkas Hükûmet-i Muvakkata-i Milliyesi, İngilizlerin bu baskı ve tehditleri karşısında direnmişler; bir yandan Ermeni ve Gürcü saldırılarını önlemeye çalışırken, diğer yandan da "millî varlıklarını ve bağım-

Levent Şahverdi Arşivi

sızlıklarını" cihana duyurabilmek için başta Osmanlı devleti ve İngiltere olmak üzere dış tanıtıma da önem vermişlerdir. Bu maksatla, Paris'de devam eden sulh konferansına, iki de temsilci göndermişlerdir. Hükûmet bunu yaparken, Wilson prensiplerine yani "milletlerin kendi mukadderatlarını, kendilerinin tayin etmesi" hakkına oldukça güveniyordu. Fakat bu hak, Avrupa devletleri nezdinde, konu Türk milleti olunca kağıt üzerinde kalmaya mahkûm oldu. Bu arada İngilizlerin hükûmet üzerindeki baskılarını artırmaları üzerine, 25 Mart 1919'da Cenûb-i Garbî Kafkas Hükûmet-i Muvakkata-i Milliyesi, tam bağımsızlığını ilân ederek Cenûb-i Garbî Kafkas Cumhuriyeti adını almıştır. Fakat bölgeyi kesinlikle Türklerin hâkimiyetine bırakmak niyetinde olmayan İngilizler, 12 Nisan 1919 günü hile ile hükûmet merkezi olan Kars'ı ve parlâmentoyu basarak, başta Cumhurbaşkanı Cihangiroğlu İbrahim Bey olmak üzere parlâmento azasından 8 kişiyi de tutuklayarak Malta'ya sürgüne göndermişlerdir. Bölgeyi, Ermeni ve Gürcüler arasında paylaştıran İngilizler, 1920 sonlarında da bölgeyi tahliye ederek çekilmişlerdir. Fakat bölgede bulunan Türkler, Ermeni ve Gürcülere teslim olmamak için millî direnişlerine devam ettiler. Bu millî direniş şubelerinin bazıları şunlardır: Şahtahtı merkez olmak üzere Cengiz Bey Hükûmeti, Kulp'ta Şâmîl Bey başkanlığında Kulp Şûrası, Oltu'da Tahir Beyzâde Yusuf Bey başkanlığında Oltu Hükûmet-i Muvakkatası, Orta Kale'de (Kağızman'da) Ali Rıza Bey Hükûmeti'dir. İşte bu Millî Şûra adı verilen hükûmetçiklerin etrafında kenetlenen Türk milleti, Doğu Anadolu'ya, özellikle Ermenilerin ve Gürcülerin sarkmasını, hayatları pahasına önlemişlerdi.

Bu arada 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basan Mustafa Kemal Paşa, bütün Türk milletinin mukadderatına el koymuş, 21/22 Haziran 1919 tarihinde Amasya'da yayınladığı tarihî tamimle de bütün Türk milletini "İstiklâl Mücadelesi"ne davet ederek "Milli Mücadele"yi başlatmıştı. Mustafa Kemal Paşa, sadece Anadolu ile değil Trakya ve Kafkasya ile de yakından ilgileniyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın bu ilgisini, İstanbul'a, Harbiye Nezareti'ne gönderdiği telgraf ve raporlarda müşahede etmek mümkündür.

Daha sonra İngilizlerin, Mustafa Kemal Paşa'nın hareketlerinden endişeye düşüp, İstanbul'da bulunan Hükûmet'e baskı yapmaları üzerine Mustafa Kemal Paşa ordudan istifa etmek mecburiyetinde kalmış, fakat vazifesine "milletin bir ferdi" olarak devam etme kararını vermiştir. Resmî vazifesinden ayrılan Mustafa Kemal Paşa'ya ilk olarak, XV. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa; "Ben ve Kolordum, hepimiz emrindeyiz

Levent Şahverdi Arşivi

Paşam" demek suretiyle en büyük maddî ve manevî desteği sağlamıştır. Bundan sonra Mustafa Kemal Paşa Vilâyât-ı Şarkiyye Müdafaa-i Hukûk-ı Milliye Cemiyeti'nin başına geçerek millî misyonunu devam ettirdi.

Erzurum Kongresi toplanmadan önce, Elviye-i Selâse temsilcilerinden müteşekkil bir heyet, Kongre Başkanlığına, yani Mustafa Kemal Paşa'ya müracaat ederek Elviye-i Selâse'yi temsilen Kongre'ye katılmak istediklerini bildirirler. 19 Temmuz 1919 tarihli müracaat dilekçeleri şöyledir:

Vilâyât-ı Seniyye Kongresi Riyâset-i Huzur-ı Âlîsine

Reis Efendi Hazretleri;

Elviye-i Selâse Vilâyât-ı Seniye'nin ayrılmaz bir parçası olmuştur. Bu telâkki-yi necibâneden doğan kanaatle biz kardeşleriniz de sevgili Türkiye'nin öz ve necip evlâtlarıyla mücâhede de yan yana oturmayı istiyoruz. Gelecek felâket bize, size değil hepimizedir. İcap ettiği gün siz kardeşlerimizle aynı saf-ı harp üzerinde can vermek için karar vermişiz. Ve bu hissimizden fedakârlık yapmak niyetinde değiliz. Avrupa'nın, özellikle İngilizlerin bizim için revâ gördükleri müteassıb hareketler yüzünden zâyi edilen hukukumuz henüz telâfi kabul etmez bir hâlde değildir. İşte biz kardeşleriniz bu hukukumuzun, inikad edecek büyük kongrede müdafaası için Cenûb-ı Garbî Kafkas Hükûmeti sabık Hariciye Nâzırı Fahreddin Bey'le Ardahan eşrafından ve Milli Şûra azasından Rasim Bey'i selâhiyyet-i lâzımeyi haiz murahhas sıfatıyla kongrede isbât-ı vücût etmek üzere seçtik. Bu itimadnamenin kâfi bir vesika olarak kabul buyurulmasını, ihtiramâtımızı ilâveten rica ederiz.

İmzalar
Ardahan Eşrafından ve
Ardahan Milli Şûra Reisi
Mehmet Ali,
Ardahan Milli Şûra Azasından
Abdullah Ağazâde Kâmil
Ardahan Aşiret Rüesâsından
Bahri.

19 Temmuz 1335 (1919)
Ardahan Aşiret Rüesâsından
Mehmet,
Çıldır Eşrafından (sabık)
Kars Şûra-yı Millî Reisi
Dr. Esad
Ardahan Milli Şûra Azasından
Hacı Hâmitzâde Hâfız,
Ardahan Milli Şûra Azasından
Hacı Nebîzâde Kâmil.

Bu belgeyi imzalayan şahıslar, Cenûb-i Garbî Kafkas Hükûmeti'nin ileri gelen şahsiyetleridirler. Delege olarak seçilenlerden Rasim Bey, Ce-

Levent Şahverdi Arşivi

nûb-i garbî Kafkas Hükûmeti'nin Ardahan Mutasarrıfı, Fahrettin Bey de Hariciye Nazırı idi. Bu belge de göstermektedir ki Cenub-i garbî Kafkas Hükûmeti, davasından henüz vazgeçmemiştir. "Elviye-i Selâse Doğu Anadolu'nun ayrılmaz bir parçasıdır, gelecek felâket size, bize değil, hepimizedir. Yapılacak harpte sizinle aynı safta mücadele etmek istiyoruz" demekle de Elviye-i Selâse'deki halkın hissiyatına tercüman oluyorlardı. Fahreddin Bey hatıratında bu konuya dair: Erzurum Kongresi toplanmadan bir iki gün önce Mustafa Kemal Paşa beni yanına çağırarak: Arkadaş size bir haber vereceğim, müteessir olmayınız. İstanbul'dan Sadrazam Ferit Paşa'dan, Erzurum Valisi'ne acele telgraf var. "Cenub-i garbî Kafkas Hükûmeti Hariciye Nazırı Fahreddin Bey'i tutarak, 24 saat zarfında Trabzon'da bulunan İngiliz torpidosuna teslim ediniz" diye emir veriyorlar. Hiç müteessir olmayınız, bizim mukadderatımız da sizin mukadderatınıza tâbidir. İngilizler buradan hiçbirimizi alamazlar. Metin olunuz, ayaklarımıza çarık giyerek sonuna kadar dağların başında mücadele edeceğiz, memleketi kurtaracağız dedi. Ben de Paşa Hazretleri'ne: "Paşam, bununla üçüncü telgraf oluyor. Erzurum vilâyeti beni hiç bir veçhile sıkıştırmıyor, ordu serbest çalışmama müsaade ediyor. İstediğim yardımları alıp teşkilâtımıza gönderiyorum." Paşa Hazretleri emir buyurdular: "Yarından itibaren sen ve arkadaşların aramızda görünmeyeceksiniz. Çünkü bu telgrafın aynısını Miralay Rawlinson da almıştır. Sizi bizim aramızda görürlerse çalışmamıza mani olurlar ve Kongreyi akdedemeyiz. Azerbaycan'la aramızdaki muhabereyi temin ediniz" diye emir buyurdular cümlesiyle, Mustafa Kemal Paşa ile olan tarihî görüşmeyi nakletmektedir. Fahreddin Bey'in hatıratında bahsettiği gibi Mustafa Kemal Paşa da; "Anadolu ve Elviye-î Selâse'nin kaderi müşterektir" demekle meseleye büyük bir açıklık getirmiştir. Gene İngilizlerin toplanacak Kongre'yi engellemelerinden çekindiği için, "Cenub-i garbî Kafkas Hükûmeti temsilcilerinin veya Elviye-i Selâse temsilcilerinin Kongre'ye katılmalarından imtinâ etmiştir. Kongre, 23 Temmuz - 7 Ağustos tarihleri arasında toplanmıştır. Kongre sonunda bir Temsil Heyeti teşekkül ettirilmiş, Mustafa Kemal Paşa da bu heyetin başkanlığına getirilmiştir. Kongre'de alınan kararlar; "kayıtsız, şartsız istiklâl ve millî hâkimiyet esasına dayanıyordu. Kongre'de; vatanın bir bütün olduğu ve parçalanamayacağı belirtilmekte, emperyalist devletlere de Türk'ün esir, vatanın işgal edilemeyeceği ilân edilmekteydi. Bu durum tabiî olarak Elviye-i Selâse'yi de ilgilendirmekteydi. "Vatanın bir bütün olduğu ve birbirinden ayrılamayacağı" ve "Kuva-yı Milliye'yi (Millî Güçleri) tek kuvvet tanımak ve millî iradeyi hâkim kılmak temel prensiptir" mad-

Levent Şahverdi Arşivi

deleri, Elviye-i Selâse ahalisinin moralini yükseltmişti. Çünkü bölgede Ermeni ve Gürcülerle savaş halinde bulunan "Millî Şûra"ların milisleri, tabiî olarak Kuva-yı Millîye'yi temsil ediyorlardı. Onlar bu mücadeleyi yaparken hiç kimseden emir almamışlar, vatan müdafaasını bir namus ve şeref meselesi olarak telâkki etmişlerdi. Onlar bu yolda çarpışırken, mücadelenin meşru olduğu Erzurum Kongresince cihana ilân edilmiştir.

Mustafa Kemal Paşa da "Sizin mücadeleniz bizim mücadelemizdir" diyerek onları desteklemiştir. Ayrıca Kongre'nin bitiminden bir kaç gün sonra Heyet-i Temsiliye'den onlara, Albayrak Gazetesi sahibi Süleyman Necati Bey vasıtası ile büyük bir müjde vermiştir. Süleyman Necati Bey'e verilen yazı aynen şöyleydi :

12 Ağustos (1335) 1919

Hususî

Necati Efendi Biraderimize;

Elviye-i Selâse'deki İslâm Cemiyeti'nin nezdinizdeki itimatnâmesi dikkatimizi çekti. Hakk-ı Âlînizde ibrâz edilmiş bulunan itimatta ne kadar isabet vardır. Zât-ı âlîniz Şarkî Anadolu'nun Erzurum'da akdeylediği Kongre'de murahhas olarak hazır bulunmuş olduğunuzdan Kongre'nin tespit ettiği esaslara ve dahîlî esaslara ve nizamnâmeye ve bilhassa Osmanlı Devleti'nin topraklarından olan Elviye-i Selâse'deki kardeşlerimiz hakkında kongre heyetinin ne kadar çok heyecanlanmış olduklarına yakînen şahit oldunuz. Bugün mevcut olan bazı sebepler ve bölgedeki siyasî durumun çok yakında son bulacağı hakkındaki kanaate malûm oldunuz. Bütün bu noktaî nazarı Elviye-i Selâse'deki İslâm kardeşlerimize anlatıp ve ona göre icap eden şartlara hazır olmalarını söyleyiniz ve ilerde müsait şartların, emniyet ve nizamın sağlanmasının beklendiği ve bunun da hayırlı işlere vesile olacağı iş bu varaka ile teyid olunur.

Mustafa Kemal
Hüseyin Rauf
Râif (Hoca)

Böylece Elviye-i Selâse'nin Ermeni ve Gürcü işgalinden kurtarılması meselesi, Erzurum Kongresi'ne mal olmuş ve benimsenmiştir. Yani Elviye-i Selâse ile Türkiye'nin mukadderatı sözde kalmamış, bu Millî Kongre'de kabul edilmiş ve birleştirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa yukarıdaki belgede de görüldüğü gibi bölgedeki mevcut siyasî durumun (Ermeni ve Gürcü işgallerinin) yakında son bulacağını belirtiyor, halkın da bunun ge-

Levent Şahverdi Arşivi

rektireceği şartlara göre hazır bulunmalarını istiyor ve bu müjdenin Süleyman Necati Bey vasıtasıyla Elviye-i Selâse'deki din kardeşlerine ulaştırılmasını arzu ediyordu.

Daha sonra 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplanan Sivas Kongresi'nde vatan kavramına daha da açıklık getirilmiştir. Erzurum Kongresi'nde, "Vatanın millî sınırlar içinde bir bütün olduğu ve birbirinden ayrılmayacağı" vurgulanmıştı. Bu kongrede ise "Osmanlılarla İtilâf Devletleri arasında kabul edilen Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı 30 Ekim 1918 tarihindeki sınırlarımız içinde kalan topraklar, birbirinden asla ayrılık kabul etmez bir bütündür. Bu ülkede yaşayan bütün İslâm unsurları, birbirlerine, karşılıklı saygı ve fedakârlık duygularıyla bağlı ve birbirlerinin millî, sosyal ve ananevî haklarına anlayış gösteren öz kardeşleridir" denilmekteydi. Hatırlanacağı gibi Brest-Litovsk'tan sonra halkın hür iradesiyle yapılan referandum sonucunda, Elviye-i Selâse Osmanlı topraklarına katılmış, fakat meşum mütarekeyi takiben Osmanlı birlikleri bu bölgeyi tahliye etmek mecburiyetinde kalmıştı. Sivas Kongresi'nde kabul edilen bu vatan tarifi ile Heyet-i Temsiliye, Elviye-i Selâse'yi resmen millî sınırlar içerisine almış ve böylece Elviye-i Selâse temsilcilerinin gayretleri boşa gitmemiş oluyordu.

Bundan sonraki zaman içerisinde Elviye-i Selâse temsilcileri boş durmamışlar, hem cephede, hem de cephe gerisinde mücadelelerine devam etmişlerdir. Mustafa Kemal Paşa'nın emir ve direktifleriyle hazırlanan ve son Osmanlı Meclisi tarafından 28 Ocak 1920'de kabul edilip, 17 Şubat 1920 tarihinde ilân edilen Mîsak-ı Millî metninin 2. maddesinde, Elviye-i Selâse ile ilgili şu hüküm yer almaktadır. "Madde-2- İlk serbest kaldıkları zaman, halkın umumî reyi ile anavatana katılmış olan Elviye-i Selâse (Kars, Ardahan ve Batum) için gerekirse yeniden plebisit yapılmasını kabul ederiz."

Böylece bu bin yıllık vatan parçası Millî Mücadele'nin gerçekleştirmek istediği esas gayeler arasında yer alıyor ve vatanımızın bu mukaddes bölgesinden vazgeçilemeyeceği kesinlikle belirtiliyordu.

Bu arada dikkatlerinizi İtilâf Devletlerinin âdeta sözcüsü durumunda bulunan İngilizlere çekmek isterim. Başta İngilizler olmak üzere İtilâf Devletleri, son Osmanlı Meclisi'nden böyle bir kararın çıkmasını beklemiyorlardı. Millî ideal doğrultusunda çıkan bu kararı ve kararın temsilcilerini boğmak üzere hemen harekete geçtiler. Güney Batı Kafkasya'da kazanmış oldukları tecrübeyi İstanbul'a taşıyarak, tıpkı Kars'ı işgal ve Cenûb-i

Levent Şahverdi Arşivi

Garbî Kafkas Hükûmeti Parlâmentosunu basıp, üyelerini tutukladıktan sonra Malta'ya sürdükleri gibi 16 Mart 1920'de İstanbul'u kanlı bir şekilde resmen işgal ederek Meclis'te bulunan milliyetçi mebusların bir kısmını tevkif etmek suretiyle onları da Malta'ya sürgüne göndermişlerdir. Bu arada başta İngilizler olmak üzere İtilâf Devletlerinin hesaba katmadıkları tek şey; Türk milletinin bitmek tükenmek bilmeyen mücadele azmi, hürriyet ve istiklâl aşkı idi.

23 Nisan 1920'de Ankara'da T.B.M.M. açılıp Millî Hükûmet kurulunca Oltu Millî Şûra Hükûmeti 17 Mayıs 1920'de Ankara ile birleşir. Daha sonra da Batum mebusları Ankara'ya gelerek T.B.M.M.'ne katılmışlardır. Bu arada XV. Kolordu Kumandanlığı, Şark Cephesi Kumandanlığı'na çevrilerek, komutanlığına yine Kâzım Karabekir Paşa getirilir. Kâzım Karabekir Paşa, yaklaşık birbuçuk yıldır Ermeni ve Gürcülerle mücadeleye devam eden ve Anadolu'ya doğudan büyük bir nefes aldıran bu bölge üzerine 24 Eylül 1920 tarihinde harekâta başlar. Bu harekât aralıklı olarak 7 Kasım 1920'ye kadar devam etmiş, böylece vatanımızın Kars, Sarıkamış, Göle ve Ardahan gibi Ermeni işgali altında bulunan kısmı işgalden kurtarılmıştır. 2-3 Aralık tarihinde imzalanan Gümrü ve daha sonra 1921 Şubatında Gürcülerle Ankara'da imzalanan antlaşmalar gereğince de başta Ardahan ve Artvin ve daha sonra da Batum düşman işgalinden kurtarılmıştır.

Bilâhare bölgeye tamamen hâkim olan Sovyet Rusya ile imzalanan 16 Mart 1920 tarihli Moskova Antlaşması ile Elviye-i Selâse'nin Batum haricindeki kısmı Türkiye'de kalır.

Levent Şahverdi Arşivi

FAYDALANILAN KAYNAKLAR

Allen, Wed ve Ölü Muratoff, Türk Kafkas Sınırındaki Harplerin Tarihi, 1828-1921, Ankara, 1966.

Ankara Üniversitesi T.İ.T.E. Arşivi, Kl, 2/2217,II 40, II41, 2219, 2220, Kl, 58/17359, 17362. Kl, 74/17461, 17462, 1463

Atabek, Server; L'Etat Du Sud Guest Du Caucase, Batum, 1919.

Atatürk, Nutuk, C. I-II.

Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, C. IV, (1917-1938) Derleyen: Nimet Arsan, Ankara, 1964.

Bayur, Yusuf Hikmet; Atatürk'ün Hayatı ve Eseri, C.I, Ankara, 1955.

Bıyıkoğlu, Tevfik, Atatürk Anadolu'da (1919-1921) 2. Baskı, İstanbul, 1981.

Çelik (Kırzıoğlu) Fahrettin; Kars Eli Tarihi, İstanbul, 1943.

Dursunoğlu, Cevad; Millî Mücadele'de Erzurum, Ankara, 1946.

Genel Kurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Arşivi, Atatürk Özel Arşivi, Kl, 5/D, 1335/5-I, F, 3/I, 3

Gökdemir, Ahmet Ender; Cenûb-î Garbî Kafkas Hükûmet-i Muvakkata-î Milliyesi, Cumhurbaşkanı Cihangiroğlu İbrahim Bey'in Hatıratı, VI.Millî Türkoloji Kongresi'ne Sunulan Tebliğ, İstanbul, 1984.

Gökdemir, Ahmet Ender; Cenûb-î Garbi Kafkas (Türk) Hükûmet-î Muvakkata-î Milliyesi (Tarihte Türk Devletleri Sempozyumu-Ankara, 1985),Tarihte Türk Devletleri, C.II, Ankara, 1987.

Gökdemir, Ahmet Ender; Aras Türk Hükûmeti, Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 1985, Tebliğler C.III, Türk Tarihi, İstanbul, 1986.

Gökdemir, Ahmet Ender; Cenûb-î Garbî Kafkas Hükûmet-i Muvakkata-î Milliyesi, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 1987.

Hovanıssıan, Richard; The Republic Of Armenia, Volume I (1918-1919) Los Angeles, 1971.

Hovanıssıan, Rıchard; The Republic of Armenia, Volume II, (1919-1920) London, 1982.

Levent Şahverdi Arşivi

makla görevlendirildi. 17 Kasım 1974 ile 31 Mart 1975 tarihleri arasında Başbakanlık görevini sürdürdü. 12 Eylül 1980'den sonra Konya üyesi olarak Danışma Meclisi'ne katıldı ve 27 Ekim 1981 tarihinden, 1 Aralık 1983 tarihine kadar bu Meclis'in Başkanlığını yaptı.

1983 Ekiminde yeni bir anayasal kuruluş olan Atatürk, Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Bilim Kurulu Üyeliği'ne seçilmiş ve bu görevle beraber İstanbul Üniversitesi Atatürk İnkılâpları ve ilkeleri Enstitüsündeki öğretim üyeliği görevini de ölümüne kadar sürdürmüştür.

Sadi Irmak, Atatürk döneminde yaşamış, onun fikirlerini, ilkelerini, inkılâplarını içtenlikle benimsemiş bir insandı. Kendisi tıp mesleği yanında tarih, felsefe, sosyoloji, eğitim, din ve kültür alanlarında da derin bilgi sahibi olmuş, yazdığı değerli eserlerle Atatürkçülüğü Türk toplumuna tanıtmaya ve benimsetmeye çalışmıştır. Irmak'ın tıp alanı dışındaki eserleri Atatürk ve Atatürkçü düşünce üzerinde yoğunlaşmıştır.

Sadi Irmak'ın çok sayıda makale ve araştırmalarından Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti konusunu kapsayan başlıca eserler şunlardır:

Kitaplar :

1) — ***Kendimize Doğru Memleketimizin Bazı Meseleleri,*** İstanbul, 1943, 150 s.

2) — ***Devrim Tarihi,*** İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1967, 223 s.

3) — ***Atatürk Devrimleri Tarihi,*** İdeoloji ve Tarih Açısından İnceleme, Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan, Fatih Yayınevi Matbaası, İstanbul, 1973, 256 s.

4) — ***Atatürk ve Çevresi,*** Türkiye Cumhuriyetinin 50. Yılı Dolayısıyla, İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayını, Sermet Matbaası, İstanbul, 1974, 155 s.

5) — ***Atatürk Devrimlerinin Karakteri,*** Türkiye Cumhuriyetinin 50. Yılı Dolayısıyla, İstanbul Üniversitesi Atatürk Devrimleri Araştırma Enstitüsü Yayını, Sermet Matbaası, İstanbul, 1974, 110 s.

6) — ***Dünya Nereye Gidiyor (Liderlerle Görüşmeler),*** Kervan Kitapçılık Basın Sanayii ve Ticaret A.Ş., İstanbul, 1976, 192 s.

7) — ***Atatürk Devrimleri Tarihi,*** (Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı Anısı), Yapı ve Kredi Bankası A.Ş., 1981, 260 s.

Levent Şahverdi Arşivi

8) — ***Atatürk Etki ve Yankıları,*** Pamukbank T.A.Ş. Yayını, Binbirdirek Matbaacılık San. A.Ş., İstanbul, 1981, 153 s.

9) — ***Atatürk ve Türkiye'de Çağdaşlaşma Atılımları,*** Hisarbank Yayını, 1981, 155 s.

10) — ***Atatürk Yaşamı ve Eseri,*** Pamukbank T.A.Ş. Yayını, Binbirdirek Matbaacılık Sanayii, İstanbul, 1981, 219 s.

11) — ***Atatürk'ten Anılar,*** Atatürk'e 100. Yılda Ajans - Türk'ten Armağan, Ankara, 1982, 36 s.

12) — ***Atatürk, Bir Çağın Açılışı,*** İnkılâp Yayınevi, İstanbul, 1984, 447 s.

13) — ***İlk Mücahitler,*** Millî Mücadele'de Atatürk'ün Çevresi, Genç Yayıncılık, İstanbul, 1986, 280 s.

14) — ***Toplumumuzun Bunalımlarından Korunması ve Mutluluğu İçin Atatürk Yolu,*** Anadolu Basın Birliği Yayınları, Ankara, 1986, 24 s.

15) — ***Kemal Atatürk Leben und Werk des Gründers Der Neuen Türkei und des Fahnentraegers des Antiimperialismus,*** Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara, 1989.

Makaleler :

1) — ***"Partiler Yelpazesi ve Atatürkçülük"***, Cumhuriyet, 19.9.1971

2) — ***"Atatürk Milliyetçiliği ve Milliyet"***, Milliyet, 11.4.1973

3) — ***"Nutuk'un Türkiye'deki Etkileri"***, Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50. Yılı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1980, 181-188 s.

4) — ***"Atatürk Yılı Eşiğinde Türkiye Ne Yapıyor?"***, Yeni Karabük, 6-13.1.1981, 2. s.

5) — ***"Atatürk Milliyetçiliği ve Milliyet"***, Ziya Gökalp Dergisi, C: 4, S: 21, Mart 1981, 275-278 s.

6) — ***"Atatürkçülüğün Dünyadaki Etki ve Yankıları"***, Millî Eğitim, S: 57, Nisan-Haziran 1981, 5-7 s.

7) — ***"Atatürk'ün Moral Portresi"***, Millî Eğitim dergisi Özel Sayısı, Mayıs 1981, 2 s.

Levent Şahverdi Arşivi

8) — *"Atatürkçülük Türk Milletinin İnsanca Yaşamasının Sembolüdür"*, Atatürk Türkiyesi, S: 68-72, Mayıs-Eylül 1891

9) — *"Atatürk'ün Dünyadaki Yankıları"*, Harp Akademileri Bülteni, C: 20, Haziran 1981, 5-12 s.

10) — *"Atatürk'ten Anılar"*, Yenigün, 10.11.1981, 4. s.

11) — *"Atatürk'ün Son Günleri"*, Yeni Yaşantı, S: 142, Kasım 1981, 2. s.

12) — *"Ulu Önder Atatürk'ün Ebedileşen Sevgi ve Anısı"*, Yeni Yaşantı, S: 143, Aralık 1981, s. 4

13) — *"Atatürk'ü Anarken"*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C 1, S. 1'den Ayrı Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1984, 277-286 s.

14) — *"Atatürk'ün Dünyadaki Yankıları"*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 2, S. 4'den Ayrı Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1985, 27-54 s.

15) — *"Atatürk ve Meclis"*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 3, S. 8'den Ayrı Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1986, 247-286 s.

16) — *"Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri"*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 3, S. 9'dan Ayrı Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, 487-495 s.

17) — *"İnkılâpların En Zoru"*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 4, S. 11'den Ayrı Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, 285-187 s.

18) — *"Milli Mücadele'de Yurt ve Dünya"* Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi C. 4, S. 12'den Ayrı Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, 517-520 s.

19) — *"Barış Ülküsü ve Türkiye"*, Kemalizm, C. 28, S. 306, 1988, 1-2 s.

20) — *"Atatürkçülüğün İlkeleri-İnkılâpların Fikir Temelleri"*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 5, S. 15'den Ayrı Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989, 489-522 s.

21) — *"İkinci İnönü Zaferinin Sonuçları"*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 6, S. 17'den Ayrı Basım, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1990, 377-380 s.

Levent Şahverdi Arşivi